

Determinanty sociální exkluze romského etnika

Libor Havlíček

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Libor HAVLÍČEK**
Osobní číslo: **H118079**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Determinanty sociální exkluze romského etnika**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel, a po konzultaci s vedoucím, bude teoretická část práce zaměřena:

- na stručné zanalyzování stavu současné společnosti a její sociální stratifikaci, zohledněno bude především území České republiky a při historickém exkurzu také částečně střeoevropský prostor,
- na základní nastínění pojmu exkluze z hlediska interdisciplinárního a zároveň přenesení tohoto pojmu do sféry sociální, komparace exkluze vs. inkluze,
- na specifika romského etnika, jeho odlišnosti od majoritní společnosti, životní styl, hodnotový žebříček a způsob vnímání moderního demokratického státního zřízení, vč. z toho pramenících problémů,
- na samotné faktory ovlivňující začlenění a ztížení společenského uplatnění minorit v České republice,
- na návrhy možných opatření, a to i ze sociálněpedagogického hlediska.

Forma a způsob vypracování praktické části absolventské práce bude v průběhu zpracovávání části teoretické konzultováno s vedoucím práce.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bargel, M., Mühlpachr, P. Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010.

Budilová, L., Jakoubek, M. Romové a Cikáni – neznámí i známí – interdisciplinární pohled. Praha: LEDA, 2009.

Davidová, E. Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice. Praha: TRITON, 2011.

Kaleja, M., Knejp., J. Mluvme o Romech. Brno: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009.

Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011.

Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.

Průcha, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, 2004.

Říčan, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 1998.

Smékal, V. Podpora optimálního rozvoje osobností dětí z prostředí minorit. Brno: Barrister & Principal, 2003.

Svoboda, Z., Morvayová, P. a kol. Schola Excludus. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2010.

Šimíková, I., Vašečka, I. Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace. Brno: Barrister & Principal, 2005.

Šotolová, E. Vzdělávání Romů. Praha: Karolinum, 2011.

Další literatura bude uvedena v Projektu bakalářské práce a během práce na její teoretické části průběžně doplňována o další tituly.

Vedoucí bakalářské práce: **prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.**
Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **16. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miroslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

V Brně 10. 4. 2013

Libor Havlicek

.....
Jméno, příjmení studenta

Libor Havlicek

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výtěžku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k vyšší výtěžku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Prostorové či sociální vyloučení, rasismus a xenofobie, jsou aktuálními problémy dneška. Ve své práci jsem se zaměřil na faktory, které zapříčiňují vyloučení příslušníků romského etnika z participace na zdrojích společnosti a ze společensko-kulturního dění. Uvedené determinanty zařazuji do historických souvislostí, s přihlédnutím na současnou interkulturní situaci v českém, ale i zahraničním prostředí. Důležitými cíly této práce je také představení romského etnika umožňující pochopení jejich života a společensko-ekonomické situace, jakož i určitá systémová řešení a opatření, která by měla jejich sociálnímu vyloučení předcházet. V praktické části své práce jsem provedl rozhovory s Romy, kteří se úspěšně zařadili do společnosti, a snažil se popsat faktory, které jim k tomu, dle jejich názoru, dopomohly.

Klíčová slova:

sociální exkluze, sociální inkluze, integrace, multikulturní, axiologie, edukace, historie Romů, odlišnost, rodina, současná společnost, hodnoty, pravidla

ABSTRACT

Exclusion from specific areas as well as social exclusion, racism and xenophobia, are manifestations of our time. In this bachelor thesis the attention is devoted to factors that cause exclusion of Roma ethnic from participation in social and cultural life and discrediting them from using the social resources. I looked on these factors from historical perspective and also described it as a part of the multicultural society of nowadays in the Czech republic and abroad. Goals of this thesis are introducing of the Roma people which can help to understand their way of life, social and economical situation as well as providing some possible solutions that can prevent the social exclusion. In the practical part I did couple of interview with succesful Roma people that managed to be part of the major society. I described factors that due to their opinion helped them with inclusion.

Keywords:

social exclusion, social inclusion, integration, multicultural, axiology, education, history of Roma people, difference, family, contemporary society, values, rules

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za přínosné rady a odbornou pomoc při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat všem vyučujícím a pracovníkům Institutu mezioborových studií Brno za jejich vstřícnost po dobu mého studia, které si velice vážím.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně s použitím zdrojů uvedených v seznamu zdrojů a literatury, jež je nedílnou součástí této práce.

Odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG, jsou totožné.

.....

Libor Havlíček

Obsah

Úvod	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. VYMEZENÍ PROBLEMATIKY	11
1.1 Romská otázka	11
1.2 Charakteristika současné společnosti.....	15
1.3 Inkluze versus exkluze	25
1.4 Instrukce a obory věnující se Romům	29
1.5 Postavení Romů v současné české společnosti	36
1.6 Komparace přístupu majoritní společnosti k Romům ve vybraných evropských zemích	40
2. SPECIFICKÉ ZNAKY ROMSKÉHO ETNIKA.....	50
2.1 Rom, romství a romská společenství.....	50
2.2 Romská rodina a její specifika	54
2.3 Sociální a ekonomické aspekty života Romů.....	59
2.4 Psychologické a zdravotní aspekty života Romů	70
2.5 Oblasti se zvýšenou koncentrací Romů –objektivní příčiny výskytu minority v daných oblastech	73
3. DETERMINANTY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ ROMŮ	79
3.1 Vztah majority k romskému etniku v různých historických etapách.....	80
3.2 Jazykové a antropologické odlišnosti.....	89
3.3 Axiologický žebříček.....	93
3.4 Životní styl, kulturní odlišnosti a z nich pramenící předsudky a stereotypy.....	95
3.5 Vztah Romů ke vzdělání a zaměstnanosti	101
4. NÁVRHY A OPATŘENÍ	111
4.1 Prevence sociálního vyloučení	112
4.2 Pracovní příležitosti a vybrané sociální dovednosti.....	122
4.3 Cílená edukace společnosti	124
4.4 Cesta k řešení plynoucím z této práce.....	138
II. PRAKTICKÁ ČÁST	140
5. ROZHOVORY S PŘÍSLUŠNÍKY ROMSKÉHO ETNIKA	141
5.1 Metoda a cíl výzkumu	141
5.2 Výzkumné otázky rozhovoru	143
5.3 Rekapitulace rozhovorů	144
5.4 Vyhodnocení a komparace rozhovorů	151
Závěr	155
Seznam použité literatury.....	157
Seznam obrázků, tabulek a grafů.....	168

Úvod

Člověk je tvor společenský a je velmi málo lidí, kteří dokážou žít mimo jakékoliv skupiny, ať už jde o primární – rodina – či sekundární, kterých se během svého života stává členem. Každý jedinec je od svého narození v procesu socializace konfrontován s různými skupinami lidí. Členství v takovém společenství je spojeno se zastáváním určitých rolí a každý člověk ve skupině nějak vystupuje, přičemž dochází ke vzájemnému působení. Role, do kterých je člen skupiny stavěn, jsou buď pasivní či aktivní, nicméně jejich společným aspektem je vrozená potřeba prosazení vlastních práv a respektu od ostatních členů. Uplatnění těchto zájmů je však konfrontováno s pocitem sounáležitosti ke skupině a jejím členům. Vyčnívají-li členové skupin mezi ostatními, ať už svým přesvědčením, cíli nebo také fyziologickými vlastnostmi, může to vést až ke vzájemnému konfliktu a odmítání.

Pokud takový rozpor přeroste hranici malé skupiny nebo party, stávají se závažnějšími i problémy, které vzájemná nedorozumění přinášejí. Je-li vzájemné střetnutí názorů a představ o uspořádání společenství, dokonce povahy kulturní či národnostní, stává se sporná záležitost problémem celospolečenským.

V geografickém prostoru České republiky se lze s takovým fenoménem setkat ve vzájemném vztahu majoritní, české populace a národnostních menšin, především romského etnika. Ke střetávání těchto kultur dochází již od doby prvotního usazování romských kočovníků v 15., ale hlavně v 16. století. Tehdejší přístup a odmítavé postoje si lze vysvětlit počáteční nedůvěrou v cizí sociální, ale především kulturní prvek, kterým Romové beze sporu byli. Proč se ale tyto postoje během staletí stále téměř nezměnily a přenesly se až do novodobé, demokratické společnosti, by se mělo stát jednou z hlavních otázek dneška, jejichž vyřešením bychom se měli vážně zabývat.

Romské etnikum, i když to tak na první pohled dle statistiky Českého statistického úřadu nemusí vypadat, je nejpočetněji zastoupené etnikum v českém státě. Kromě toho, Romové s obyvateli českých zemí sdílejí společné území již po několik generací. Přesto jsou stále stavěni do role občanů „nižší třídy“ a jejich práva jsou velmi omezená, stejně jako participace na výkonu státní moci a podílu na zdrojích společnosti.

Ačkoliv tedy české a romské etnikum žijí vedle sebe ve stejném geografickém prostoru velmi dlouhou dobu, vzájemně se téměř neznají a neví prakticky nic o způsobu života, hodnotách, pocitech a cílech ostatních etnických skupin. Ze vzájemné neznalosti často vzniká nepochopení a od nepochopení je to jen krůček k nedorozumění, které může následně přerůst až v konflikt.

Abychom mohli takovým situacím předcházet, je nutné pokusit se rozdílné kultury přiblížit jednotlivým členům rozdílných společenství, a to nejen cestou zprostředkování informací o způsobu života, ale také vysvětlením vzájemných odlišností. K tomu bych rád přispěl i svojí bakalářskou prací.

Důvody, pro které je romské etnikum v České republice prostorově, ale i sociálně vyloučeno, se snažím objasnit v teoretické části této práce, ale za společný jmenovatel lze uvést především zmiňované vzájemné nepochopení a strach.

Při psaní závěrečné práce bylo hlavním motivem či záměrem zachování objektivity, nestrannosti a jistého, osobního nadhledu. Snažil jsem se upřednostnit informační hodnotu práce, jež by měla poukázat na rozdílnosti v přístupech k řešení romské otázky a na snahu o nalezení vysvětlení neustálého střetávání minoritních, etnických skupin s většinovou společností, především v českém prostředí. Tento obsahový význam práce jsem se pokusil postavit nad hodnotu výchovnou.

Na konci úvodní části bych rád uvedl ještě jeden postřeh, kterého jsem si během zpracovávání zdrojové literatury povšimnul. Ačkoliv prameny, z nichž jsem čerpal nebo je jen pročetl, jsou vydány a čerpají z různých časových období (i když si uvědomuji, že pro odbornou práci je důležité získávat informace z nejaktuálnějších publikací), lze konstatovat, že přístup k Romům a jejich postavení, se až nápadně podobají. Právní, sociální, ale i ekonomické postavení romské minority v českém geografickém prostoru se tudíž za poslední desetiletí téměř nezměnilo, ale spíše stagnuje na podobné úrovni. A to je, vzhledem ke společenským a kulturním změnám v moderní společnosti, nesmírně alarmující fakt!

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení problematiky

V následujících řádcích bych chtěl učinit vzhled do současné společnosti, především v České republice, a pokusit se popsat aktuální společenské klima. Tak jako každá odborná práce, měla by rovněž tato v prvních oddílech přiblížit problematiku romské minority i čtenářům z řad laické veřejnosti. To se samozřejmě neobejde bez vysvětlení některých termínů a odborných výrazů.

1.1 Romská otázka

Proč jsem pojmenoval tuto podkapitolu právě výše uvedeným názvem? Rozdělíme-li je do dvou částí, pak slovo „Rom“ v tomto případě označuje příslušníka romského etnika, jehož kořeny geograficky sahají až do středověké Indie. Na používání tohoto označení se usnesli delegáti celosvětového sjezdu Romů v Londýně roku 1971 (Škola Romea, 2004, on-line). Vyslovili zároveň požadavek, aby bylo toto označení majoritou respektováno. V mnoha zemích jsou příslušníci etnika mnohdy hanlivě označováni. V České republice, i bývalém Československu se vžilo označení Cikáni. Pejorativnost tohoto označení může být značně kontraproduktivní, neboť mnozí příslušníci daného etnika se tak i označují navzájem.

A proč slovo „otázka“ v názvu této podkapitoly? Jak jsem uvedl výše, Romové jsou ve většině zemí menšinou, a to v návaznosti na specifický způsob života i odlišný životní styl, kterému se však budu věnovat podrobněji ve třetí kapitole. Romové jsou navíc jediným národem, který nemá svoje vlastní, autonomní území. Dle některých odborníků můžeme pouze usuzovat na to, že jejich pravlastí je Indie, avšak vzhledem k tomu, že ji opustili již v době středověku, prakticky už s ní nemají, kromě genetického základu, nic společného. Romové neodcházeli hromadně na jedno území, ale rozptýlili se do nejrůznějších zemí, a proto v žádné nedosáhli majoritního postavení. Jednak za to mohl jejich navyklý způsob kočovného života, ale také především to, že nikdy tyto ambice neměli a jejich hodnoty se vždy ubíraly zcela jiným směrem. Proto si většina států, kde se Romové usídlili, již od středověku kladla *otázku*, jak dosáhnout toho, aby se většinová společnost a Romové nějakým způsobem sžili a jak přimět samotné Romy, aby respektovali normy většinové společnosti důležité pro vzájemně klidné soužití. Taková snaha je patrná dodnes.

Proto je nutné se Romskou otázkou zabývat, hledat vhodná řešení k tomu, aby se společnost stala tolerantní vůči menšinám a naopak, aby menšiny měly vůli ke změně svých zažitých tradic, kvůli kterým mnohdy neakceptují jakékoliv změny. Každý národ má legislativní, ale také morální, nárok na sebeurčení a autonomii. V případě Romů je situace o to složitější, že jsou etnikem závislým na jiných národech, a to nejen geograficky, ale především ekonomicky. Byl bych rád, kdyby i moje práce přispěla ke vzájemnému porozumění a respektu mezi skupinami a vysvětlila laické veřejnosti, proč se Romové chovají a jednají hlavně podle svého vlastního přesvědčení a tradic.

Každý jedinec, sociální skupina nebo vrstva se snaží dosáhnout určitého sociálního statusu (nejen ve smyslu ekonomickém) a při získávání svého hmotného zabezpečení tedy volí takové prostředky a zdroje, které jsou pro ni dostupné. Je důležité, aby člověk někam náležel a byl schopen zajistit si důstojné podmínky k životu. Být někým výjimečným či jakýmkoliv jiným způsobem vyčnívat z řady je společností často negativně posuzováno. Situace se ještě zhoršuje, je-li tím, kdo vyčnívá příslušník menšinové skupiny obyvatel určitého území či cizinec.

Současné postavení romského etnika v České republice není nijak dobré a je smutné, že v naší moderní, demokratické společnosti, se na našem území nacházejí lidé, kteří tu s námi žijí a přitom se tu necítí stejně doma jako my. Proč jsou to právě Romové, i přesto, že u nás žije mnoho menšin, se pokusím vysvětlit v následujících kapitolách.

Je proto nezbytně nutné, abych některá fakta uvedl na pravou míru. Mezi ně patří i vysvětlení pojmů s Romy souvisejícími, neboť většina členů majoritní, laické veřejnosti získává data pouze z veřejných sdělovacích prostředků, která jsou mnohdy zkreslená a nepřesná.

Média vytváří určité stereotypy a z nich pramenící předsudky, které formují veřejné mínění. Lidé často těmto zprávám uvěří, aniž by si je ověřili, a Romy automaticky zařadí do jedné kategorie, z které se příslušník tohoto etnika nemůže nikdy vymanit. Přitom je spousta šikovných, nadaných a inteligentních Romů, kteří ze stínu sociálního vyloučení nikdy nevystoupí.

Z předchozích řádků vyplývá, že postavení Romů záleží zcela na mínění příslušníků majoritní společnosti. Romové chtějí z pasti sociálního a kulturního vyloučení vystoupit, ale zároveň jsou v současné situaci zcela závislí na zdrojích společnosti.

Tento názor sdílí také odborná veřejnost zabývající se Romy a od změny politické situace v roce 1989 je propagátorem myšlenky interkulturní rovnosti i slovenský politik, politolog, sociolog a nakladatel židovského původu Fedor Gál. Již tehdy poukazoval na možná rizika plynoucí z nově vznikajících forem násilí a formuloval myšlenku varující před tím, že o situaci těch, kteří jsou nějakým způsobem „jiní“ zásadní měrou rozhoduje kulturní akceptovatelnost majoritou (Gál, In: Žantovský, 1998, s. 37).

Považuji za nezbytné definovat některá slova, která jsou při diskusích o Romech často zmiňována. Prvním je *rasismus*, jenž socioložka Šiklová definuje jako „přesvědčení, že některé rasy jsou vyšší, lepší, jiné méněcenné, a proto třeba druhým rasám zákonitě podřízené, a proto mají být vyššími rasami vedeny, usměrňovány a případně převychovány“ (Šiklová, In: Žantovský, 1998, s. 137). V politickém smyslu jej Slovník cizích slov definuje jako „nevědeckou, protihumánní teorii o nadřazenosti lidských ras a etnických skupin; nenávisť k lidem určité rasy“ (ABZ, 2013, on-line). *Diskriminaci* definuje Dvořáková jako „rozlišování, popírání a omezování práv určité kategorie obyvatelstva z důvodu příslušnosti k sociální třídě, sociálnímu statutu, národnosti, rase, náboženství, pohlaví či z důvodu zastávání politického názoru atd.“ (Dvořáková, Horská, 2008, s. 127). Slovník cizích slov jej vysvětluje slovy „znevýhodňování menšin v dané společnosti (např. v oblasti vzdělávání a zaměstnávání), nedodržování principu rovnosti a v krajním případě až uzavření dané společnosti pro menšiny“ (ABZ, 2013, on-line). *Xenofobii* definuje Šiklová jako „strach z cizinců či z cizího a neznámého“ (Šiklová, In: Žantovský, 1998, s. 134). Slovník cizích slov uvádí pod pojmem xenofobie termíny „odpor, nepřátelství, strach, nedůvěra ke všemu cizímu“ (ABZ, 2013, on-line).

Velká část odborníků, kteří romskou problematiku znají, vidí východisko pro integraci romského etnika a jeho začlenění do majoritní společnosti především ve zvýšení kvalifikovanosti a úrovně vzdělání Romů (Bartoňová, 2009). Problémem ovšem zůstává realizace této smělé vize, neboť Romové mají zcela specifický vztah ke vzdělávání, jak uvádím ve třetí kapitole této práce. Jinou překážkou je kulturní odlišnost, jazyková bariéra a nedostatek kvalifikovaných pedagogů pro práci s romskými dětmi. Dále vyvstává otázka profesní uplatnitelnosti romských studentů, kteří narážejí na bariéru svého původu. Proto mnozí Romové neuznávají vzdělání jako hodnotu, která by jim umožnila vymanit se z kruhu sociálního vyloučení. Pro lepší porozumění jejich sociálního vyloučení bychom měli sledovat tři základní linie, a to *historickou* (kočování Romů), *kulturní* (odlišný způsob života romské rodiny) a také linii *sociální*.

Romové, jako národnostní menšina, jsou v České republice od roku 2001 oficiálně uznáni zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, který schválila Poslanecká sněmovna ČR 10. 7. 2001. Podle ustanovení §2, odst. 2, „je příslušníkem národnostní menšiny občan České republiky, jenž se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti“ (Vláda ČR, 2001, on-line).

Uvedené vymezení je však spíše formální, sociálně konstruované, neboť, jak vyplývá z dalších kapitol, Romové sice národnostní menšinou jsou, ale neradi se mezi ně řadí. Proto i oficiální údaje o počtu Romů na území jednotlivých států jsou značně zavádějící. Značná část etnika totiž chápe své romství jako handicap, jenž je automaticky etnizuje a vyčleňuje z majority. Alarmující pro stav nynějšího společenského postavení Romů je oficiální údaj Českého statistického úřadu o jejich počtu v České republice plynoucí ze sčítání lidu v roce 2011. Údaj uvádím v Tabulce č. 1.

Tabulka 1: Komparace počtu obyvatelstva dle nejpočetněji zastoupených národností v ČR v letech 2001 a 2011.

Národnost	2001	2011	Změna (v %)
česká	9 249 777	6 711 624	-27,44
moravská	380 474	521 801	+27,09
slezská	10 878	12 214	+10,94
slovenská	193 190	147 152	-23,83
polská	51 968	39 096	-24,77
německá	39 106	18 658	-52,29
romská	11 746	5 135	-56,28
ukrajinská	22 112	53 253	+58,48
maďarská	14 672	8 920	-39,20
vietnamská	17 462	29 660	+41,13
neuvedeno	172 827	2 642 666	+93,46
obyvatelstvo celkem	10 230 060	10 436 560	+1,98

Zdroj: Český statistický úřad. www.czso.cz, tabulka: Obyvatelstvo podle věku, národnosti a podle pohlaví k 1. 3. 2001., tabulka: Obyvatelstvo podle pohlaví, rodinného stavu a podle národnosti a věku., 6. 2. 2013, 17:46.

Z Tabulky č. 1 je patrný více než 50% procentní úbytek obyvatel hlásících se k romské národnosti. V tomto bodě je namístě si položit otázku co je důvodem tak masivního úbytku občanů uvádějících svoji národnost do sčítacích archů? Vždyť tento markantní rozdíl přichází v době rozvinuté demokracie. Již více než 20 let po změně společenského systému by měl mít náš stát ucelenou koncepci péče o všechny své občany a legislativu, která by zaručovala všem občanům státu jejich základní lidská práva plynoucí nejen z Listiny základních práv a svobod, ale i z mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána.

Část dnešní politické reprezentace dokonce považuje za jedno z možných řešení rozdělení Romů do různých skupin a podskupin. S tímto názorem však nesouhlasím, nelze přece příslušníky určitého národa „škatulkovat“ podle nějakých kritérií. Všichni jsou to Romové, i když vykazují jisté odlišnosti. Navíc je tu i etické hledisko. Kdo by byl oprávněn, a podle jakých kritérií, určovat, do jaké skupiny ten či onen Rom patří? Kdo by kritéria stanovoval? Obávám se, že by to byl opět nějaký ministerský úředník, neznalý problematiky a „od stolu“ by rozhodoval o osudech tisíců lidí, tak jako tomu bylo mnohokrát v minulosti. V dnešním, demokratickém světě, nelze kohokoliv nutit, aby se stal příslušníkem nějakého společenství, aniž by se k tomu dobrovolně rozhodl.

Podle Samkové je nejčastější výhradou při řešení tzv. romské otázky přesvědčení valné části společnosti, že Romové nejsou jednotní, nejsou schopni vytvořit politickou reprezentaci a panuje obecný názor, že Romové nejsou národ (vzhledem k jejich sociální i geografické roztržitosti), takže není možné s nimi jako s národem zacházet a přiznávat jim jejich národnostní práva (Samková, 2012, s. 13).

1.2 Charakteristika současné společnosti

V důsledku dopadu změn, kterými česká společnost prochází od revolučního roku 1989, celkové vyšší senzitivě obyvatelstva ve zrychlující se době a globální proměnlivosti našeho prostředí, dochází u značné části populace k výrazným změnám. Především v jejich postojích, hodnotovém žebříčku a v životním stylu. Tyto změny s sebou nesou i změny v mezilidských vztazích a interakcích, a to nejen v prostředí primární sociální skupiny, ale i ve školství, zaměstnání a veřejném životě (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 9).

Oblast vzájemných vztahů mezi Romy a neromy, je stále svým způsobem určována jistými předsudky a stereotypy, předpojatostí, nedůvěrou, antipatiemi, mnohdy přerůstajícími až v konflikty s rasovým podtextem. Ve větší míře to jsou rasové projevy ze strany majoritní společnosti vůči Romům. Tyto projevy jsou mnohdy ze strany majority bagatelizovány. Objeví-li se však jakýkoliv projev ze strany Romů, který majorita neakceptuje, je mu často přikládána větší váha, než by měla při podobném projevu jedince ze strany majority. Projevy Romů bývají zobecňovány na všechny Romy. Tyto výrazně negativní postoje mnohdy uzavírají cestu k řešení soužití rozdílných etnických skupin a kultur. Zároveň vyvolávají u Romů negativní postoje vůči majoritě, které mnohdy bývají příčinou sociálně patologických jevů (Davidová, 1995, s. 184). Horváthová se ještě zmiňuje i o tzv. *principu kolektivní viny*, při kterém jsou všichni Romové zařazeni do jednoho celku, z něhož nemají šanci uniknout. Princip kolektivní viny se na Romy aplikuje snáze, vzhledem k jejich odlišnosti a sociální slabosti (Horváthová, 2002, s. 58).

Slova Horváthové potvrzuje i Vágnerová, která se zmiňuje o tom, že pouhá sociokulturní odlišnost vytváří překážky mezi lidmi. Přičteme-li k tomu ještě rasovou odlišnost, pak je akceptace příslušníky majoritní společnosti obtížná (Vágnerová, 2007, s. 52). Jednoduchost vyřčení kolektivní viny namísto hledání podstaty situace, významně ovlivňuje i informovanost široké veřejnosti o otázkách souvisejících s Romy, popř. nepříjemné zkušenosti (byť pouze v jediném případě). Člověk obecně, má tendenci dělat ukvapené závěry a prisuzovat charakteristiku všem členům společenství na základě jediné interakce.

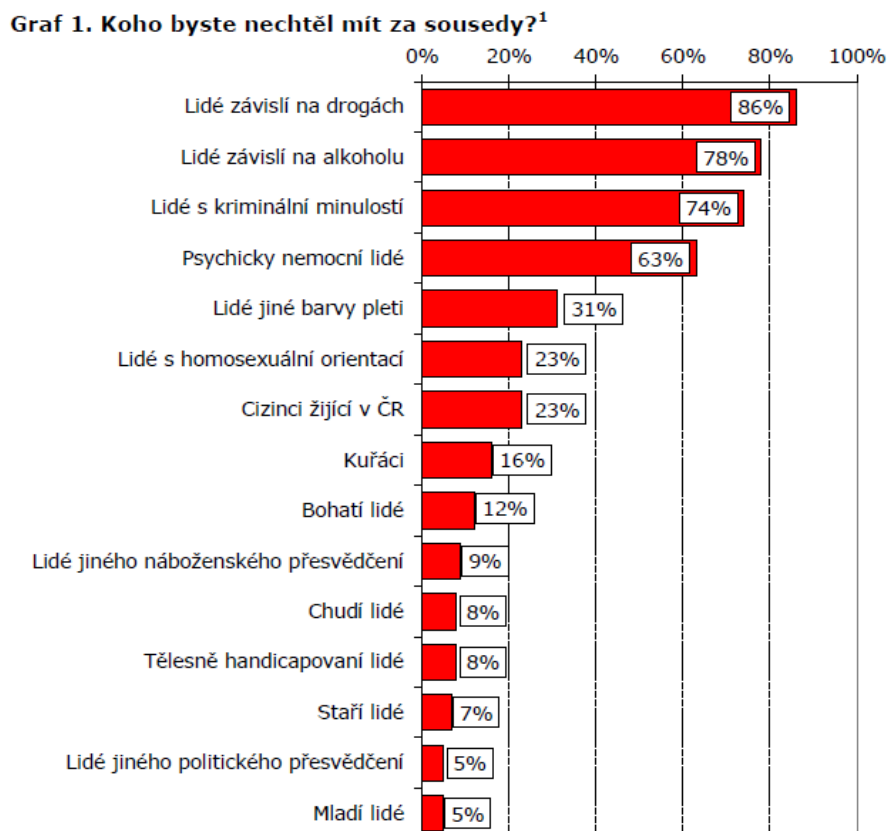
Domnívám se, že v takových případech se nabízí a otevírá prostor pro sociální pracovníky, kteří mohou hrát významnou roli v úsilí o potírání projevů rasismu a diskriminace. Mohou ovlivňovat nejen majoritu, ale i představitele výkonné a zákonodárné moci. Zároveň by mohli napomáhat i příslušníkům etnických menšin podílet se na životě společnosti. Vzhledem k současnému stavu, se lze domnívat, že činnost sociálních pracovníků stále nepřináší kýžené výsledky.

Podle četných výzkumů veřejného mínění prováděných v české majoritní populaci, má skutečně značná část obyvatel negativní vztah k Romům. Tento postoj není dán pouze objektivními příčinami, ale i netolerancí k odlišnostem a především dluhem, který mají k Romům média.

Zajímavé informace poskytl Graf č. 1, který vytvořil pro Centrum výzkumu veřejného mínění tazatel Buchtík z dat, jež získal mezi vybraným vzorkem české populace nad 15 let věku v roce 2011. Výzkum byl prováděn mezi osobami různého věku, pohlaví, vzdělání i společenského postavení. Výstupy z grafu korespondují s názory některých odborníků, jako je český psycholog a politik Andrej Gjuríč, který uvádí, že čím vyšší vzdělání a inteligenci jednatelce má, tím rozličnější jeho názory budou, bude více zkoumat příčiny jevů a nespokojí se pouze se zjednodušenými závěry, a to ani v otázkách rasových a etnických předsudků (Gjuríč, In: Žantovský, 1998, s. 46). Záleží ovšem i na primární rodině a sociálních souvislostech. Jeho slova potvrzují i výše zmíněná data z průzkumu veřejného mínění, kdy obyvatelé s nižší životní úrovní a s nižším vzděláním, jsou méně tolerantní vůči lidem jiné barvy pleti. Ovšem důležitý a alarmující je fakt, že plná jedna třetina dotázaných respondentů uvedla, že by za souseda nechtěli mít člověka s rozdílnou barvou pleti.

Graf 1: Koho by respondenti výzkumu CVVM nechtěli mít za sousedy.

Zdroj: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Centrum pro výzkum veřejného mínění, <http://cvvm.soc.cas.cz>. Graf 1: Koho byste nechtěl mít za sousedy? Výzkum: Tolerance k vybraným skupinám obyvatel. 10. 2. 2013, 14:21.

Data plynoucí z tohoto výzkumu potvrzuje ve své práci také Kaleja, jenž vycházel ze statistických údajů různých organizací, a které uvádějí, že Češi Romy za sousedy nechtějí nebo se vyhýbají vzájemnému sdílení prostoru. Poukazuje i na fakt, že v důsledku odmítání Romů majoritou, vytvářejí zastupitelstva měst a obcí umělá ghetta, často lokalizovaná na okraji katastrálního území (Kaleja, 2011, s. 21). S názorem autora se ztotožňuji a vidím je jako krátkozraké, nesystémové a neefektivní řešení. Dislokací Romů pouze odsouváme problém mimo naše vnímání a mylně tak nabýváme pocitu, že pokud nevidíme žádnou překážku či nesnáz, tak neexistuje. Opak je pravdou a toto „vyhoštění“ na okraj města či obce pouze potíže prohlubuje. Alarmující je číslo, které uvádí Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, ve spolupráci s Evropským strukturálním fondem, o počtu takto vyčleněných lokalit na rozlohou celkem malém území naší republiky.

Lokalit se na pomyslné mapě vyskytuje celkem 310, což je hrozivé číslo vzhledem k tomu, že Česká republika má pouze 14 správních území (krajů). Nejhorší situace je v kraji Ústeckém, kde je těchto lokalit 63, což ale kvůli vysoké koncentraci romského obyvatelstva, není úplně překvapující údaj (ESF ČR, 2013, on-line). Podrobněji se příčinám vysoké koncentrace Romů v této oblasti věnuji ve třetí části své práce.

Současná situace v české, ale i ve světové společnosti, je pro menšiny velmi špatná a stát dává od občanů a především těch z minoritních skupin ruce pryč. S tímto jevem se můžeme setkat celosvětově, a není pro to určující, která sociální skupina je minoritou. V České republice žádná vláda za posledních 20 let nebyla schopna legislativně zaručit menšinám jejich nezadatelná práva a zamezit jejich diskriminování v přístupu ke zdrojům společnosti. I když podle Bartoňové žijí na našem území ještě další menšiny, jako je bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, rakouská, ruská, řecká, slovenská a ukrajinská, zdaleka nejhorší postavení vůči majoritě má menšina romská (Bartoňová, 2009, s. 27). Každý člověk by si však měl uvědomit, že jsme lidé, a i přesto, že náš odlišují některé znaky a jedinečnosti, všichni lidé si jsou rovni. Rovnost a zároveň jedinečnost musí být respektována (EYCB, 2007, on-line).

Podle přístupu a chování svých představitelů působících v politických kruzích, se chovají i ostatní členové společnosti. Proto se můžeme setkat s neskrývanými projevy rasismu, xenofobie a častých útoků s rasismem spojených. Proč tomu tak je, se stává dalším z úkolů, které by tato práce měla osvětlit, a myslím, že je částečně, z dostupných

pramenů, osvětluji v druhé a třetí kapitole. Věnuji se v nich specifickým znakům romské minority, které majorita ne vždy zcela dokáže pochopit a určujícím determinantům, které Romy vylučují.

O tom, jak je situace v České republice, ve vztahu k minoritám alarmující, vypovídá také skutečnost, že v dnešní době je stále velké množství extremistických skupin, které se otevřeně (a bez postihu) hlásí ke zvráceným myšlenkám hitlerovského nacistického hnutí. Setkáváme se rovněž s otevřenými projevy xenofobie a rasové nesnášenlivosti, a to nejen v každodenním životě na ulici, ale i ve sdělovacích prostředcích a především na internetu, který je pro takové projevy nejvhodnější médium. Za přezdívkou a fotografií kohokoliv jiného, jen ne své vlastní osoby, se může skrýt kdokoli.

Veřejná internetová síť je pak plná různých vět, článků a blogů, kde lidé v anonymitě „uleví“ svým myšlenkám. Nevím, zda je zatím jejich negativní zkušenost s minoritní skupinou nebo jen strach z něčeho cizího a neznámého či z hrozby nezaměstnanosti. Tato obava je součástí naší výchovy i procesu socializace. Již od pravěku máme v genech zakódovaný strach z cizího, bez kterého bychom nepřežili. Proto jednoduše tvrdit, že xenofobii je potřeba vymítit, je tvrzením nesmyslným. Podle spisovatele Václava Erbena navíc člověk trpí zvláštní anomálií, a to nadměrným mozkem, který neustále přemýšlí, kombinuje a produkuje fantazijní obrazy. A tyto fantazie a představy umí zesilovat a podněcovat i iluze o všem cizím (Erben, In: Žantovský, 1998, s. 25).

Široké vrstvy obyvatelstva tak získávají mylné představy, že cizinec či přivandrovalec ohrožuje životy lidí domácích. Na internetu pak najdeme články plné hanlivých výrazů, urážek, předsudků a různých „doporučení“ pro řešení romské situace. A to není dobře. Nelze někoho beztrestně urážet a otevřeně mu vyjadřovat svoji nenávisť. Ta je mnohdy vytvářena a podporována médii, extrémistickými hnutími a stranami, které na nepříznivé sociální situaci jednoho národa, staví své politické ambice. Je to čirý populismus a účelová manipulace, kdy vůdci hnutí využívají sociální či politické problémy ve svůj prospěch. Nejlépe svoji „politiku“ vystaví na skupině, která nemá silné zastoupení ve společnosti, nemá své členy v řídicích funkcích státu, a která byla po dlouhá desetiletí označována jako nepřizpůsobivá a problémová.

Situace v české společnosti (a podle čtených zpráv i v zahraničí) není pro Romy příliš příznivá. Část veřejnosti se nedomnívá, že je možné najít jiné řešení, než v podstatě Romy vystěhovat kamkoliv, ponechat je tam vlastnímu osudu a pouze trestat jejich

případnou kriminální činnost. Toto populistické řešení se mi však vůbec nelíbí a připomíná mi to určité separační, sběrné tábory či rezervace. Cožpak je možné někomu odeprít jeho základní práva a svobody na úkor jiných? Já se s takovou extremistickou koncepcí v žádném případě neztotožňuji.

Jsem zásadním způsobem proti zásahům do lidských práv a svobod, včetně svobody vyjadřování. Zdá se mi však, že některé myšlenky, které současní autoři prezentují ve svých dílech, by neměly být uveřejňovány v plném rozsahu. Jsem i proti jakémukoliv náznaku cenzury, neboť nevhodně zvolená slova dokážou v těžkých časech napáchat hodně škody. Tato díla by si měla více než která jiná, zachovávat nadhled a objektivitu, neboť se týkají lidí a jejich osudů, mohou negativně ovlivnit vnímání určité skupiny osob, příp. se mohou stát nástrojem něčeho mnohem horšího. Vzpomeňme na knihu Adolfa Hitlera *Mein Kampf*. I kniha může být zbraní, ač to působí jakkoliv podivně.

Při sběru informací jsem narazil i na různé rasisticky orientované internetové stránky. Spousta z nich byla otevřená názorům různých návštěvníků. Nebudu skrývat, že většina těchto názorů byla zanesena nesnášenlivostí a otevřenými projevy rasismu. Některé z nich byly inspirovány právě knihou, a to konkrétně titulem *Psychologie Romů* vystudovaného psychologa Petra Bakaláře, jehož publikace vzbuzují kontroverzi (Bakalář, 2004). Tato kniha byla odbornou veřejností odsouzena, avšak našla oporu u zastánců různých rasových teorií. Například i u autora internetového článku, který si říká Elfstone. Pokud by si přečetl jeho příspěvek někdo, kdo nezná poměry v České republice, mohl by se domnívat, že u nás jsou Romové pouze nepracující, neinteligentní a zdegenerovaní členové společnosti, kteří se žijí pouze kriminální činností. Dle názoru autora by si zasloužili být odsunuti někam do izolace a rapidně jim sáhnout do jejich sociálního života (Elfstone, 2008, on-line). Autor již však neuvádí žádná objektivní fakta, natož aby uváděl konkrétní a podložená řešení. Nic není pouze černo-bílé a je nutné k takto citlivé otázce přistupovat s velkou opatrností a ucelenou, promyšlenou koncepcí.

Jak by se nám líbilo, kdyby o nás někdo takto hanlivě psal? A co kdyby takových lidí bylo více? Extrémní reakce mohou také být jedním z důležitých důvodů pro to, abychom udělali jako společnost, důležité kroky ke vzájemné toleranci. Především by se měl přidat každý jednotlivec k tomu, aby nejenom on dával najevo svoji toleranci a chuť žít v rasově a kulturně rozmanité společnosti, ale aby také dostával

od příslušníků minorit signál, že jej respektují a mají chuť a radost ze společného sdílení daného geografického prostoru. Šiklová uvádí, že xenofobii je možné překonávat jedinec kulturou, a proto je třeba si uvědomit, že rasismus je znakem nevzdělanosti, nekulturnosti a vlastního strachu (Šiklová, In: Žantovský, 1998, s. 137). V dnešní multikulturní společnosti je otázka klidného a harmonického sdílení společného prostoru více než aktuální téma.

Z podobných extrémních názorů různých pisatelů, moderátorů a glosátorů, ale i z názorů seriózních publikací, odborných časopisů a výzkumů, napříč historií, se vždy dozvídáme pouze to, jak Romy vnímala a vnímá majoritní společnost. Ani v současné, moderní společnosti však skutečně nevíme (a někteří ani vědět nechtějí), jak většinovou společnost vnímají Romové (Fraser, 1998, s. 267). Nicméně, názor na jejich vlastní situaci po Romech nikdo nevyžadoval. Pokusím se tuto skutečnost změnit v praktické části své práce, i když jsem si vědom toho, že jen to jen malinká kapka v moři společenského dění. Romové rovněž nemohou participovat na řízení státu, a to i přes ústavní zakotvení tohoto práva a přes snahy o změnu začátkem 90. let minulého století. Romové to vnímají, ale nemají, snad kromě Rady pro národnostní menšiny, vhodnou politickou reprezentaci ani dostatečnou podporu (Samková, 2012, s. 19). Samková dále uvádí, že odloučenost od majoritní společnosti a státu, ve kterém Romové žijí, je základním problémem, který je v romské komunitě všudypřítomný.

Podle dosavadních zkušeností, které jsem s Romy měl, i podle nastudované literatury k dané problematice, se mohu jedinec ztotožnit s názorem spisovatele a dramatika Jiřího Stránského, že nadešel nejvyšší čas nazývat věci pravým jménem. Uvádí, že xenofobní a rasistické nálady ve společnosti vznikají především z, již zmiňovaného, strachu, že příslušník jiného etnika, národa či rasy bude lepší než my samotní a připraví nás o naše území a majetek. Rasismus může pramenit také ze vzteku z vlastní méněcennosti (jak to mnohdy bývá u příspěvatelů do internetových diskusí) a uvalit vinu za ni někoho rasově, národnostně, nábožensky, ale i názorově jiného, než jsme my (Stránský, In: Žantovský, 1998, s. 132).

Snaha o změnu v přístupu k Romům a minoritám obecně by měla být ve společnosti realizována již v období dospívání populace. A to nejen majoritní, ale i té menšinové. Musíme si přiznat, že česká společnost je rasisticky a xenofobně orientovaná. I ze svého okolí vím o případech, kdy někdo zaslechne nějakou, třeba i kusou informaci o romské

kriminalitě, a hned mají jasno v otázce viny. Můj názor potvrzuje i Cohn, který již v roce 1973 uvedl, že ne každý má osobní zkušenost s Cikány, ale prakticky všichni podléhají určitým stereotypům, které společnosti zprostředkovávají média. Takto část společnosti, aniž by měla osobní zkušenost, získává pokřivený obraz o Romech, jako o špinavých, zahálčivých a nebezpečných lidech (Cohn, 2009, s. 17).

Členové společnosti si však neuvědomují, že podobná slova, nahlas vyřčená, slyší i jejich děti. V této oblasti souhlasím s názorem socioložky Šiklové, která uvedla, že většina lidí o názorech, které slýchávala v dětství, nepřemýšlí, často je nevědomky převezme za vlastní (rodiče přece mají pravdu) a tyto „obecné pravdy“ považují za přirozené a normální. Málo lidí si však už v dospělosti dokáže otevřeně přiznat, že má rasistické představy (Šiklová, In: Žantovský, 1998, s. 136).

V případě minorit je nesprávným vzorcem posuzování vlastností člověka pouze na základě jeho vnějších znaků či projevů. Poté dítě nabude mylné představy, že pokud má někdo odlišnou barvu kůže, je automaticky zlý či nebezpečný. Na základě těchto „zvyklostí“ je běžně připisována etnicita.

Novorozenec, který je tak vržen do již „hotového“ světa, se stává součástí kultury dospělých a podléhá kulturně podmíněným interpretacím a osvojuje si ty vzorce chování, které daná kultura vyznává. Tento proces nazýváme *enkulturace*¹. Vytváří si postupně tzv. kulturní identitu, tj. vědomí příslušnosti k určité kultuře a k přijímání očekávání jeho okolí (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 97). Nerodíme se tedy s vrozenou kulturou, ale v procesu socializace si ji osvojujeme.

Částečně můžeme současnou situaci v české společnosti vysvětlit, nikoliv však omluvit, nezvyklou kulturní a etnickou homogenitou geografického prostoru České republiky v období komunismu (tedy od konce čtyřicátých let minulého století do roku 1989). Společnost byla vystavena zcela novým vlivům a fenoménům souvisejícím s migrací a působením odlišných kultur. Ne každý se s takovou situací dokázal vyrovnat. Ale také nastupující generace byly konfrontovány s názory svých rodičů, aniž by jim někdo jejich názor vyvracel. V tomto aspektu školství vůbec nebylo připraveno, a přes více než dvacetiletý časový posun, stále není. Celkově lze říci, že po pádu totalitního režimu chyběla koordinovaná koncepce sociálních služeb.

---

¹ Proces učení se jedince žít ve společnosti a její kultuře (ABZ, 2013, on-line).

V oblasti školství není situace v České republice, vzhledem k minoritním etnikům, také příliš uspokojivá. České školství je dlouhodobě kritizováno za vysokou míru segregace a prohlubování sociálních nerovností. Svoboda a Morvayová upozorňují, že znevýhodnění při přístupu ke vzdělání, je v České republice na vysoké úrovni. Žáci mohou dosahovat pouze takového stupně vzdělání, jak jim dovoluje socioekonomický a kulturní standard jejich rodiny.

Z toho plyne, že romské děti, které vyrůstají ve zcela specifickém kulturním prostředí poznamenaném nezaměstnaností, chudobou, kriminalitou, nevhodnými bytovými podmínkami a stigmatizací ze strany majority, si osvojují zcela jiné hodnoty a návyky, jsou prakticky od počátku předurčeny ke školním neúspěchům (Svoboda, Morvayová, 2010, s. 3). Tento jev je patrný již v předškolním vzdělávání. V důsledku nemožnosti využívat standardní služby běžně využívané majoritou, se sociální exkluze projevuje i v docházce do mateřských škol. Zajímavý je rovněž fakt, že vyloženě romská školka, která by děti připravovala k integraci do majority, u nás, na rozdíl od Slovenska, prakticky neexistuje. Že je situace i přes více než 20-leté snahy o ucelenou koncepci edukace minorit, stále špatná, potvrzuje i současná praxe pedagogicko-psychologických poraden, která je v podstatě nefunkční. Přitom právě tyto instituce by měly dávat prvotní signály státním institucím o situaci mezi minoritami a také by měly poukazovat na nesystematičnost dosavadních řešení. Cílená edukace, ale především přístup k informacím, zdrojům společnosti a participace na jejím řízení, by měly být zárukou toho, že se spolu naučíme žít a vzájemně se respektovat.

Romové by si měli být schopni uvědomit často neadekvátní jednání vůči majoritní společnosti a naopak majoritní společnost by měla překážky na straně Romů řešit komplexně, ne pouze jako problém sociální. Navíc je důležité najít řešení potíží, a ne pouze řešit jejich symptomy. Za původce dnešní situace tak nemůžeme považovat ani současné Romy ani současnou majoritní společnost. Tempo vývoje společnosti se neustále zrychluje a je nutné na změny reagovat rychleji a pružněji. Romové, dlouhá léta odsouvání na okraj společenského dění, tak na toto tempo nestačí reagovat a „brání se“ mu svým způsobem, který majoritní společnost odsuzuje.

Aktuální situace je však výsledkem tisíciletého soužití dvou různých národností, a proto není možné ji řešit pouze v hranicích současné reality. V této zrychlující se době se pak setkáváme s dalším jevem, a to posunem ve vnímání „životního standardu“. Cílená,

masivní reklama a zrychlený vývoj technologií právě vytvářejí výše uváděný posun. Některé cílové skupiny tak nemohou zrychlenému tempu a zvýšeným nárokům dostat, ale přesto se snaží dosáhnout vyššího ekonomického postavení, než si mohou v dané chvíli a situaci dovolit. Tak se v české společnosti (a samozřejmě i mezi Romy) objevují nové fenomény, jako je zadlužení, lichva a exekuce.

Ruku v ruce s vývojem technologií se zvyšuje náročnost na kvalifikovanou pracovní sílu, zavádějí se nové trendy ve výrobě a velká část práce, kterou by mohli vykonávat lidé, v rámci industrializace a ve jménu pokroku, nahrazujeme stroji. O nekvalifikovanou pracovní sílu, která se rekrutuje převážně z řad Romů, přestává být na trhu práce zájem.

Podle závěrečné zprávy projektu Together and Across, realizovaného v České republice organizací IQ Roma servis, o. s., se značnou měrou omezily veřejné zdroje na zavádění nástrojů, které by podporovaly volné zacházení na trhu práce. Kde je tedy snaha majoritní společnosti a státních institucí o řešení romské problematiky? Z toho je možné vyvodit domněnku, že skutečný zájem a vůle k řešení situace Romů v oblasti výkonné a zákonodárné moci chybí a tento nezájem se „skrývá“ za nedostatek financí pro podporu a integraci Romů. Dále zpráva uvádí, že se v mnoha zemích vyostřily postoje majoritní společnosti nejen vůči Romům, ale etnickým menšinám celkově (Together and Across, 2012, on-line).

Závěrem tohoto tematického bloku bych si dovolil uvést jedno stanovisko prezidenta Edvarda Beneše ze dne 7. června 1942:

„Princip teritoriálního a kolektivního práva na sebeurčení pro národní menšiny nebo zlomky národů, které své národní státy už mají je politický dynamit, který prostě znemožní všem státům a národům ve střední Evropě život a existenci míru vůbec.“
(Beneš, 1942)

1.3 Inkluze versus exkluze

Termín inkluze můžeme vysvětlit jako vměstnání nebo zahrnutí něčeho do většího celku a naopak exkluze je vyloučení nebo vypuštění. V případě aplikace na zpracovávané téma lze inkluzi popsat jako splynutí nebo sloučení příslušníka menšiny do majority, a to za použití vhodných nástrojů integrace a exkluzi, jako vyloučení ze sociální skupiny s nemožností podílet se na zdrojích společnosti.

O sociálním vyloučení jsem se zmiňoval již v úvodní části této kapitoly. Působením massmédií, otevřeným hlásáním populistických názorů a využíváním nepříznivé situace obyvatelstva v tržním sociálním prostředí vzniká i jeden z faktorů, který zapřičiňuje sociální vyloučení z majoritní společnosti, a sice že většinová společnost automaticky vykonstruuje znaky, jež dané etnikum odlišují. Pak je každý nový člen, který se do minority narodí, bezmyšlenkovitě zařazen do této skupiny, bez ohledu na to, v jakém vyrůstá prostředí, jak se vyvíjí, jaké má zázemí apod. Společnost vytváří jakýsi „*mechanismus sociálního vylučování*“, kdy velkou roli sehrává především přesvědčení většiny o tom, kdo do společnosti nepatří a kdo by z ní měl být vyloučen. Podstatnou roli zde hrají i předsudky vůči lidem odlišujícím se od majority barvou pleti, původem či kulturou.

Bartoňová definuje sociální vyloučení jako „proces, v němž je jedinci či skupině výrazně znesnadňován či úplně zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.“ Samozřejmě, že některé skupiny obyvatel jsou exkluzí ohroženy více. Jedná se konkrétně o tyto:

- ❖ nedostatečně vzdělané osoby,
- ❖ dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnané,
- ❖ lidi s mentálním či fyzickým handicapem,
- ❖ osoby trpící nějakým druhem závislosti,
- ❖ osaměle žijící seniory,
- ❖ imigranty,
- ❖ příslušníky různě (etnicky, nábožensky, sexuální orientací aj.) definovaných menšin,
- ❖ lidi, kteří se ocitli v těžké životní situaci, z níž si sami nedokáží pomoci a další (Bartoňová, 2009, s. 97).

Riziko sociálního vyloučení se úměrně zvyšuje u jedinců a skupin, u nichž se výše uvedené faktory kombinují. Mezi skupiny, které jsou v České republice ohroženy sociálním vyloučením, patří zejména Romové.

Sociální vyloučení se u různých skupin ohrožených sociálním vyloučením může projevovat různými způsoby. Jde například o:

- ❖ *prostorové vyloučení* (osoby takto vyloučené žijí ve vyloučených lokalitách, s mnohdy nevyhovujícími podmínkami k bydlení a s nedostatečnou občanskou vybaveností),
- ❖ *symbolické vyloučení* spojené se stigmatizací jedinců či skupin (může zde být uplatňován princip kolektivní viny, viz. výše),
- ❖ *nízkou míru vzdělanosti*,
- ❖ *ztížený přístup k legálním formám výdělečné činnosti*, závislost na sociálních dávkách, chudoba,
- ❖ *špatné hygienické podmínky*, rizikový životní styl,
- ❖ *orientace na přítomnost*,
- ❖ *uzavřený ekonomický systém* s velkým zastoupením půjček na vysoký úrok a zastavování majetku,
- ❖ *větší možnost výskytu kriminality* apod.

Výše uvedený výčet je pouze informativní. Ve spoustě případů se u osob, které jsou sociálně vyloučeny, objevuje kombinace několika faktorů. Dostávají se tak do mimořádně tíživé sociální situace, která bývá mnohdy majoritou podceňována. Potvrzuje to i názor historika Broda, který varuje, že generalizace² hodnot společenských skupin je nebezpečná a ošidná. Je však také nedůstojná vzdělaného a humanistického člověka. Přesto, ve vztahu k Romům, je takové zevšeobecnění běžným jevem (Brod, In: Žantovský, 1998, s. 18).

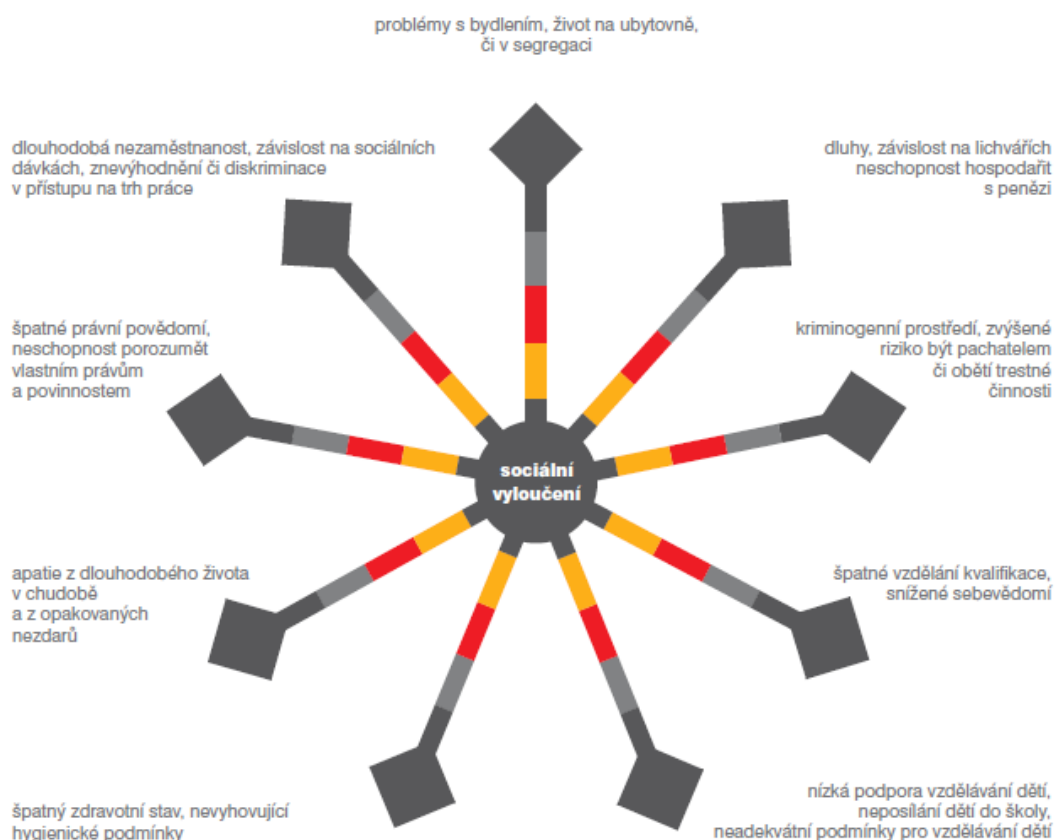
Pro větší názornost problematiky sociální exkluze, přikládám na tomto místě grafické zpracování procesu vyloučení, jež je součástí Příručky pro sociální integraci. Uvádím jej proto, že je důležité vědět, jak sociální vyloučení probíhá, co jej doprovází a způsobuje. Níže uvedené zpracování uveřejnilo na svých stránkách dnes neobsazené ministerstvo pro lidská práva a menšiny, jehož kompetence v současné době částečně spadají pod ministerstvo vnitra a zčásti vládnímu zmocněnci pro lidská práva.

---

² Zevšeobecnování informací či soudů (ABZ, 2013, on-line).

Pro zařazení do své práce jsem schéma vyhledal v dokumentech vládní Agentury pro sociální začleňování. Příručku zpracovala ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR a nevládní organizací Člověk v tísni, o. p. s. Původně byla koncipována jako jakýsi průvodce pro zastupitele měst a obcí, kteří se ve svém katastrálním území snaží o předcházení, příp. odstraňování již vzniklé sociální exkluze (ASZ, 2009, on-line).

Obrázek 1: Jak probíhá sociální vyloučení.

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování. www.socialni-zaclenovani.cz, dokument: Příručka pro sociální integraci, 11. 2. 2013, 17:49.

Při získávání materiálů ke svojí absolventské práci se mi dostala do rukou i metodická příručka pro práci s imigranty. Po jejím prostudování jsem zjistil, že některá ustanovení se mohou přeneseně aplikovat i na národnostní menšiny uvnitř státu. Zároveň bylo zajímavé na případech imigrantů a azylantů sledovat podobnost jejich situace v naší zemi se situací Romů. Nemyslím si, že je dobrou vizitkou vůči okolnímu světu fakt, že lidé, kteří do České republiky přicházejí poprvé a žádají zde o azyl, jsou ve stejné situaci jako obyvatelé naší země, kteří zde mají trvalý pobyt a žijí zde několik let. Nevrhá to příliš dobré světlo na naši společensko-politickou situaci.

Ve zmiňované metodické příručce jsem se setkal i s termínem *akulturační proces* a *akulturační stres*. Oba poukazují na skutečnost, že každý, kdo musí žít delší dobu v novém prostředí nebo se tam musí z nějakého důvodu usadit, se dostává do situace, kdy si musí položit základní otázky, týkající se kulturních rozdílů v „nové“ zemi a v zemi původu. Vystává problém, co si uchovat z původní kultury a čeho se vzdát a naopak, co ze země, kde přebývá, přijmout nového (Dvořáková, Horská, 2008). Takový stres musejí zažívat v naší společnosti také Romové, neboť si dovolím tvrdit, že i nadále jsou společností odsouvání od participace na jejím „životě“ a stále jsou svým způsobem „cizinci“. Což u nich vyvolává neustálou potřebu se vyrovnávat s životem na okraji společnosti a snahy se do ní zapojit, i přes špatné podmínky, které jim k tomu poskytujeme. Stejně jako imigranti, mají Romové čtyři možnosti, jak se ke střetávání kultur postaví:

- ❖ *asimilace* – proces, kdy se jedinec vzdá své kultury vůči kultuře nové,
- ❖ *separace* – návrat ke své kultuře a popírání (odmítání) kultury nové,
- ❖ *marginalizace* – jedinec má výhrady proti nové kultuře a zároveň ztrácí kontakt s lidmi vlastní kultury,
- ❖ *integrate* – vhodná kombinace zachování vlastní identity s novou kulturou.

Právě *integrate* by měla být hlavním nástrojem inkluzivních snah české společnosti, avšak vzhledem k současné situaci si dovolím polemizovat s tvrzeními našich politiků, že tomu tak skutečně je. Naopak si myslím, že podle dosavadních zkušeností a postřehů, které jsem nabyt, je spíše využíván model *asimilace*. Tento model byl hojně využíván ve druhé polovině minulého století k řízenému a nedobrovolnému přesunu Romů z různých částí Československa do předem určených oblastí, kde měli být všichni koncentrováni. Zároveň bylo možné se setkat i s podobou školství, která nerespektovala národní zvláštnosti Romů a snažila se potlačit jejich kulturu a jazyk. Dnes je sice snaha o zvýšení podílu zařízení využívajících nástrojů inkluzivního vzdělávání, avšak tyto metody jsou zaváděny velmi pomalu. Mnohdy se nemohou opřít ani o vhodný legislativní rámec. O těchto skutečnostech se však zmíním v dalších částech mé práce.

Inkluze neboli vpravování jedince do společenských podmínek majority je neustálým procesem, který probíhá každým dnem. Kaleja definuje inkluzi jako „vyšší stupeň *integrate*, který nabízí rovný přístup a podmínky všem, bez ohledu na jejich handicap či znevýhodnění“ (Kaleja, 2011, s. 117). Z jeho slov zároveň vyplývá nutnost poukázat

na stanovení strategií pro integraci na úrovni školství a především u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Inkluze je složitý proces, který se stává problematičtější, pokud jedinec pochází ze zcela odlišného kulturního prostředí. Právě u Romů, kteří na území dnešní České republiky přicházeli, byla kulturní bariéra tou největší překážkou. Bylo těžké se sžít s normami a vžitými pravidly původních obyvatel. Splynutí Romů s majoritou je o to složitější, neboť vyznávají zcela jiné morální hodnoty a diametrálně odlišný způsob života. Logickým vyústěním jsou konflikty, které probíhaly v minulosti a probíhají i v současnosti. Nelze přizpůsobit tradice jednoho společenství tradicím jiného, a proto kulturní překážky mezi českou společností a Romy stále přetrvávají. Nelze však žádné kultuře odepřít její právo na sebeurčení a zároveň nemůžeme nikoho nutit, zcela se přizpůsobit většině. Proces vzájemného sžívání se bude zcela jistě trvat ještě několik let. Důležité je vymyslet kvalitní, dlouhodobou koncepci pro šetrné začleňování minorit do většinové společnosti a zároveň naučit žít majoritu v rozmanitosti multikulturního prostředí.

1.4 Instituce a obory věnující se Romům

V současné demokratické společnosti se díky volnému trhu můžeme setkat s mnoha institucemi a společnostmi, které ve svém programu mají jako bod zájmu romskou problematiku. Tržní prostředí však s sebou přináší i nepoctivé organizace, které pouze na tíživé sociální situaci Romů parazitují. Mnohdy jsou schopny podvodným způsobem vylákat státní příspěvky či dokonce dotace z evropských fondů pro svoji činnost, a jak je v našich podmínkách smutnou skutečností, po jejich načerpání podnikání ukončí nebo peníze zpronevěří.

Ale abych nezačínal jen negativy. Valná část organizací věnujících se Romům má skutečně zájem na zlepšení jejich situace a svěřené prostředky využívají svědomitě. Smutný je však fakt, že většina těchto organizací je neziskových, příp. dobrovolných a i přes nedostatečný legislativní rámec, vykonávají mnohdy podpůrnou činnost vůči Romům účelněji, než státní instituce. Pomoc Romům je v organizacích vykonávána buď přímo v jejich sídle, nebo formou terénní pomoci.

Jak zmiňují Svoboda a Morvayová, bolestí terénních aktivit je ne zcela šťastná forma intervencí a následně zkoumání jejich efektivity. Klient centra sice získává v aktuální čas pomoc, avšak navrací se potom zpět do své komunity, kde převáží původní status prostředí. Obvykle se omezují pouze na školní prostředí a poskytování různých zájmových kroužků. U neziskových organizací rovněž chybí institut péče. V tomto ohledu se jeví jako účelnější dlouhodobá pomoc státu (Svoboda, Morvayová, 2010).

Ve své práci zmíním pouze několik státních i nestátních institucí, které se otázkami soužití Romů a jejich integrace do majoritní společnosti zabývají. Pokud by se někdo chtěl o problematice Romů zjistit více, lze zcela otevřeně doporučit návštěvu Muzea romské kultury v Brně. Zmiňuji se o něm kvůli rozsáhlosti a ucelenosti jeho sbírek, které popisují historii Romů od středověku až po současnost. Samotnou historii je těžké dohledat, neboť Romové nikdy žádné kroniky nepsali ani si neschovávali příliš mnoho věcí po svých předcích. Vše, co o nich víme, je pouze zprostředkované z kronik majoritních společností a z ústního podání. Přesto se této instituci podařilo shromáždit jednu z nejkompexnějších sbírek věnující se Romům a tato snaha byla mnohokrát oceňována odbornou veřejností nejen u nás. Z expozic muzea čerpám i ve své práci, a to především v druhé a třetí části. Pro odbornou veřejnost je také přístupná rozrůstající se muzejní knihovna. Navíc, budova muzea je němým svědkem pohnuté minulosti Romů, kdy v době druhé světové války, zde bylo soustředěno bezmála jeden tisíc Romů, kteří byli 7. března 1943 transportováni do vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau. Pro muzeum romského etnika nemohla být vybrána příhodnější lokalita.

Z dalších známých organizací věnujících se Romům (nejen v Brně), je to především sdružení IQ Roma servis, o. s., kterou jsem již zmiňoval v souvislosti s projektem Together and Across. Toto sdružení poskytuje od roku 1997 bezplatné sociálně právní poradenství, vzdělávací a volnočasové služby osobám ohroženým sociálním vyloučením. Primární skupinou jsou v současné době hlavně Romové, kteří chtějí svoji nepříznivou situaci aktivně řešit. Důležitý je prvek dobrovolnosti a vůle něco změnit.

Aktivity sdružení jsou rozčleněny do čtyř programů:

- ❖ program pro rodiny s dětmi (0-8 let),
- ❖ pedagogický program pro děti a mládež ve věku 6-26 let,
- ❖ sociální program pro dospělé (15+),
- ❖ služby pro veřejnost.

Další z významných aktivit sdružení je charitativní a stipendijní program *Gendalos (Zrcadlo)*, který se zaměřuje na individuální podporu mladých lidí, kteří mají zájem studovat na střední či vysoké škole. Z fondu programu jsou hrazeny náklady na školní pomůcky a školné (Gendalos, 2011, on-line).

I přesto, že jsem v úvodu této podkapitoly uvedl, že činnost nestátních organizací je mnohdy účelnější než pomoc státu, samozřejmě to neznamená, že stát nevyvíjí v této oblasti potřebné kroky. Jedním z nich je i založení zmiňované *Agentury pro sociální začleňování*, která je součástí odboru Sekce pro lidská práva při Úřadu vlády České republiky.

Obrázek 2: Logotyp Agentury pro sociální začleňování při Úřadu vlády ČR.

Zdroj: www.socialni-zaclenovani.cz, 11. 2. 2013, 18:27.

Jejími posláními je odborná pomoc v romských lokalitách prostřednictvím lokálních partnerských organizací, vytváří strategie a plány k uspokojování potřeb klientů, analyzuje situaci v jednotlivých sociálně vyloučených lokalitách, vydává manuály a pokyny z oblasti mezikulturních a mezietnických vztahů, poskytuje poradenství v projektech určených primárně pro pomoc Romům. Dalšími aktivitami je snaha o zapojení soukromých podnikatelských subjektů do integrační politiky státu prostřednictvím vypisování veřejných zakázek na činnosti souvisejícími se sociálně vyloučenými lokalitami.

Agentura se tedy nezaměřuje pouze na Romy, ale na všechny lidi ohrožené sociálním vyloučením, kterými jsou také další menšiny, lidé v hmotné nouzi, neúplné rodiny, hendikepované a nemocné osoby. Cílovými skupinami se tak stávají obce, instituce působící na jejich území, veřejnost a obyvatelé sociálně vyloučených lokalit.

Vizí a předpokladem spolupráce s obcemi a partnerskými organizacemi by měla být především plná integrace obyvatel do společnosti, redukce sociálně vyloučených lokalit a jejich izolovanosti, zajištění rovného přístupu ke zdrojům a kultuře majoritní

společnosti, ke zdravotní péči, k zaměstnání a adekvátnímu bydlení. Rovněž si klade nemalé cíle v oblasti prevence a předcházení sociálnímu vyloučení a také se snaží ovlivňovat rozvoj občanské společnosti. Agentura, prostřednictvím čerpání prostředků z Evropských sociálních fondů, státního rozpočtu a dalších zdrojů, pomáhá obcím a svým partnerům v zajištění služeb na podporu cílů agentury a k zajištění infrastruktury pro své služby (ASZ, 2009, on-line).

Nemohu tvrdit, že by systém českého školství pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice nebyl vytvořen. Pro rodiče s těmito potřebami jsou určeny *pedagogicko-psychologické poradny*, které však již před rokem 1989 neplnily svoji funkci účelně, jak jsem již zmiňoval dříve. Po roce 1989 se k nim přidala *speciálně pedagogická centra a střediska výchovné péče*.

Cílem pedagogicko-psychologických poraden je podle Bartoňové poskytovat podporu a odbornou pomoc při řešení osobních potíží žáků, předcházet sociálně patologickým jevům, objasňovat jejich výchovné a školní potíže a také pomáhat při volbě jejich další studijní či profesní dráhy.

Oproti tomu se poradenské služby snaží vyrovnávat podmínky pro vzdělávání žáků z různých sociálních skupin s ohledem k jejich odlišnému psychosociálnímu vývoji (Bartoňová, 2009, s. 71 - 72). V souvislosti se snahami o vytvoření vhodného edukačního prostředí a účinné intervenci pedagogicko-psychologických poraden, je třeba si uvědomit jeden velmi důležitý aspekt. Tím je, i podle názoru odborné veřejnosti, v současnosti preferovaný způsob vzdělávání. Je svým způsobem neinkluzivní a bývá orientován na výsledek, což především žáky z etnických minorit může traumatizovat a bránit jim v další potřebě vzdělávání.

Je velmi důležité, aby pracovníci těchto poraden poskytovali zpětnou vazbu kompetentním orgánům o neúčinnosti současných opatření. Oni sami musí pochopit, že pro žáka by měla být důležitá především radost ze vzdělávání, vidina budoucí prospěšnosti jeho snahy a pocit akceptace okolím. Dílčích úspěchů můžeme dosáhnout i aplikováním inkluzivních metod výuky, které povedou k žádoucím učebním návykům.

Do výčtu organizací, které se věnují postavení menšin a kvalitě jejich života, můžeme zařadit i *Světovou zdravotnickou organizaci* (WHO), která po zahájení své činnosti v roce 1948, zahrnuje do pojmu *zdraví*, nejen biologickou, ale i psychickou a sociální

stránku života člověka. Otázkám zdraví a kvality života se věnuje po celou dobu své činnosti s neskryvavou silou. Například již v roce 1977 iniciovala strategii *Zdraví pro všechny*, která byla založena na filozofii sociální spravedlnosti, humanismu a solidarity (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 9).

V kontextu se zmiňovanou edukační činností, bych chtěl poukázat i na vysokoškolské obory, které se věnují Romům, romské kultuře a jazyku a zkoumají toto etnikum v širších souvislostech. Považuji za nezbytné se o nich krátce zmínit.

Prvním z nich je *Seminář romistiky* Ústavu jižní a centrální Asie při Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, který je od roku 2000 studován jako samostatný obor. Byl od svého počátku veden s důrazem na terénní práci a studium problematiky mezi Romy. Snaží se osvětlovat jednotlivé aspekty života Romů v širších souvislostech a tyto pak vzájemně propojovat. Tento obor je možné studovat prezenční formou v bakalářské, popř. navazujícím magisterském programu (FFUK, 2000, on-line).

Druhým studijním oborem jsou *Základy romologických studií* při Ostravské univerzitě v Ostravě. Má seznámit studenty se specifiky romského života, jejich kulturou, historií a současnými problémy Romů. Obor by měl následně vytvořit předpoklady pro práci s komunitou a jejími členy (OSU, 2013, on-line). Je účelné vytvářet podmínky pro integraci minorit i cestou přímé edukace studentů, z nichž se následně stávají odborníci pro danou problematiku, kteří mohou své poznatky prezentovat široké veřejnosti. Je navíc klíčové, aby při svém studiu získávali praxi přímo v komunitě, která je vůči majoritě ostýchavá a uzavřená. I takto zprostředkované vzájemné poznávání by později mohlo prolomit bariéry mezi kulturami.

Závěrem udělám ještě krátkou sondu do vědních disciplín, které se romským etnikem rovněž zabývají, případně mohou závěry těchto oborů přispět ke zlepšení současné situace minorit na českém území.

Předně uvedu vztah k vědnímu oboru *Speciální pedagogika*. Pro nezainteresovaného čtenáře mohu uvést definici J. Slowika, který ji charakterizuje jako „disciplínu orientovanou na výchovu, vzdělávání a celkový osobnostní rozvoj znevýhodněného člověka s cílem dosáhnout co možná nejvyšší míry jeho sociální integrace, a to včetně pracovních a společenských možností a uplatnění“ (Slowík, 2007, s. 15).

Do romské problematiky vstupuje speciální pedagogika především svými nástroji, jako je diagnostika, etiologie³, cílené zásahy, reedukace, resocializace apod. Jelikož vychází z pedagogických disciplín, zaměřuje se rovněž na školní prostředí a hledá optimální řešení při integraci minoritních skupin do prostředí běžné školy. Speciální pedagogika se proto také zabývá hledáním a uplatňováním strategií vzdělávání a výchovy v souvislosti s různými etniky (Kaleja, 2011, s. 14).

Dalším z pedagogických oborů, který mohu zmínit, je *Sociální pedagogika*. Jak už název napovídá, tento obor bude zaměřen především na sociální skupiny a metody sociální pomoci. Zároveň se v definicích můžeme setkat i se zaměřením na dopady sociálního prostředí a kultury na jedince nejen ze sociálně vyloučených lokalit. Pedagogický slovník uvádí, že „sociální pedagogika se zabývá výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 205).

Sociální pedagogika je v otázkách etnických minorit úzce provázána s multikulturní výchovou. Při práci s Romy jsou metody sociální pedagogiky uplatňovány především při narovnávání sociálního znevýhodnění, dále popisuje a ukazuje majoritní společnosti Romy ze všech úhlů pohledu (je nezaujatá), hledá nástroje pro integraci romského národa pomocí nástrojů a metod všech členů společnosti apod.

Bakošová vyjmenovává několik funkcí, které sociální pedagogika v oblasti svého působení na minority vykonává, a to:

- ❖ vzdělávací,
- ❖ informační,
- ❖ společenskou,
- ❖ preventivní,
- ❖ kulturní atd.

Je však nutné při uplatňování různých metod při práci s minoritami respektovat jejich jedinečnost a specifika. Neméně důležitým faktem je zachování individuality jedince i celého etnika (Bakošová, Lubelcová, Potočárová, 2005.).

Třetí vědní disciplínou, kterou se chci v této práci věnovat je *Sociální práce*. Ta se podle Mühlpachra v současné době ukazuje jako nutnost a stává se tak zcela

---

³ Nauka o příčinách vzniku nemocí (ABZ, 2013, on-line).

oprávněnou vědní disciplínou (Mühlpachr, 2004). S tímto názorem se ztotožňuji i já, neboť v dnešní hektické době zapomínáme na podporu potřebným, zásady slušného vychování, humanismu, na interpersonální komunikaci a v neposlední době se z nás vytrácí prostá lidská ochota pomoci druhým.

Proto se lze domnívat, že je důležité tyto projevy lidí zahleděných jen do sebe, určitým způsobem institucionalizovat a dát jim rovněž podobu společenskovední disciplíny. Lze však polemizovat nad tím, že taková forma pomoci je značně odcizená a neosobní, ale pokud je aplikována do praxe zodpovědnými lidmi, kteří jsou takové službě pozitivně nakloněni, může se potřebným dostat kvalitnější péče, než od lidí z jejich blízkého okolí. Mnohdy stačí prosté naslouchání a popovídání si mezi dvěma jedinci.

Sociální práce klientům poskytuje služby v podobě prevence, terapie, rehabilitace, cílené intervence a péče. Rozlišujeme služby státní, nestátní, služby u klienta doma nebo mimo domov, příp. služby spočívající v zastupování klienta při jednání s úřady a institucemi. Aktivitu poskytují odborní sociální pracovníci. Jak už naznačila koncepce Agentury pro sociální začleňování, v kontextu romského etnika, lze rovněž u metod sociální práce dosahovat viditelných výsledků i nestandardním způsobem, jako jsou projekty cílené na jednotlivce a posílení jeho osobních, etnických a společenských cílů.

Posledním oborem, který zmíním, je *Multikulturní výchova*. V souvislosti s romským etnikem je poměrně často skloňována. Průcha ji definuje jako „edukační činnost zaměřenou na to, by učila lidi z odlišných etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat. Provádí se na základě různých programů ve školách a v mimoškolních zařízeních, v osvětových akcích, v reklamních kampaních, v politických opatřeních“ (Průcha, 2006, s. 15). Varuje však, že její efekt není prozatím skutečně prokázán. Ve vztahu k Romům se multikulturní výchova snaží svými nástroji o vytvoření podmínek vzájemné tolerance a porozumění, jež by iniciovali sami Romové, při zachování vlastní identity. Taková snaha by měla vycházet i z prostředí majority a v ideálním případě by se měly setkat na půli cesty.

Uvedu ještě několik dobrovolných, neziskových a obecně prospěšných organizací věnujících se práci s Romy: *Nadace Open Society Fund*, *Step by Step ČR*, o. s., *Člověk v tísni*, o.p.s., *Nová škola*, o.p.s., *Střediska integrace menšin* pod záštitou MŠMT ČR a v neposlední řadě vzrůstá důležitost *Center podpory inkluzivního vzdělávání*, jež spolupracují se školami při zavádění inkluzivních principů do vzdělávání.

1.5 Postavení Romů v současné české společnosti

Předpokládám, že je podstatné jistým způsobem nastínit, jak Romové v naší společnosti žijí, jak je vnímá majorita a jak se cítí v současné České republice. Spousta lidí vnímá Romy pouze povrchně a často zprostředkovaně. Aspekt informovanosti a přístupu k informacím, jejich objektivita a úplnost, jsou klíčovými faktory k pochopení hlubších souvislostí jak ze strany majority, tak i Romů. Přiznám se, že dokud jsem tuto problematiku nezačal studovat podrobněji a každým načteným zdrojem nerozšiřoval své vědomosti o Romech, nebyl můj názor na romskou problematiku zcela jednoznačný.

Sami Romové považují členy majoritní společnosti za osoby s nemorálními vlastnostmi a často se neztotožňují s jejich způsobem života. Majoritu vidí jako chamtivé, sobecké, nepoctivé, nespolehlivé a lživé jedince, čímž mnohdy ospravedlňují svůj negativní postoj vůči jejím členům. V případě, že je u nich vyžadována spolupráce při integraci do většinové společnosti, omlouvají svůj nezájem právě tím, že nechtějí získat zmiňované negativní vlastnosti majority.

Rád bych se ztotožnil s názorem historika Broda, který konstatuje, že v každé společnosti existují vrstvy, které uvádějí do praxe své agresivní, rasistické či xenofobní názory a postoje a za tímto účelem vytváří i různá společenství. Tyto skupiny pak automaticky generalizují všechny „odlišné“ občany a ohrožují jejich identitu a takové skupiny je nutné rázně a exemplárně postihovat (Brod, In: Žantovský, 1998, s. 23). Stejně jako on, i já odmítám rasisty či xenofoby nazývat slušné lidi, kteří jen brání svůj majetek či holý život (samozřejmě v rámci litery zákona) vůči kriminálním jedincům, a to i v případě, že oněmi živly jsou Romové. Právo by mělo být závazné pro všechny občany bez rozdílu.

„Je zajisté na pováženou, jestliže příslušník kteréhokoli etnika musí nejprve dokazovat a dokázat své mravní kvality, aby byl pro většinové okolí přijatelným.“ (Žantovský, 1998, s. 17)

Ve smyslu čl. 3, odst. 1 Listiny základních práv a svobod České republiky ze dne 16. prosince 1992, „jsou všem, bez rozdílu pohlaví, barvy pleti, rasy, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení, zaručena základní práva a svobody“ (LZPS, 1992, on-line).

Přeneseně se tyto pravomoci uplatňují i v právu na mediální a nakladatelskou činnost, pořádání kulturních a společenských akcí a svobodného rozhodování se o místě, kde budou žít. Samková k tomu však dodává, že Romové v podstatě nikdy neměli svobodu volby místa pobytu a jejich sídelní segregace se prohlubuje díky nynější socioekonomické situaci. Dokazuje to i existence více než tří set romských ghett (Samková, 2012, s. 27).

Postavení současných Romů se věnuje i Davidová, která poukazuje na dva hlavní vlivy působící na romské etnikum, a to především vnitřní tlak jejich komunity a tlak vnější, kterým je majoritní společnost snažící se o integraci Romů. Davidová nastiňuje čtyři etapy, kterými Romové v novodobé historii prošli, a které, dle jejího mínění, tvoří určitá stádia postupného sžívání se s majoritní společností. Zároveň tyto etapy charakterizují postavení Romů v určité době.

Jedná se o tato stádia:

- ❖ *etapa ideová (přípravná)* – probíhala v poválečných letech do roku 1956 a byla charakterizována prudkými změnami v postojích majoritní společnosti i Romů samotných doprovázená snahou o vymezení „romského problému“,
- ❖ *etapa materiálně-ekonomická (realizační)* – od 50. let do roku 1988, kdy se mění přístup k Romům a jsou realizována tzv. nová řešení,
- ❖ *etapa společenská* – ke konci 80. let 20. stol. dochází k zásadním kvalitativním změnám v postavení Romů,
- ❖ *etapa kulturně-duchovní* – od roku 1989 se projevují výsledky předchozích etap vývoje a zároveň je toto období přípravnou fází na další etapu související se změnami ve světové ekonomice a společnosti vůbec (Davidová, 1995, s. 41 - 44).

Miklušáková popisující dějiny Romů vidí základ dnešního vztahu společnosti k romské minoritě především v druhé etapě uváděné Davidovou. Zároveň potvrzuje, že v důsledku asimilační politiky státu, byly systematicky ničeny původní kulturní a sociální hodnoty Romů, aniž by byly přirozeně nahrazovány novými. Chybí vědomí sounáležitosti, společného původu a dějin (Miklušáková, In: Fraser, 1998, s. 280).

Vidění majority je svým způsobem stále *bipolární*, tedy rozděluje společnost na *nás* a *je*. O takovém postoji vypovídá i jeden z nejčastějších názorů na řešení romské otázky,

který se vyskytuje i v oblasti státní správy, a to požadavek, aby se Romové nejprve dohodli na svých požadavcích mezi sebou a teprve následně je tlumočili příslušným orgánům (Miklušáková, In: Fraser, 1998, s. 284).

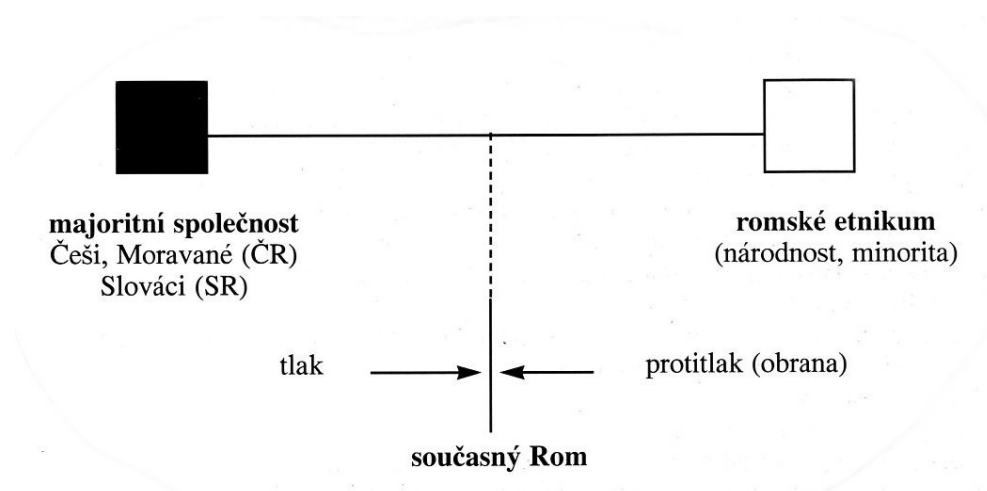
Tento požadavek je výsledkem alibizace kompetentních orgánů, kterou omlouvají svůj laxní přístup k romské problematice. Nelze paušálně konstatovat, že by zákonodárné orgány nevěnovali Romům vůbec žádnou pozornost, ale v tomto ohledu je jejich přístup značně vlahý. Určujícím principem, který státní správa v mnoha případech vůči menšinám používá, je tzv. „*kolektivní princip*“, kdy přistupuje ke všem menšinám stejně, a to bez ohledu na jejich kulturní či sociální specifika.

Z legislativních opatření, která romskou komunitu u nás nejvíce zastihla, to byl především zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství, ze dne 29. prosince 1992, který umožnil Romům přihlásit se k jakékoliv národnosti a do značné míry zpochybnil právo Romů na domov v České republice (Zákony-online.cz, 1992, on-line). Vzhledem k tomu, že spousta z nich nebyla zvyklá jednat s úřady nebo v té době neměla na území ČR trvalý pobyt, který by je opravňoval k automatickému udělení českého státního občanství, stala se spousta z nich ve své vlasti, kde se narodili, vyrostli a vychovávali své děti, ze dne na den cizinci. Z toho plynoucí negativní zkušenost, bude mít dlouhodobý dopad na vývoj pocitu sounáležitosti s českou majoritou.

Davidová k současné složité pozici Romů ve společnosti dodává, že rovněž samotní Romové vnímají umělé dělení společnosti na několik částí. Dělí ji na „gadže“ (bílí) a Romy. Neustálé dělení nikdy nemůže přinést užitek v podobě sžití dvou skupin a jejich vzájemné porozumění kultuře jiných. Davidová píše i o jakémsi skrytém tlaku majoritní společnosti (Obr. č. 3) na integraci a „zařazení se“ Romů, avšak tyto snahy vyvolávají spíše opačný efekt a následný protitlak. Tak vysvětluje možné příčiny negativního a patogenního chování Romů (Davidová, 1995, s. 177 - 185).

Na druhé straně se není čemu divit, neboť jak by bylo nám, kdyby nás neustále někdo do něčeho nutil, projevoval se vůči nám nesnášenlivě, s opovržením, předsudky a neustále nás podceňoval, aniž by nám pomohl? Může se pak klidně stát (což se i děje), že Romové se za své „romství“ budou stydět a podle výsledků statistik z Českého statistického úřadu ze Sčítání lidu z roku 2011, tomu tak i skutečně mnohdy je (viz. Tabulka č. 1).

Obrázek 3: Postavení současného Roma v české společnosti.

Zdroj: Davidová, E., Cesty Romů/Romano drom. Olomouc: UP v Olomouci, 1995, s. 185.

Samková k tomu současně uvádí, že samotní Romové nemohou najít v tomto diametrálně odděleném, sdíleném prostoru uspokojení ze vzájemných vztahů. Jedním ze způsobů, jak si zajistit pozornost, je způsob, který popisují v druhé kapitole své práce, a to realizace delikventního chování. I negativní pozornost je pozorností a v případě odsouzení za trestný čin, se paradoxně teprve ve vězení, kde jsou jejich práva rovnocenná s ostatními, získávají určitý druh svobody, pozornosti a péče. Romové své emoční potřeby uspokojují jednáním, které odborná literatura popisuje, avšak majoritní společnost jej nedokáže chápat (Samková, 2012, s. 32).

Závěrem této části bych mohl shrnout pozitiva a negativa současné společensko-politické situace romské menšiny v České republice, jak je popisuje Bartoňová:

- ❖ vzniká politická reprezentace z řad Romů,
- ❖ můžeme vysledovat Romy aktivně se zapojující do komunální politiky,
- ❖ z pedagogického hlediska je patrný trend vysokoškolských profesorů sociálních oborů připravovat studenty pro práci s minoritami,
- ❖ vlivem převodu bytů z bytového fondu do rukou soukromých majitelů ztratili někteří Romové bydlení,
- ❖ je patrná zřejmá úměra mezi vzrůstající nezaměstnaností a trestnou činností,
- ❖ vzestup patologií a závislostí mezi Romy,
- ❖ značné stereotypy a předsudky majority vůči romské minoritě,
- ❖ projevy rasově motivovaného násilí (Bartoňová, 2009, s. 35).

Jak se majoritní společnost staví k dětem z etnických minorit, můžeme pozorovat v jednání lidí z většinové společnosti, kteří s nimi přijdou do styku nejčastěji. Kromě pracovníků sociálních služeb, úředníků a představitelů výkonné moci, to jsou především pedagogičtí pracovníci. Celou mojí prací se prolíná snaha, aby právě od nich pramenila potřeba integrace menšin do většinové společnosti, aby vychovávali děti (spolužáci) ke vzájemné spolupráci a pochopení a hlavně, aby jim šli příkladem. V současné praxi se však setkáváme spíše s opačnými trendy. Pominu-li zmiňované ulehčení si práce s edukací malých, romských žáků jejich odesláním do speciálních škol, pak je to především přístup pedagogů při hodnocení školní úspěšnosti či neúspěšnosti žáka.

V kontextu romského etnika jsou často rozhodujícími kritérii při posuzování schopností žáků nikoliv jejich znalosti a dovednosti, ale významným hlediskem jsou jejich získané kulturní nebo genetické predispozice, pro které je pedagogové automaticky posuzují jako kulturně či mentálně zaostalé. A zde se dostávám k tomu, že zdánlivá zaostalost není podmíněna geneticky ani kulturně. Romové nejsou schopni obstát v kritériích vystavěných pro posuzování žáků z jiného sociokulturního prostředí s diametrálně odlišným ekonomickým zázemím. Značná část pedagogů si tuto skutečnost neuvědomuje či nechce uvědomit a cesta k multikulturní a nediskriminující edukaci se stále prodlužuje.

1.6 Komparace přístupu majoritní společnosti k Romům ve vybraných evropských zemích

Co se týče prvotního historického kontaktu s touto minoritou ve středoevropském prostoru, nebyla situace nikde nijak zásadně odlišná. Rozdíly přinesl až diferencovaný přístup k řešení romské problematiky, který, ač měl stejné podmínky na začátku, vydal se v každé zemi odlišným směrem. Myslím si, že zmínku o tom, jaký je vztah majoritní společnosti k Romům, je důležité zařadit k této kapitole, neboť z toho, jak „to dělali a dělají“ jinde se můžeme nejen poučit, ale zároveň i inspirovat.

V převážně křesťanské, středověké Evropě byli Romové přijímáni, podobně jako v českých zemích, s jistou dávkou blahosklonnosti, pochopením, ale i se zvědavostí. Romové, přicházející z dalekých zemí působili ve středoevropském prostoru poněkud exoticky a výjimečně (chováním, vzezřením, ošacením a jazykem), což bylo v konečném důsledku jedním z faktorů pozdějšího exkluze a pronásledování.

K tomu je nutné přičíst obecný, lidský strach z neznámého a prvotní příčiny jejich segregace začnou být zřejmé. Romové, kteří byli tak zásadně odlišní, neměli trvalé zázemí vzhledem k jejich kočovnému způsobu života, nepodíleli se na ekonomice dané země, nebyli schopni se prosadit v místních řemeslných a obchodních podmínkách, se proto často uchýlovali k páchání drobné trestné činnosti. Navíc, vzhledem k historickým, středověkým konfliktům s euroasijskými kmeny, psychické a sociální zranitelnosti, byli Romové obviňováni ze špionáže a podvratné činnosti, což byla významná záminka k jejich vyhoštění.

Po druhé světové válce se politická i hospodářská situace zaměřovala především na obnovu válkou zničené Evropy. I přes značné ztráty na životech, bylo nutné řešit také otázky sociální, mezi něž patřil i vztah k Romům. Problémy byl patrnější ve východní části Evropy, kde bylo zastoupení romské minority početnější. Společným prvkem byl však zákaz kočovnictví podmíněný trvalým usazením a snaha o vzdělávání Romů (Fraser, 1998, s. 234).

Fraser se také zmiňuje o opětovném přihlášení některých zemí k ochraně menšin vyplývajícího z *Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* vyhlášeného Valným shromážděním OSN 16. 12. 1966. Československá socialistická republika jej ratifikovala 23. 12. 1975. Stejně jako zde, tak i v jiných evropských zemích přinesl rok 1989 svobodu nejen příslušníkům minorit, ale současně umožňoval vznik různých extremistických skupin a organizací, které si svobodu projevu vysvětlovaly jako prostor k projevům předsudků a rasové diskriminace. Nově formované státní zřízení nebylo schopno na takovou vlnu svobody adekvátně reagovat a výkonné orgány státní moci k tomu neměly kvalitní, legislativní oporu. Dlouho potlačované názory některých skupin či jedinců se začaly rychle rozvíjet v otevřené a závažné incidenty, při nichž docházelo k fyzickým útokům a zapalování romských obydlí. Tyto extrémní projevy vůči Romům se začaly objevovat především v bývalých socialistických státech, jako jsou Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Bulharsko a Československo (Fraser, 1998, s. 240).

S vnitřními problémy nově vznikajících ekonomik souvisí i nutná potřeba majoritní společnosti hledat obětího beránka či viníka, do té doby neznámých fenoménů, jako je nezaměstnanost, zadlužení či nízký sociální status. Za viníka byli bezdůvodně označováni hlavně Romové snažící se zapojit do ekonomických struktur společnosti.

Dostali se však mezi dva extrémy, neboť ti úspěšní byli odmítáni a stali se předmětem nelibosti, ostatní byli zavrženi jako příživníci a lenoši žijící jen ze sociálních dávek. V důsledku takových tlaků a vzhledem k otevření hranic pro volné cestování, vzrůstá u Romů opětovný zájem o kočování a mezinárodní přesuny. To však s sebou přináší nové problémy především pro západoevropské a středoevropské státy, které začínají čelit novým vlnám imigrantů.

V Tabulce č. 2 uvádím předpokládané počty Romů ve vybraných zemích, jak je zpracovala organizace *European Roma Rights Centre* v roce 2003 zabývající se činností směřující proti diskriminaci Romů a ochranou jejich lidských práv.

Tabulka 2: Romové ve vybraných evropských zemích.

Stát	Minimální počet	Maximální počet
Bulharsko	700 000	800 000
Česká republika	250 000	300 000
Francie	280 000	340 000
Lucembursko	100	150
Maďarsko	550 000	600 000
Německo	110 000	130 000
Polsko	50 000	60 000
Rakousko	20 000	25 000
Rumunsko	1 800 000	2 500 000
Rusko	220 000	400 000
Slovensko	480 000	520 000
Španělsko	650 000	800 000
Turecko	300 000	500 000
Velká Británie	90 000	120 000

Zdroj: Internetové stránky Romové v České republice. <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18884>, tabulka: Romové v evropských zemích podle organizace European Roma Rights Centre, 23. 2. 2013, 20:08.

Z tabulky lze vyčíst celkem zajímavá data. Za současnou evropskou „kolébku“ romského národa může být považováno Rumunsko, a to vzhledem k suverénně nejvyššímu počtu obyvatel romského původu. Samozřejmě, z předchozích řádků již víme, že tomu tak není, i když Romové ve středověku přicházeli do Evropy právě přes oblasti kolem Černého moře a Byzantskou říši. Zajímavým aspektem je srovnání Romů na území České republiky a Slovenské republiky, odkud značná část původně usazené romské populace na území České republiky byla násilně vystěhována v rámci asimilační politiky státu v období 50. – 60. let minulého století. Lze také předpokládat, že značná část těchto občanů se do země svého původu navrátila při rozdělení Československa v roce 1993, kdy Romům byla nabídnuta možnost zvolit si občanství a svůj původ. Za povšimnutí stojí i nízký počet Romů na území Ruska, kde by se vzhledem k rozloze země, dalo předpokládat vyšší osídlení touto minoritou. Naopak nízký počet Romů v Rakousku může být zapříčiněn náročností podmínek pro přijetí občanství a celkovou úrovní státní politiky vůči menšinám.

Následující část své práce věnuji deskripci a komparaci přístupu k Romům ve vybraných zemích Evropy. Jelikož jakékoliv změny v chování, či v našem případě začlenění, etnika můžeme nejlépe dosáhnout změnou v přístupu k nastupujícím generacím, budu uvádět různé evropské přístupy především v oblasti edukace. Závěry a data citovaná v následujících odstavcích budou vycházet především z publikace docentky Šotolové (2011) a závěrečné zprávy projektu Together and Across, realizovaného v České republice organizací IQ Roma servis, o. s. (2012, on-line), jehož hlavním cílem bylo posílení výměny zkušeností a příkladů dobré praxe v práci se sociálně vyloučenými skupinami, v rámci států Evropské unie.

Vzdělávání Romů na Slovensku

V posledních letech je, v souvislosti s inkluzí romského etnika, na Slovensku věnována pozornost především tzv. *nultým ročníkům*, tedy přípravným třídám. Zřizovatelé koncepce si byli dobře vědomi, že děti ze sociálně a jazykově znevýhodněného prostředí, vykazují, po počátečních neúspěších, zvýšenou míru školního selhání a často končí školní docházku předčasně. To s sebou nese riziko vzniku patologií. Cílem koncepce je intenzivní působení na dítě ve formě výchovně-vzdělávacího programu, kde se střetává hra z mateřských škol s přípravou dítěte na vstup do 1. ročníku základní školy.

Dalším systémovým opatřením je zavedení tzv. *kompenzační výchovy Romů* (zmiňuji ji jako jednu ze systémových opatření v kapitole č. 4 této práce), kdy se v soustavě běžného školství vzdělávají i děti sociálně a zdravotně znevýhodněné, děti imigrantů a cizinců. Je zde věnován prostor pro autonomní úpravu osnov samotnou školou, a to jak v edukačních metodách, tak i v organizaci práce a způsobu hodnocení žáků. Učitelé zpravidla mají nezbytné rozšiřující vzdělání v oblasti speciální pedagogiky.

Podle mého názoru je zde ložisko uplatnění speciálních pedagogů. Bylo by ale ještě nezbytné upravit obsah a formu vysokoškolského studia na pedagogických fakultách, kde by místo obecných znalostí, měl student tohoto oboru možnost ve vyšších ročnících rozšířit své znalosti směrem k sociálním skupinám, na které by chtěl v budoucnu působit, a jejichž problematice by se chtěl věnovat. Tak by se student mohl vyprofilovat v odborníka specializovaného pouze na jednu sociální skupinu, jako jsou senioři, tělesně postižení, vyloučení členové z majoritní společnosti apod.

Posledním, z mnoha slovenských programů, který v souvislosti s Romy zmíním, je systém *DROMUS*, vycházející právě z kompenzační výchovy:

- D* - docházka do školy,
- R* - regulace a řízení, autoregulace,
- O* - obsah vzdělávání,
- M* - metody edukace Romů,
- U* - učitel,
- S* - suportivní služby, společnost, zpětná vazba.

Tato koncepce by se mohla velmi dobře uplatnit i v podmínkách České republiky, neboť situace českých a slovenských Romů je v mnoha aspektech totožná (Šotolová, 2011, s. 73 – 80).

Asistent pedagoga ve Velké Británii

Samořejmě, že v prostředí západoevropských států se situace v oblasti podpory a vztahu k minoritám odvíjela zcela jiným směrem, než v postkomunistických zemích střední a východní Evropy.

Podle Šotolové se od posledních reforem na britských školách v roce 1998, osvědčilo především posílení pravomocí asistenta pedagoga s ohledem na úspěšné vzdělávání žáků. Tento institut je sice zaváděn i v českém prostředí, avšak jeho pravomoci jsou

velmi omezené a nedostává se jim potřebné důležitosti jako v okolních státech. Asistent pedagoga ve Velké Británii není vnímán pouze jako „asistent“, ale jako plnohodnotný člen učitelského sboru, na kterého jsou delegovány některé povinnosti učitelů s cílem, aby se učitelé mohli věnovat pouze výuce.

Obsahem jeho práce je tak dohled a pomoc malým skupinkám žáků s jejich aktivitami, včetně nácviku týmové práce a sociálních dovedností. V rámci své práce však spolupracuje i s jinými institucemi a orgány na zlepšení a zefektivnění vzdělávacího procesu. Zároveň poskytuje potřebné informace a zpětnou vazbu od žáků učitelů.

Z čeho bychom se však měli v našem prostředí každopádně poučit, je skutečnost, že asistenti pedagogů jsou zpravidla bilingvní, což napomáhá nejen při výuce, ale zároveň nijak netraumatizuje děti při jejich nástupu do školního prostředí. Asistent pedagoga také může lépe komunikovat s rodiči žáků a s etnickými komunitami (Šotolová, 2011, s. 85 – 88).

Vzdělávání Romů v Rumunsku

Rumunsko má mezi evropskými zeměmi zvláštní postavení, neboť na jejím území žije nejvyšší počet Romů v Evropě, což potvrzuje i Tabulka č. 2. Zvýšená koncentrace romské minority s sebou přináší i vyšší počet sociálně patologických jevů. Velkým problémem je především prostituce. Stejně jako v jiných evropských zemích, jsou i zde Romové vystaveni rasovým předsudkům a diskriminaci ze strany majoritní společnosti, ovšem v daleko větším měřítku. Veřejné přesvědčení vyvolávají a doplňují také rumunská média, která ukazují Romy většinou z negativního pohledu.

Romové jsou vystaveni silnější prostorové segregaci, což podporují i vyhlašované bytové programy. Problémem v této oblasti jsou rovněž nelegální stavby či nepřihlášené domy a následné násilné vystěhovávání Romů. S ohledem na neutěšenou situaci, využila značná část Romů, možnosti emigrovat záhy poté, co Rumunsko v roce 2007 vstoupilo do Evropské unie.

Přesto rumunský systém minority na svém území uznává (celkem 19). Stát garantuje menšinám jejich práva na sebeurčení, která mohou svobodně vyjadřovat ve společenském dění, avšak nesmí porušovat práva a svobody jiných občanů. Rumunská Ústava menšinám garantuje jejich zastoupení v Parlamentu, a to minimálně jedním mandátem.

V oblasti školství lze vysledovat dvě hlediska. Prvním je názor, že Romové jsou zaostalí, pomalí a mentálně retardovaní už pouze z titulu jejich romského původu. Faktem však je, že u rumunských Romů se ve zvýšené míře objevuje negramotnost. Na druhou stranu mají Romové možnost školní výuky ve svém jazyce, kterou má navíc stát povinnost garantovat. Romům jsou nabízeny kurzy jejich mateřského jazyka, jsou vydávány bilingvní učebnice a vznikají pozice romských učitelů. Výrazným specifikem jsou vyhrazená místa v sekundárním školství, která však většinou zůstávají neobsazena. Avšak stejně jako v České republice, mají i v Rumunsku děti ztížený vstup do školy, neboť ani zde nenavštěvují předškolní zařízení, která by je na vstup do školy připravila.

Vzdělávání Romů v Rakousku

Situace Romů v Rakousku není jednoznačná. Právní předpisy Republiky Rakousko týkající se etnických menšin rozlišuje mezi Romy, kteří mají na jejím území svůj původ a mezi Romy, kteří jsou přistěhovalí. Zatímco na první skupinu stát vynakládá finanční prostředky, druhá skupina je na svých právech diskriminována. Jelikož většinu Romů v Rakousku tvoří právě přistěhovalci, jejich hlavní starostí je obstarání živobytí a alespoň provizorního přístřeší.

Rakouské školství je k romské minoritě značně tolerantní v otázce jejich vlastní identity, neboť zde převažuje názor, že pro optimální vývoj dítěte je třeba, aby si uchovalo příslušnost k vlastnímu jazyku a kultuře.

I přes výše uvedenou toleranci, však výuka v rakouských školách probíhá pouze v němčině, a to i v případě, že mateřský jazyk některých žáků je jiný. Je to proto, že rakouský vzdělávací systém odmítá jakoukoliv segregaci. Oddělenou či speciální třídu pro žáky z etnických minorit s jiným mateřským jazykem by muselo povolit ministerstvo pro vzdělávání, vědu a kulturu. Pokud je však jazyková vybavenost dítěte nedostatečná, je přijato do školy jako tzv. „mimořádný žák“ na dobu 12 měsíců, aby se naučilo německému jazyku. Tato doba může být prodloužena o dalších 12 měsíců. Cílem tohoto opatření je dostatečné osvojení jazyka, který je nutným předpokladem pro integraci do společnosti (Šotolová, 2011, s. 96 – 99).

Přístup k Romům v Bulharsku

Romové v Bulharsku rovněž žijí ve špatných podmínkách a ve zvýšené míře se projevuje jejich chudoba. Na rozdíl od Rumunska, nejsou v bulharské Ústavě zakotvena žádná práva národnostních menšin, ale naopak její ustanovení zakazují vytváření

politických stran a hnutí na etnickém, rasovém či náboženském základě. Vzdělanostní úroveň Romů (alespoň na průměrné úrovni) se pohybuje okolo 40%.

Kultura bydlení je velmi nízká, Romové v Bulharsku mnohdy žijí až v extrémních podmínkách, což zapříčinila nejen kulturní a sociální odlišnost, ale i vládní politika a odhadovaná téměř 80% nezaměstnanost mezi Romy. Stejně jako v České republice je výsledkem nízké kvalifikace Romů a diskriminace při přijímacích řízeních.

Situace se částečně zlepšila se vznikem a iniciativami neziskových organizací, na jejichž popud byl přijat Rámcový plán na rovnoprávnou integraci Romů.

Romové ve Španělsku

Stejně jako je Rumunsko zemí s početně nejvyšším zastoupením Romů ve východní Evropě, tak je Španělsko takovou zemí v západní Evropě. I přesto, že španělská Ústava se o právech národnostních a etnických menšin nezmiňuje, dává svými ustanoveními možnost samosprávným celkům, aby si stanovovaly vlastní sociální a vzdělávací politiku.

Podle zprávy Together and Across je tomu již více než 30 let, kdy romská populace ve Španělsku nastoupila do běžného vzdělávacího systému. V průběhu tohoto období se podařilo dosáhnout více než 90% školní docházky romských dětí do institucí základního školství. Je však žalostné, že i přes takové vysoké číslo, jen málo dětí dokončí navazující střední stupeň školství. Romové pak nastupují velmi brzy do pracovního procesu, avšak více než polovinu z nich tvoří drobní živnostníci (zpravidla řemeslníci a nekvalifikovaná pracovní síla), kteří uzavírají krátkodobé a nestabilní pracovní kontrakty.

Poučení pro naši českou praxi můžeme využít hlavně v oblasti zajišťování adekvátního bydlení, neboť již v roce 1991, na základě analýzy bydlení Romů vypracované organizací *Fundación Secretariado Gitano*, uvolnila španělská vláda prostředky k přesídlování romských osad a zajišťování jejich adekvátního bydlení. Podle zprávy Together and Across žijí v odloučených osadách ve Španělsku pouze 4% romské populace a plných 88% Romů žije v důstojném bydlení.

Romská minorita ve Švédsku

Romská populace je v této zemi, v důsledku několika migračních vln, velmi různorodá. Především co se týká jejich tradic a původu. Největší skupina přistěhovalých Romů

pochází ze zemí východní Evropy a s ohledem na jejich zvýšený příliv v devadesátých letech minulého století, bylo Švédské království nuceno přistoupit k Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin přijatou Valným shromážděním OSN v roce 1965. V roce 1999 se tak Romové stali jednou z pěti uznaných švédských menšin a byla jim přiznána specifická práva na ochranu jejich kulturních a jazykových hodnot.

Ačkoliv rodiny, které jsou zde oficiálně registrovány, mají stejná práva jako ostatní občané, i přesto se Romům nevyhýbá diskriminace. Projevuje se především na trhu s nemovitostmi a při přístupu k zaměstnání. Romové mnohdy získávají neadekvátní bydlení v sociálně vyloučených a segregovaných lokalitách. V přístupu k lepší pozici na trhu práce jim brání jejich nízká kvalifikace a nedostatek pracovních zkušeností. Převažujícími profesemi jsou tak uklízeči a pracovníci v gastronomických a školních zařízeních. Často pracují i v, jejich tradicím bližších, zaměstnáních, jako je starost o koně a oprava strojů.

Mezi nejdůležitější práva, která Romům vyplývají z uznání menšinou v roce 1999, patří především bezplatná výuka romštiny (školy mají stanovenou povinnost ji vyučovat) a úkol místních úřadů spočívající ve věnování se specifickým problémům Romů na jejich katastrálním území. Místní samosprávy jsou k těmto povinnostem motivovány možností čerpat na uvedené problémy finanční prostředky. Celkově však mají Romové problém s pravidelností školní docházky a možnost poskytování výuky v romském jazyce je pro ně velmi omezená.

Vzdělávání kočovných Romů

Při studiu podkladových materiálů k této práci jsem narazil na zajímavou zmínku Šotolové o kočujících komunitách Romů a o přístupu některých zemí k otázce jejich vzdělanosti. Dovolím si tedy ocitovat pár slov o tomto typu „experimentálního vzdělávání“ využívaného především v těch částech světa, kde Romové bydlí v mobilních domech a vyznávají svůj tradiční způsob kočovného života.

V některých oblastech se v rámci skutečného zájmu o vzdělávání této minority objevily první snahy o přizpůsobení školy požadavkům žáků, nikoliv o stále zažitý opačný přístup. Je důležité si zároveň uvědomit, že současná, nastupující generace již pocítuje společenskou potřebu vzdělání. Tyto děti, v případě, že k tomu mají vhodné podmínky, mění názor na školu, pokud je škola schopna přizpůsobit se alespoň částečně jejich specifickým požadavkům.

Učitelé vyučující na takto „přizpůsobených“ školách využívají poznatků a metod z oblasti práce s mentálně retardovanými dětmi, avšak upravují je na podmínky romských žáků. Byla vytvořena zcela nová metoda a struktura vyučování umožňující výuku bez školy, a to v karavanech, které jsou umísťovány přímo v tábořištích.

Malým žákům, kteří se často stěhovali, byly vystavovány tzv. „záznamové knihy“ umožňující podávat informace o jejich prospěchu a vzdělání dalším učitelům na jiném místě. Tyto „nové“ školy byly vytvářeny na dobu, než byl hlavní vzdělávací proud schopen zareagovat na potřeby kočujících Romů a poskytnout jim adekvátní vzdělání reflektující jejich způsob života (Šotolová, 2011, s. 106 – 107).

Závěrem tohoto bloku považuji za nutné podotknout, že i přes obecně velmi nízkou vzdělanostní úroveň Romů, se mnoho evropských zemí pokouší vypracovávat, a do praxe aplikovat, vzdělávací programy založené na romské kultuře reflektující jejich sociální a historická specifika, což se ukázalo jako velmi přínosné.

2. Specifické znaky romského etnika

Objektivním faktorem identifikujícím národnostní či etnickou menšinu je specifický jazyk, styl oblékání, zvyky, tradice apod. Avšak většina tradic charakterizujících romské etnikum, včetně tradiční sociální struktury, sociální kontroly, způsobu obživy aj., se v důsledku násilného přesunu či dobrovolné migrace, dlouhodobého pobytu v městském prostředí či dokonce závislosti na většinové společnosti a jejich institucích, rozpadla, nemluvě o specifickém životním stylu.

V předcházející kapitole jsem se věnoval především obecným faktům, které Romy provázejí současnou společností. Zmínil jsem instituce a obory, které se romskou problematikou zabývají, a zdůraznil jejich význam. Po úvodním definování pojmů souvisejících se zpracovávaným tématem, bych se chtěl v této části věnovat konkrétním znakům, které Romy charakterizují, a které by mohly osvětlit široké veřejnosti jejich způsob vnímání života. Vždyť značná část české populace zná Romy jen zprostředkovaně přes média nebo na základě jejich individuální zkušenosti. Nemalý počet lidí ví pouze to, že Romové mají jinou barvu pleti, nepracují, páchají sociálně patologické jevy a jsou závislí na sociálních dávkách. Tento pohled bych rád změnil.

2.1 Rom, romství a romská společnost

Romské společnosti či komunity spadají v mnoha zemích do nejnižších sociálních tříd. Jejich výrazné existenční problémy (otázka bydlení, nezaměstnanost, nízká úroveň vzdělanosti apod.) tyto skupiny značně stigmatizují a automaticky jim přiřazují nižší sociální status.

Bartoňová přidává historická data, z nichž vyplývá, že Romové byli na českém území uznáni za národnostní menšinu až po roce 1989. Z tohoto postavení jim vyplynulo právo rozvíjet svůj jazyk, kulturu a umění. I přesto, že od počátku devadesátých let mají Romové možnost se otevřeně hlásit ke svému původu, značná část romské populace to neučinila (vyplývá to i z údajů ČSÚ, které uvádím v první kapitole) a otevřeně se k romské národnosti hlásí především odborná veřejnost, umělci, představitelé romských organizací a členové mladší generace. Značná část svoji přidělenou národnost bývalým režimem nezměnila pouze z neochoty jednat s úřady.

Přesné počty Romů na našem území tedy nejsou známy ani ze statistik provedených v rámci sčítání lidu, avšak odhady hovoří o počtu 250000-300000 Romů (Bartoňová, 2009, s. 30).

V České republice se můžeme setkat s pěti nejsilněji zastoupenými romskými skupinami, a to jsou *slovenští, olašští, čeští a moravští, maďarští Romové a Sinti*. I přesto, že je sblížuje jejich etnický původ, existují mezi těmito skupinami velké rozdíly, především co se týče jejich vnitřní struktury a způsobu života. Uvedené odlišnosti jsou důležitým faktorem ovlivňujícím možnosti vzdělávání a integrace jednotlivých skupin. Jak uvádí Šotolová, Romové nebyli, ani nejsou jednotní na území Indie, která je považována za jejich zemi původu (Šotolová, 2011, s. 70).

Právě otázkou původu se ve své knize zabývá i Fraser, který uvádí, že etnickou podobnost s indickými kastami naznačuje i samotné označení Romů. Cikánské slovo Rom, píše-li se s velkým počátečním písmenem, znamená právě Cikán, píšeme-li jej s malým počátečním písmenem, znamená manžel, muž nebo člověk. Lze vystopovat jeho fonetickou souvislost s moderním, indickým označením společenství kmenů, které zní *dom* nebo *dum*. V moderních indických jazycích mají tato slova několik významů a označují především člověka nižší kasty živícího se hudbou, služebnictvo, potulné hudebníky nebo snědého člověka z nižší kasty (Fraser, 1998, s. 25). Můžeme zde vysledovat určité podobné znaky s předky dnešních asijských a evropských Romů.

Oproti tomu Moravec uvádí obecnější definici Romů, a to ze tří hledisek:

- ❖ Rom – jako nositel romské kultury,
- ❖ Rom – ve smyslu sebeidentifikace (Romem je ten, kdo se za něj považuje, je si vědom svého původu a ke svému romství se hlásí),
- ❖ Rom – jako charakteristika připisovaná vnějšími vlivy, je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě domnělých či skutečných indikátorů.

Pokud se nad tím zamyslíme, můžeme v podstatě tuto definici použít na jakéhokoliv člena různých národů (Moravec, In: Hirt, Jakoubek, 2006). Toto vymezení je však pouze hypotetické, neboť Romem je dle našeho právního řádu pouze ten, kdo je takto definován zákonem, který mu připisuje jeho nezadatelná národnostní práva a povinnosti.

Ze sociologického hlediska mají nezastupitelný význam popis a principy fungování romského společenství, poskytující důležité údaje pro ostatní vědní obory podílející se na jejich integraci do majoritní společnosti a směřující k potlačování romské exkluze. Vysvětlením zákonitostí fungování romských společenství můžeme některé jevy související s exkluzí zdůvodnit nebo je pochopit. Je však holým faktem, že až do dnešních dnů se nikomu nepodařilo zcela proniknout do mechanismů chování Romů, jejich hodnotového systému a způsobu života.

Jak uvádí Samková, na Romy je nutné pohlížet i z psychologického hlediska, dle kterého jsou Romové kompaktním etnikem. Při zkoumání společného mentálního prostoru Romů se Samková odkazuje na švýcarského zakladatele analytické psychologie Carla Gustava Junga a jeho archetypy⁴. Z nich pak vyplývají i určité existenciální úzkosti přinášející traumata, která jsou společná všem Romům.

K základním existenciálním úzkostem patří:

- ❖ strach ze smrti,
- ❖ strach ze svobody,
- ❖ strach z osamělosti,
- ❖ strach ze ztráty smyslu života.

I přes veškeré odlišnosti jednotlivých skupin Romů lze konstatovat, že uvedené úzkosti jsou společné většině romských společenství, stejně tak jako jejich vnímání samotnými skupinami. Pochopením fungování těchto mechanismů ovlivňujících chování a prožívání Romů můžeme vysvětlit určité, specifické a majoritou odsuzované projevy etnika (Samková, 2012, s. 12 - 15).

Jestliže výše uvedené podrobíme analýze prostřednictvím tezí amerického psychologa Maslowa, o základních psychických potřebách (fyziologické potřeby, potřeba bezpečí, sounáležitosti, úcty a prestiže) a aplikujeme na Romy, zjistíme, že trpí závažnými deficitem ve všech oblastech. Je proto evidentní, že tak zásadní nerovnováha nemůže přinášet psychické zdraví ani jednotlivcům ani celému etniku.

---

⁴ V Jungově psychologickém systému archetypy znamenají vrozené univerzální prototypy myšlenek. Archetypy se mohou samovolně rozvíjet a vyjevovat se mnoha různými způsoby (Junášek, 2005, on-line).

Podle Davidové se v důsledku zhroucení základních potřeb rozbíjí tradiční romská společenství a jejich po staletí budovaný hodnotový systém není schopen se přizpůsobit současným požadavkům doby. V tomto ohledu lze vyzorovat (především u mladších Romů) změnu v myšlení a hodnotách. Mnohdy preferují konzumní a maloměšťácký život, který je obklopuje, avšak nejsou schopni se s ním adekvátně vyrovnat s ohledem na své tradice (Davidová, 1995, s. 228). Fraser k tomu dodává, že právě ulpívání Romů na tradičním způsobu života, na jejich zvycích a určité autonomii vůči majoritní společnosti, zajišťovalo Romům možnost přežít a střežit své tradice (Fraser, 1998, s. 266). I přesto je složité určit, co je z jejich kultury původní.

Zajímavým aspektem v životě Romů je i specifické vnímání smrti. Romové mají strach ze smrti ne proto, že by skončilo samotné žití, ale hlavně proto, že být mrtvý znamená ztratit možnost začlenit se a žít v romském společenství. I v této, zdánlivě banální záležitosti, můžeme vyzorovat silnou fixaci na kolektivní způsob života. Navíc uvedené tvrzení koresponduje s jevem, který je v romské společnosti velice patrný, a který si majoritní společnost ani neuvědomuje, a to, že u Romů prakticky neexistují sebevraždy. Možnost být pohřben do hrobu a na určené místo na hřbitově, přináší Romům, jakožto kočujícímu národu, poprvé možnost spočinout a ukotvit se v čase a prostoru.

Romské skupiny jsou vůči svým členům vysoce prosociálně orientované. Z jejich solidarity vůči hendikepovaným, starým a nemocným členům společenství se můžeme v mnohém poučit. Romové však v tomto ohledu překračovali i rámec svého etnika a hluboce cítili s jinými vydědenci společnosti či s lidmi na jejím okraji. Zvláštní postavení ve skupině patří starým lidem, kterým je, pro jejich životní zkušenosti a moudrost, projevoována velká vážnost. Odvrácenou tvář uvádí ve své knize Davidová, která popisuje postavení ženy v romské rodině a komunitě jako velmi nízké a potupné. Žena byla (a je často i dnes) považována v komparaci s mužem za bytost menší důležitosti, určenou jen k tomu, aby milovala, rodila a vychovávala děti, starala se o chod domácnosti a o jídlo. Muž je v tradiční romské komunitě jejím pánem a všichni jej musí poslouchat (Davidová, 1995, s. 104).

Romové své „Romství“ vnímají v široké škále aspektů. Mnohdy však z jejich strany dochází ke zneužívání získaného minoritního postavení a spoustu problémů svoji „vyloučeností“ omlouvají. Takové kontraproduktivní účinky má především

bezpodmínečné přijetí komunitou. Budou-li mít Romové vždy pocit jakési jistoty zázemí a možnosti kam se schovat před vlivy majoritní společnosti, nemohou mít integrační snahy adekvátní účinek.

Má slova potvrzuje i Davidová, která poukazuje na to, že v romských společenstvích je mnohdy silnější vazba rodová než pouto rodinné. I proto bylo a je jednou z nejzávažnějších sociálně kulturních norem *příkaz vzájemné solidarity*, který vyplývá z paritního⁵ postavení Romů, které vzájemně semklo především jejich sociální postavení posilované bídou (Davidová, 1995, s. 114). Horváthová k tomu dodává, že právě chudoba a sociální postavení Romů přinášely sociálně patologické jevy, spojené především s kriminalitou. Krádeže a jiné činy páchané na majoritní společnosti se stávaly, vzhledem k sociálnímu postavení, jedním z mála zdrojů obživy a byly považovány za přínosné skupině. Život na úkor majority se tak postupně od středověku stával pro Romy běžným a přirozeným. Částečně se na tom podílely i restrikce a represe ze strany majority (Horváthová, 2002, s. 27).

2.2 Romská rodina a její specifika

Determinujícím faktorem osobnosti budoucího dospělého člověka je především to, jak byla jeho osobnost ovlivňována ranými sociálními zkušenostmi, především výchovou, ale také školním prostředím. Jsou to jedny z určujících faktorů vztahu Romů k majoritě a obráceně, proto se domnívám, že této kapitole by měla být věnována zvýšená pozornost.

Na začátku této části je rovněž důležité zmínit, že příbuzenství a rodině, příkládají Romové největší důležitost. Tato slova potvrzuje Davidová, která uvádí, že rodina (a to i široce rozvětvená), do níž Rom patří, je pro něj největší hodnotou. Rodinné vztahy, struktura a členění rodiny v mnohém odpovídá zájmům a charakteru skupiny. Právě taková přehnaná citová fixace může být jedním z důvodů propukajících existenčních obtíží. Orientace pouze na rodinu nedovoluje jedinci vnímat ostatní společenské problémy jako životně důležité a může komplikovat jeho začlenění do majority.

V čele velkorodiny neboli širší rodiny (patří sem například i ženatí synové, jejich manželky, děti, vnoučata) stál *Vajda*, který měl velmi široké kompetence, řídil veškeré

---

⁵ Stejnost, rovnost (ABZ, 2013, on-line).

dění ve skupině a také působil jako její ochránce. Zároveň ji zastupoval navenek a jednal s orgány majoritní společnosti. Tímto si můžeme vysvětlit přezívající tendence Romů soustřeďovat se do skupin. V důsledku rozptýlení rodin účelovou segregací do různých oblastí, se tradiční organizace romské společnosti rozpadá (Davidová, 1995, s. 95 - 96). Slova Davidové potvrzuje také romský aktivista Veselý, který dále uvádí, že i když se tradiční velká rodina třští, silná orientace na rodinu je v Romech zakořeněna. Členové komunity mnohdy nejsou schopni se s těmito změnami vypořádat a jejich narušená psychika přináší patologické jevy, jako je prostituce, kriminalita, návštěva heren a odkládání dětí do dětských domovů (Veselý, In: Žantovský, 1998, s. 156).

Avšak podíváme-li se na otázku příbuzenství očima genealogie⁶, tj. pohledem preferencí při vyhledávání partnerů a uzavírání manželství, většina Romů jako nejvhodnějšího partnera vidí někoho z jeho vlastního kmene nebo společenství. Důležitý aspekt v tomto ohledu hraje i finanční a majetková stránka věci. Nejčastěji právě otázky příbuzenství a vlastnictví vedou k rivalitě mezi různými romskými rodinami, které mohou přerůst až v otevřené, veřejné spory. Obecně lze říci, že Romové, ve srovnání s majoritní společností, dospívají fyzicky dříve a proto i partnerské vztahy a sňatky uzavírají v mladším věku.

Jestliže jsme se tímto dostali do sféry uzavírání manželství, ať už smíšenými či pouze mezi příslušníky romského etnika, zařadím do následujícího textu pár řádků o svatebním obřadu, neboť i v této oblasti panuje mezi majoritní společností značná neinformovanost přinášející stereotypní názory.

Určitým tabu se jeví *sňatky uzavírané mezi vzdálenými příbuznými*, přesněji mezi bratranci a sestřenicemi. Příčinou tohoto jevu, je především majetkové hledisko, neboť uzavřením takového sňatku nedochází k dělení majetku široké rodiny s jiným romským rodem, ale majetek zůstává v dané komunitě. Co se týče sňatků mezi bratranci a sestřenicemi, je to podle Cohna, mezi Romy častý jev, ale i ten má svá specifika. Zatímco sňatky mezi, v pořadí prvními bratranci a sestřenicemi, jsou rozšířené, nejsou romskou komunitou pozitivně akceptovány. Sňatky mezi bratranci a sestřenicemi, v pořadí druhými a třetími, již pro romskou rodinu hanbou nejsou (Cohn, 2009, s. 43).

---

⁶ Věda zkoumající vztah dvou souvisejících jevů nebo faktů; rodokmen, rodopis, věda o rodové posloupnosti (ABZ, 2013, on-line).

Podle Fräsera sňatkem vznikají oběma rodům nové vzájemné povinnosti, a to zejména v případech, kdy rody nejsou součástí rozvětvené rodiny. Významnou událostí pro otce romského ženicha, je dohodnutí sňatku a majetkových poměrů po jeho uzavření, s rodinou nevěsty. V tradičních romských kulturách je obvyklé, že otec ženicha spolu s vybranými muži, při návštěvě otce nevěsty, vyjednávají rovněž o ceně, která je za nevěstu požadována ze stran jejího rodu. Zmiňované vyjednávání, má v oblastech, kde se udrželo, mimořádný sociální význam (Fraser, 1998, s. 199).

V Americe, dodává Cohn, se cena za nevěstu mnohdy vyšplhá téměř k 8.000 dolarů a platba otci nevěsty, je výrazem ocenění její role matky a obstaravatele financí. Uzavřením sňatku se otcové ženicha a nevěsty stávají tzv. „co-parents-in-law“, což je zvláštní příbuzenský vztah, v kterém hrají hlavní roli vzájemné finanční a další závazky, od nich očekávané až do konce života (Cohn, 2009, s. 40). Právě tato tradiční „cena za nevěstu“, může být jedním z aspektů pro vícedětná manželství, neboť v případě, že mají rodiče více dívek na vdávání, může to přinést určitý finanční kapitál.

Vnitřní struktura a funkce rodiny, jsou v romské komunitě daleko složitější a citlivější na změny či zásahy zvenčí. Jak dále uvádí Gillernová, Kebza a Rymeš, působení rodiny se projevuje v rovině verbální i neverbální a rodina vytváří předpoklady pro komunikaci a prosazení dítěte ve společnosti. Styly výchovy pak mohou pomoci pochopit mentalitu rodiny a následně celého etnika (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 120 - 123).

Dětem je od útlého věku zdůrazňována jejich pozice a genderové role v rodině, jsou aktivně zapojovány do starostí o chod domácnosti a péče o příbuzné. Naopak až na poslední místa jsou odsouvány jejich individuální prospěch, vzdělání a aktivní zapojení do politiky zaměstnanosti. Výjimečnost či um jednotlivce nejsou akceptovány. Sociální pojetí ženské a mužské role se děti učí především nápodobou. Nejčastějším vzorcem, který je jim předkládán, je pracující muž či otec a matka je téměř vždy v domácnosti. Matky o práci většinou příliš neusilují, a přesto, že navenek působí tradiční romská rodina jako patriarchální, většina starostí spojených s chodem domácnosti leží na bedrech ženy. Ona je pilířem všech sociálních vazeb a kontaktů, které vznikají jak v rodině nukleární, tak i mimo ní. Své postavení v komunitě si romské ženy zvyšují opakovaným mateřstvím, které je pro Romy významnou hodnotou.

V souvislosti s přístupem rodičů ke vzdělávání dětí, je zajímavý poznatek Dědiče. Ten si již v 50. letech minulého století povšiml faktu, že přes počáteční neochotu rodičů posílat děti do školy, bylo jejich čtení a psaní pozitivně akceptováno, neboť byly schopny vyřizovat rodinnou korespondenci. To vzbuzovalo respekt ke škole a značná část Romů se o dodatečné vzdělávání rovněž zajímala (Dědič, 2005, s. 38). Právě tudy může vést jedna z cest k dosažení vyšší vzdělanosti romské minority. Musíme Romům ukázat, k čemu vzdělání potřebují a jak jim bude v životě užitečné. Pokud nebudou Romové schopni, prostřednictvím vzdělání, vést rodinu a komunikovat s orgány majoritní společnosti, může se dále snižovat jejich sociální pozice v systému.

Pro Romy je nepřijatelné odmítnout pomoc, tak se může stát, že pokud některý z příbuzných ztratí bydlení, rodina mu pomůže i za cenu, že již nemá v bytě téměř místo, což se následně může střetnout se vzdělávacími zájmy dětí, které k učení nemají prostor ani potřebný klid a tak své učení zanedbávají. Prakticky zde neexistuje intimní zóna jednotlivce ani párů, které převážně žijí se svojí rodinou dle zvyklostí. Dalším problémem je, že byty v sociálně vyloučených lokalitách jsou převážně řešeny jako jednopokojové (z důvodu nízkého nájmu) a v této jedné místnosti probíhá veškerý rodinný a kulturní život. Přesto Romové nabídnou své přístřeší potřebným ze své rodiny i za cenu ztráty vlastního soukromí. V pojetí romské kultury je „JÁ“ spojeno pouze s uvědoměním si svého postavení v rodině, nikoliv s uvědoměním si sama sebe. Být sám, je pro romskou komunitu prokletím a životní prohrou. Jedinec nabývá vážnosti a respektu pouze na pozadí své rodiny.

Sociální prestiž není u Romů spojena s penězi a majetkem, jak se můžeme mylně domnívat, vzhledem k jejich zálibě ve zlatých špercích. Takové jednání spíše souvisí s extrovertní přirozeností či snahou dávat na odiv své sociální postavení v rámci komunity. Sociální prestiže však může požívat i velmi chudý Rom. Zcela zásadním je jeho původ, tedy z jaké rodiny a odkud pochází, jak se stará rodinu, jakou úctu jim prokazuje a čeho v životě dosáhl.

Prvky, kterými se romská rodina, přibližuje trendům současných rodin z řad majority (a odcizuje se tak vlastním tradicím), jsou dle Matouška především tyto:

- ❖ tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozdější,
- ❖ zakládat rodinu mimo formální svazky,

- ❖ zvýšený výskyt rozvodovosti (což je však v případě romských rodin značně složitě, viz. dále „cena za nevěstu“),
- ❖ tendence omezovat počet dětí,
- ❖ vzrůstající délka, po kterou děti bydlí u rodičů apod.

Mnohdy rodina není schopna plnit ani základní funkce (Matoušek, 2003, s. 30). Přitom kupříkladu výchovná funkce je legislativně ukotvena v zákoně č. 94/1963 Sb., (ve znění pozdějších předpisů), Zákon o rodině (MPSV, 2012, on-line). Zde je deklarováno, že „rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče“ (§ 32, odst. 1), a že „rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem“ (§32, odst. 2). Jaké příklady tedy dostávají romské děti, když vzhledem k jejich tíživé sociální situaci jsou nuceny žít v nevyhovujících sociálních podmínkách, jež se přenáší na jejich rodiče a ty mnohdy v důsledku nahromadění stresu ze své situace používají nevhodné metody výchovy. Toto nepodnětné prostředí se pak stává základem k rozvinutí patologických jevů.

Nelze však obecně konstatovat, že rodina z prostředí sociální exkluze neplní své funkce. Od tradiční rodiny z řad majority ji odlišuje jiná struktura rodinných vztahů, členové rodiny mají jiné priority a cíle výchovy jsou rovněž odlišné. V žádném případě nemůžeme soudit podle vnějších znaků na psychický či sociální vývoj jednotlivce. Toto lze považovat za jeden z důležitých aspektů, který bychom si měli uvědomit.

Právě nepochopení či nezájem ze strany příslušných orgánů, může vést k rozdělení rodin a odebrání dětí od rodičů, neboť pracovníci kompetentních institucí se mylně domnívají, že rodina neplní své funkce. Podle psycholožky Fondu ohrožených dětí Valouškové, je značná část romských dětí umísťována do ústavní péče či dětských domovů kvůli nepochopení mentality a způsobu života Romů a proto, že tradiční romská rodina je srovnávána s měřítky pro rodinu z řad majority (Kaleja, 2011, s. 20).

Objevují se značná negativa především v oblasti řešení nastalých problémů, které přináší snaha o srovnání se s majoritou a Romové často nejsou schopni se s tímto prostředím, devalvujícím jejich hodnoty, vyrovnat. V této oblasti je nutné na romské rodiny působit, zvyšovat jejich vzdělanost a kvalifikaci. Za vhodnou intervencí by bylo možné považovat i zásah do tradičního uspořádání rodiny, a to ve smyslu působení na sociální zkušenosti romských žen, které ze svého postavení v tradiční romské komunitě nemají k tomu moc příležitostí.

Jak uvádí Davidová, ve spoustě romských rodin neexistuje pevný řád. Vzhledem k jejich uzavřenosti jsem takový jev nemohl zaznamenat. Avšak lze jej vyzorovat navenek, a to především u dětí. Mnohdy chodí do školy pozdě, neupravené, bez stravy a to s sebou nese i brzký nástup únavy a ztrátu soustředění. Časový harmonogram, tak jak jej známe z našich domácností, u Romů prakticky neexistuje, neboť většina z nich žije hlavně přítomností a dopředu nic neplánují. Určitým způsobem je jejich život zjednodušen na minimální míru starostí a povinností, přejí si mít svůj klid (proto mnohdy ani nechtějí s nikým jednat) a většině z nich stačí ke štěstí mít vlastní bydlení, rodinu, děti a mít co jíst a pít. Mnoho členů dnešní moderní, hektické a přetechnizované společnosti, by si mělo uvědomit, že tyto hodnoty jsou v životě těmi nejdůležitějšími a dávají naší existenci smysl (Davidová, 1995, s. 80, s. 139).

Romové ale mají kromě zmíněného způsobu vedení domácnosti i jiná specifika, jakými jsou například styl oblékání. Na celém světě se většina Romů v tomto aspektu stále odlišuje od ostatních členů společnosti. Lze vyzorovat zálibu v sytých, kontrastních barvách, neobvyklých vzorech a také ve značkovém oblečení. Zaznamenáváme však i opačný trend, kdy tradiční způsob romského odívání ovlivnil zejména mladou módu (a to nejen v České republice). „Cikánská móda“ je oblíbená zejména mezi ženami, ať už jde o části oděvu nebo doplňky.

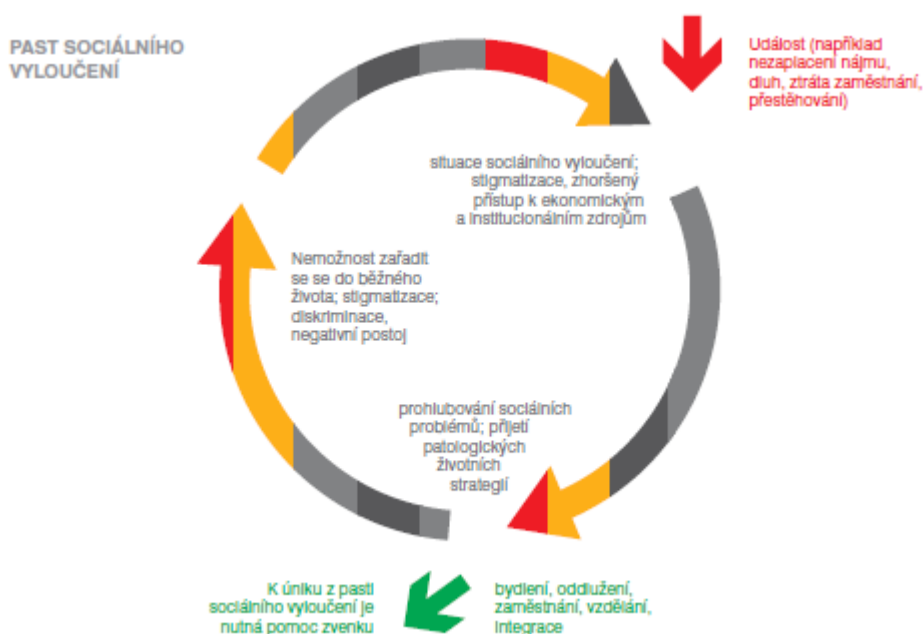
2.3 Sociální a ekonomické aspekty života Romů

Častým jevem je nezáměr o vzdělání, čímž se u Romů podstatně zmenšuje okruh možností uplatnění společenského a na trhu práce. To s sebou logicky přináší další prohlubování sociální nejistoty a přístupu ke zdrojům společnosti, jakož i nedostatečnou finanční solventnost rodin. Romové se pak dostávají do osidel *sociální nedovednosti*, kdy si nejsou schopni zajistit ani základní životní potřeby. Sociální nedovednost je stav, kdy rodina není schopna hospodařit takovým způsobem, aby pokryla všechny své povinné výdaje, zejména spojené s bydlením, čehož následkem může být „*sekundární chudoba*“, tj. chudoba vznikající jako následek nerozumného hospodaření s dostupnými finančními prostředky. Vysoký stupeň bídy zanechává romské rodiny těžce závislé na sociální pomoci státu. V důsledku těchto i ostatních faktorů vyskytujících se v sociálně vyloučených oblastech, je dominantním činitelem stálá přítomnost sociálního napětí.

Velmi nebezpečná situace nastává, pokud vzniknou domácnostem dluhy na nájmu či službách, což může v konečném důsledku vést až k vystěhování rodiny. Počátečních impulsů je celá škála, může to být např. náhlé úmrtí v rodině, nemoc, začátek školního roku. Rodina, která nemá vytvořeny rezervy, může zaplacením neočekávaných výdajů vyčerpat prostředky původně určené na doplatky energií či služeb. Pokud se rodina ocitne ve finanční nouzi, je často nucena si finanční prostředky opatřit půjčkou. Jelikož ale tito lidé nejsou zaměstnáni či nedisponují vhodnými prostředky, kterými by mohli ručit, nepřicházejí půjčky od bankovních domů v úvahu.

Proto si Romové často půjčují od pochybných nebankovních institucí, využívají bazary, zastavárny či v nejhorším případě služeb lichvářů, kteří půjčují na velmi vysoký, až stoprocentní úrok. Tak se může jejich situace ještě více zhoršit, a pokud nejsou schopni splácet své závazky, přicházejí na řadu vymahači a Romové se v takových případech často uchylují k delikventnímu jednání, aby své dluhy splatili. Má slova potvrzuje i grafické znázornění prohlubování sociálních problémů lidí ze sociálně vyloučených lokalit na Obrázku č. 4, které jsem převzal z metodické příručky Agentury pro sociální začleňování. Jsou z něj patrná fakta, která v tomto odstavci uvádím.

Obrázek 4: Past sociálního vyloučení.

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování. www.socialni-zaclenovani.cz, dokument: Příručka pro sociální integraci, 18. 2. 2013, 17:03.

Zpráva k této problematice ještě poukazuje na stereotypy většinové společnosti o důvodech chudoby a sociálního vyloučení části romské populace. Majorita se mylně domnívá, že důvodem chudoby Romů je jejich etnický původ, nikoliv sociální situace. Je zřejmé, že ne všichni Romové v České republice žijí v sociálně vyloučených lokalitách a ne každý, kdo zde žije je Rom (ASZ, 2009, on-line). Přitom, pokud se řekne „sociálně vyloučená lokalita“ spoustě lidí to evokuje právě romské etnikum. Z toho plyne závěr, že sociální vyloučení v České republice je částečně etnizované.

Na druhou stranu tato sociální izolovanost přináší i pozitivní jevy, jako pevnější rodinné vazby, těsnější semknutí příslušníků dané lokality, brání jejich totálnímu sociálnímu vyloučení z jakýchkoliv vazeb a poskytuje svým členům útočiště.

Problémy, které s sebou přináší pobyt v sociálně vyloučené lokalitě, uvádějí ve své monografii Svoboda a Morvayová. Nejčastějšími jsou:

- ❖ vyloučení z participace na zdrojích společnosti,
- ❖ stigmatizace jedinců či skupin zde žijících,
- ❖ nízká úroveň bydlení a občanské vybavenosti,
- ❖ špatné hygienické podmínky a rizikový životní styl,
- ❖ apatie vyvolaná dlouhodobým životem v chudobě, snížené sebevědomí a orientace na přítomnost,
- ❖ uzavřený ekonomický systém a časté dluhy,
- ❖ kriminogenní prostředí,
- ❖ špatné nebo žádné právní povědomí obyvatel lokalit,
- ❖ sociální diskriminace na trhu práce a na trhu s bydlením.

Dále uvádějí, že snahy o nápravu cestou zmírňování následků, nikoliv eliminací příčin, jsou z dlouhodobého hlediska neperspektivní (Svoboda, Morvayová, 2010).

Vlastnictví se nenesé v individuálním duchu, ale opět můžeme vyzorovat kolektivní vlastnictví podléhající rodině. Typickým příkladem je rčení: „*Neděkuj, neděkuj, nejsi u gádžů!*“ (Kaleja, Knejp, 2009), kterým Romové myslí, že je neslušné děkovat rodině za oběd, poskytnutí pomoci či jinou službu, neboť je to bráno jako samozřejmost. Za poděkování může být člen rodiny dokonce napomínán. Jakákoliv hmotná věc nacházející se v majetku rodiny, je tedy využívána všemi členy rozvětvené rodiny a nikdo si nenárokují jejich vlastnictví.

Další z charakteristik romské populace, která je nejvíce patrná na venek, a tou je *chudoba*, a to nejen primární, ale i sekundární. Sociální exkluze se následně nesoustředí jen na tento fenomén samotný, ale i na jevy chudobou vyvolané. V dobách starověku, středověku a raného novověku se sociální postavení Romů nijak výrazně neodlišovalo od postavení většiny tehdejší společnosti. Pomyslné nůžky sociálních a ekonomických rozdílů se začaly rozevírat až s příchodem industriální společnosti a v České republice je tento jev nejvíce patrný po revolučních změnách v roce 1989. Chudoba před rokem 1989 byla v tehdejší Československu *univerzální*, tzn., že do chudoby mohl upadnout kdokoli, bez ohledu na rasu, vyznání či barvu pleti. Dnešní podoba chudoby je svým charakterem spíše *selektivní*, tzn., že postihuje především ty skupiny obyvatelstva, které mají ztížený přístup ke zdrojům společnosti.

Dlouhodobý život na hranici chudoby může vytvářet u osob, které mají odlišné životní těžkosti než ekonomicky nestrádající populace, specifické projevy chování, jež používají k přežití v těchto podmínkách. Lidé zde mají pocit bezmoci, nemají žádné perspektivy do budoucna, disponují nedostatečným sociálním kapitálem a často lze u nich vysledovat syndrom „vyhoření“. Připadají si jako cizinci ve vlastní zemi a zpravidla mají pocit, že se o ně stát dobře nestará. Problémem je, že se do těchto lokalit s mizivou sociální mobilitou a podprůměrným kapitálem rodí děti, které v procesu socializace napodobují obvyklé vzorce chování, postoje a strategie, tudíž sociální imobilitu přebírají i další generace. Jsou prakticky „odsouzeni“ k životu v neperspektivních strategiích zaměřených pouze na přítomnost.

Permanentní život v těchto podmínkách vytváří odlišné kulturní prostředí, které můžeme nazvat *kulturou chudoby*. Svoboda a Morvayová k tomu dodávají, že kultura chudoby je subkulturou majoritní společnosti, na které je však v mnoha aspektech závislá, ale je schopna sama fungovat jako relativně autonomní systém kultury. Uvádějí i obecné příčiny vzniku kultury chudoby, jimiž jsou *transformace společnosti, diskriminace, segregace a nezaměstnanost* (Svoboda, Morvayová, 2010). I když je většina sociálně vyloučených lokalit svým způsobem izolována, kultura chudoby postupem času překračuje hranice regionu a často i státu.

Jedním z nejdůležitějších faktorů integrace menšin do většinové společnosti je jejich pozice na trhu práce. Postavení Romů je v tržním hospodářství důležité, a to nejen pro materiální stránku pracovní činnosti, ale i kvůli sociálním dopadům nezaměstnanosti,

kteřá může vyústit až v sociální exkluzi. *Sociální exkluze z trhu práce* ohrožuje nejen samotné Romy, ale i majoritní společnost, a to především potřebou kompenzovat vyloučení z pracovních příležitostí sociálními dávkami. Dále je to fakt, že u vyloučené společnosti dochází k nárůstu kriminality vůči majoritní společnosti, k rozpadu tradičních rodin, což vede k sociální izolaci, z čehož plynou další náklady pro většinovou společnost. Panuje veřejný názor, že účast romského obyvatelstva je na trhu práce velmi malá, přičemž následné čerpání zdrojů ze systému sociálního zabezpečení je naopak velmi vysoké. Členové majoritní společnosti jsou přesvědčeni, že Romové si za tuto situaci mohou sami, což není tak úplně pravda.

Tím se dostáváme k problému, o němž odborníci hovoří jako o *vicious cycle*, či bludném kruhu kumulovaného znevýhodnění, kdy se celkově propojuje odsouvání z příležitostí na trhu práce, materiální deprivace, chudoba a sociální izolace. Fraser k uvedenému hovoří o snahách Romů po samostatnosti v oblasti organizace pracovních činností (vypovídají o tom pokusy Romů podnikat po roce 1989), avšak vzhledem k jejich postavení ve společnosti nejsou schopni fungovat nezávisle na ekonomice majority. Děti jsou nuceny do rodinného rozpočtu přispívat poměrně záhy. Proto není žádoucí, aby si rozšiřovali vzdělání, ale naopak se učili práci a způsobům, jak obstarat obživu pro rodinu. Značná část romských dětí získává své zkušenosti především pozorováním a pomocí při práci s dospělými, nikoliv ve školách a učilištích (Fraser, 1998, s. 254).

Přelomový rok 1989

Do roku 1989 v sociálním systému komunistického Československa v podstatě neexistovala nezaměstnanost, což bylo dáno i tím, že nemít zaměstnání bylo posuzováno jako trestný čin příživnictví. Pak také byl rozhodující fakt, že socialistická společnost se starala o své občany rovnocenně, tudíž bylo každému vytvořeno pracovní místo, čímž mu bylo umožněno pracovat. Do takto nastaveného systému zapadali i Romové, kteří neměli buď žádnou, nebo jen minimální kvalifikaci a ani následně u nich nebylo vyžadováno jakékoliv její zvyšování. Což se ukázalo po roce 1989, v období tzv. transformace, jako klíčový handicap a přispělo k ještě většímu propadu souvisejícímu se změnami reálných životních šancí a podmínek. Romové tak byli, v nově vznikajících podnicích a společnostech, s jinou organizační strukturou vzhledem k nastupujícímu tržnímu hospodářství, mezi prvními propouštěnými v rámci vyrovnávání přezaměstnanosti.

Proces transformace se navíc v České republice do určité míry prolнул s procesem deindustrializace, kdy modernizace a obměna strojů a potřeba vytváření odborných pracovních pozic, vedly k nahrazení nekvalifikovaných pracovníků, jež tvořilo z velké části právě romské obyvatelstvo. Rostoucí tlaky na globalizaci ekonomik vyžadovaly omezování nákladů na pracovní sílu a hlavně její větší flexibilitu, to znamená, že zaměstnavatelé si nechali jen nejschopnější pracovníky, případně ty, kteří mohli být z dlouhodobého hlediska perspektivní a byli schopni se přizpůsobit či rekvalifikovat.

Transformace, na počátku 90. let 20. století, se dotkla romské populace velmi těžce, především ztrátou jistot, které dříve garantoval stát. Romové sice získali možnost přihlásit se ke svému etniku a právům, vyjadřovat vlastní názory a projevovat svoji kulturu, avšak právě vývoj po roce 1989 ukázal, že tato sociální skupina je daleko citlivější na společenské změny. Důležitou roli sehrála tzv. *nivelizační politika státu* (před r. 1989), kdy stát téměř stíral rozdíly v reálných příjmech zaměstnaných, a tak i nekvalifikovaní zaměstnanci, často z řad Romů, netrpěli materiálním nedostatkem.

Nízká vzdělanostní i kvalifikační úroveň Romů zabránila ještě před rokem 1989 jejich rovnoměrnému začlenění v sociální i profesní struktuře společnosti. To romské komunitě bránilo v jejím společenském vzestupu, stejně jako fakt, že se jen výjimečně adaptovali do sociálně významných sítí vztahů, které ovlivňují sociální postavení a pozice ve společnosti. Podle sociologické teorie, která pro sociální proměny společnosti užívá termínů „*vítězové*“ a „*poražení*“, můžeme Romy jednoznačně označit za poražené, neboť u nich došlo ke ztrátě sociálních jistot a nově vzniklá společnost byla silně vázána na materiální a kulturní hodnoty, které byly pro většinu romské populace nedosažitelné (cestování, vzdělávání apod.). Došlo tak k výraznému odsunu menšin a handicapovaných skupin a k jejich diskriminaci na pracovním trhu či v přístupu k sociálním a politickým právům.

Obecná míra nezaměstnanosti se, dle údajů Českého statistického úřadu za uplynulá čtyři čtvrtletí roku 2012, pohybovala okolo 7% (ČSÚ, 2012, on-line). Obecná míra nezaměstnanosti Romů se v současnosti pohybuje okolo 50%, ovšem některé skupiny (především nekvalifikovaná pracovní síla) vykazují více než 75% nezaměstnanost, jak ukazuje Tabulka č. 3. Údaje zveřejnila na svých internetových stránkách Vláda ČR a data převzala ze zprávy o stavu romských komunit od Organizace spojených národů, přesněji ze sekce této organizace, která podporuje hospodářský rozvoj.

Tabulka 3: Míra nezaměstnanosti Romů podle vzdělání v %.

Země	Neúplné základní a bez vzdělání	Základní	Neúplné střední	Střední a vyšší	Celkem
Česká republika	75,7	55,6	33,8	10,3	46,3
Maďarsko	78,7	57,0	41,5	39,1	56,5
Rumunsko	82,7	76,6	66,9	63,6	76,9
Bulharsko	89,5	80,9	73,7	53,3	80,0
Slovensko	94,1	87,6	85,0	56,1	84,8

Zdroj: Internetové stránky Vlády ČR. www.vlada.cz, tabulka: Míra nezaměstnanosti Romů podle vzdělání (v procentech), 17. 2. 2013, 20:22.

Údaje Organizace spojených národů sice hovoří ve prospěch situace Romů v České republice, ovšem musíme brát v úvahu fakt, že většina zemí uváděných v Tabulce č. 3 se rozkládá ve východoevropském prostoru a na jejich území se nachází větší koncentrace sociálně vyloučeného obyvatelstva. Nedomnívám se, že tato zpráva by nás jakkoliv opravňovala současnou situaci podceňovat.

Vágnerová dodává, že nezájem zaměstnavatelů o romské zaměstnance nepramení pouze z předsudků vůči jejich rase, ale mnohdy je spojen se zkušenostmi některých zaměstnavatelů s Romy, jako nespolehlivými a se slabou pracovní morálkou. Takové zkušenosti mohou pak vést ke generalizaci či vytvoření obecného povědomí, že všichni Romové jsou takoví, bez ohledu na jejich individualitu (Vágnerová, 2007, s. 60).

K otázce zaměstnanosti se vyjadřuje i Šotolová, která hledá podmínky pro integraci Romů do společnosti v oblasti vzdělávání a politiky zaměstnanosti. Potvrzuje neobyčejně nízkou úroveň vzdělanosti mezi Romy. Romské děti rovněž ve větším počtu opakují školní ročníky a také jsou kvalifikovány sníženou známkou z chování. Nesouvisí to však s jejich touhou zlobit, ale s vrozenými dispozicemi k aktivnímu způsobu života. V mnoha případech jsou přeřazováni do základních škol praktických (Šotolová, 2011, s. 51). Často je u těchto žáků mylně diagnostikována lehká mentální retardace. U některých dětí se však nejedná o organické poškození mozku ve smyslu medicínském, ale o „poškození“ získané sociálním postavením a zanedbáním.

Podle Světové zdravotnické organizace je ve skupině F70-F79 mentální retardací klasifikován „stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Retardace se může vyskytnout bez, nebo současně s jinými somatickými nebo duševními poruchami. Stupeň mentální retardace se obvykle měří standardizovanými testy inteligence. Může to být ovšem nahrazeno škálami, které určují stupeň sociální adaptace v určitém prostředí“ (MKN, 2013, on-line).

U značné části dětí není organické poškození ve smyslu klasifikace této nemoci prokázáno. Zároveň je sporné měření stupně inteligence pomocí standardizovaných testových metod, jež nezohledňují jazykovou bariéru a odlišné sociokulturní a výchovné prostředí, ze kterého romské děti pocházejí. Testová měření jsou vypracována podle dětí z majoritní společnosti a příslušná odborná vyšetření provádějí zpravidla pedagogicko-psychologické poradny. Částečně je to podpořeno i současným institucionalizovaným vzdělávacím systémem, v němž je patrný silný tlak na segregaci dětí ze sociálně vyloučeného prostředí právě směrem ke speciálním formám vzdělávání.

Po absolvování základní školy praktické (zde získají pracovní i osobní návyky) či speciální (zde dosáhnou pouze základů vzdělání) jsou děti zatíženi stigmatem nekvalifikované pracovní síly, která často neobstojí v konkurenci na trhu práce. Je nutné zastavit společenský propad romských komunit a uvědomit si, že sociální situace či postavení žáka, je významnou determinantou jeho školní kariéry, určuje vztah těchto žáků ke škole a ovlivňuje délku setrvání jedince ve vzdělávacím proudu.

Vláda ČR realizuje vyrovnávací postupy k tomu, aby zabránila zmiňovanému propadu. Opatření jsou povolena *Mezinárodní úmluvou o odstranění všech forem rasové diskriminace* přijaté na Valném shromáždění OSN 21. prosince 1965 (Vláda ČR, 2006, on-line) a *Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin* (Vláda ČR, 1998, on-line), kterou Česká republika ratifikovala v roce 1997. I přes akceptaci úmluv není situace v českém školství uspokojivá. Chybí především adekvátní, individuální, speciálně pedagogická práce s romskými žáky v oblasti poruch učení a chování, téměř neexistují podpůrné a kompenzační třídy a velmi často žáky z hlavního vzdělávacího proudu vyřazuje jazyková bariéra. Dalším faktorem je nesystematická nebo jen okrajová příprava budoucích učitelů na pedagogických fakultách v oblasti multikulturní výchovy.

Změna vzdělávacího systému v České republice je však, vzhledem k mezinárodním úmluvám, které Česká republika ratifikovala, nezbytná. Směrnice Evropské unie navíc považují některé druhy segregace za nepřijatelné a protiprávní. Podle Strakové je Česká republika ve srovnání OECD⁷ zemí s jedním z nejselektivnějších systémů vzdělávání, kde je silná orientace k sociálnímu vyloučení žáků pro jejich ekonomické, sociální a kulturní postavení. Což samozřejmě ovlivňuje jejich studijní výsledky (Straková, 2002, s. 93).

Částečně za tuto situaci může obava ředitelů škol z odlivu žáků (s tím spojených dotací ze státního rozpočtu), získaného dojmu odpovědných pracovníků těchto pedagogických zařízení, že by jejich instituce mohla být stigmatizována „nálepkou“ školy pro „ty“ cizince, handicapované, nepřizpůsobivé... a obava ze ztráty pověsti školy. Následně situaci zhoršuje také postoj rodičů vůči škole. Pokud rodiče neromských žáků vnímají určitou školu jako příliš „romskou“, mohou mít tendenci své děti z takových škol odhlásit, aby (dle jejich názoru) nepřišli do kontaktu s patologickými jevy a předešli konfliktům ve škole.

Sociálními aspekty vzdělávání Romů se ve své studii *Varianty* z roku 2002 zabývá i nevládní organizace Člověk v tísni, o.p.s., která uvádí nejčastější problémy, s nimiž se romské děti potýkají při vstupu do školy:

- ❖ nedostatek prostoru a času na přípravu do školy,
- ❖ nemožnost či neochota rodičů zajistit dětem potřebné školní pomůcky,
- ❖ nutnost péče o sourozence a vykonávat domácí práce,
- ❖ téměř žádný pevný denní režim,
- ❖ nedostatečné základní hygienické návyky,
- ❖ z důvodu kolektivismu v romské komunitě je to omezená schopnost samostatného rozhodování,
- ❖ neznalost obecných kulturních a společenských souvislostí,
- ❖ problémy s jemnou motorikou,
- ❖ jazyková bariéra aj.

Vzdělávání romských žáků tak přináší určitá specifika, která však někteří učitelé nejsou schopni akceptovat (Varianty, 2001, on-line).

---

⁷ OECD = mezinárodní organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, oficiálně ustanovena v roce 1961 (OECD, 2013, on-line).

Učitelé se mnohdy brání práci s dětmi ze sociálně vyloučených lokalit a jinak problémovými dětmi. Než by těmto dětem věnovali zvýšené úsilí a změnili svůj přístup k nim, raději volí cestu přesunu na speciální školu. Zde se však otevírá obrovský prostor pro práci speciálních (i sociálních) pedagogů a uplatnění jejich dovedností a znalostí, které získali během svého studia na odborných školách.

Hlavními příjmy Romů v ČR jsou podpora v nezaměstnanosti, přídavky na děti a stále se ještě vyskytující příležitostné práce na černém pracovním trhu. Jelikož jsou výše uvedené dávky vázány na trvalý pobyt na území ČR, spousta romských občanů má existenční problémy kvůli svému občanství.

U některých skupin Romů se dodnes projevuje hluboký rozpor mezi tradičními hodnotami jejich společenství a zákony a právními i společenskými normami majoritní společnosti. U mnoha Romů se můžeme setkat s tzv. *dvojím komunikačním systémem*, který je jedním z hlavních dezintegračních faktorů bránící jim ve sžití se s okolní majoritou. Sociální izolace jim však bránila přejímat zvyklosti okolní společnosti, nebyli schopni držet krok s měnící se tržní společností, i přesto, že se mnozí z nich pokusili do majoritní společnosti integrovat. Právě u nich se objevil jeden důležitý, negativní prvek integrace, a to *potlačení vlastní identity* ve snaze začlenit se a z toho plynoucí, postupný rozpad tradičního společenství (Davidová, 1995, s. 101, s. 117).

Slova Davidové potvrzuje ve své knize i Samková, která doplňuje, že míra osobní nezávislosti a svobodného rozhodování o životě u Romů prakticky neexistuje. Jako příklad uvádí dosavadní praxi v České republice zaměřenou na sociální práci s Romy a nikoliv na jejich „vyvázání se“ z podřízeného postavení vůči majoritní společnosti. Čímž zdůrazňuje, že cesta popření osobních svobod minority nemůže v žádném případě vést k její integraci. Romové jsou tak jediným národem, který v novodobé historii nemá své vlastní území ani nárok na určitou regionální autonomii (Samková, 2012, s. 22).

K tomu bych ještě dodal, že Romové ve všech státech, kde se vyskytují, přejímají prvky z jazyka majoritní společnosti, tudíž ani jejich jazykový projev není svobodný. Původní jazyk zaniká a jazyk majority neovládají na patřičné úrovni, takže i přes svoji bilingvitu, jsou také v tomto ohledu rozpolcení.

Sociální status převážné většiny Romů je na podprůměrné úrovni, tudíž bývá romská problematika mnohdy nesprávně zařazována do sféry sociální, nikoliv národnostní.

I když navenek jsou Romové vnímáni jako sociálně slabá vrstva společnosti, jejich převažující snahou je hlavně možnost uznání vlastního národa a práva na sebeurčení. Jelikož se nedaří tato práva prosadit, má většina Romů pocit, že jejich životy jsou ovládány někým zvenčí. Zde bych si dovilil vyzdvihnout roli dřívější základní vojenské služby jako významného socializačního činitele, jež dokázala romské chlapce poměrně úspěšně začlenit do kolektivu a přispět tak k jejich rozvoji. Na vojně, stejně jako ve vězení, měli všichni rovnocenné výchozí pozice a nikdo z vojáků základní vojenské služby nepřevyšoval ostatní svým sociálním postavením, tedy pokud nebyl důstojníkem.

Pro romského delikventa má patologické jednání často psychoterapeutické účinky. Spáchání samotného činu a následné vyšetřování, dává pachateli pocit vlády nad jeho vlastním osudem. Náhle jej neovládá nikdo zvenčí a svůj život ovlivňuje sám. Kdyby nikoho nepřepadl, nebyl by dopaden a souzen. Jsou to tedy důsledky jeho vlastního chování, nikoliv rozhodnutí nějakého neromského úřadu (Samková, 2012, s. 43).

K sociálnímu postavení patří i *úroveň bydlení*. Pomineme-li historický fakt, kdy Romové, po násilné segregaci v dobách socialistického zřízení (mezi lety 1948 - 1989), byly umístovány do odloučených sídlišť, v nichž neuměli bydlet, je současná bytová situace rovněž neuspokojivá. Romové stále bydlí ve státních bytech panelákového typu v segregovaných lokalitách, neboť individuální vlastnictví nemovitosti je ojedinělé a velká část Romů má ztížené podmínky přístupu ke standardnímu bydlení. Tato minorita je častěji vystavována diskriminaci a nekalým praktikám na trhu s byty, a to jak ze strany majitelů bytových domů, tak i ze strany zprostředkujících realitních kanceláří. K vystěhování sociálně slabých nájemníků, často docházelo necitlivým a nezákonným způsobem, jako bylo uzavírání nechráněných nájemních smluv či vystěhování do „adekvátního“ bydlení za účelem rekonstrukce bytového domu.

Pro zachování objektivity je však nutné uvést, že značná část Romů, si svoji neuspokojivou situaci zapříčinila ničením bytů a neplacením nájemného. U některých jedinců to zapříčiňují nedostatečné civilizační návyky, u jiných jejich tíživá sociální situace a snaha získat prostředky k zachování základních životních potřeb. Mnohdy je vystěhování způsobeno samotným stylem života Romů, jejich „romstvím“, kdy velké rodiny svým „běžným životem“ plným návštěv, častých oslav, hlasité hudby, tance i hádek, přetěžují systém domu. Následně vyplyne velký tlak sousedů na vystěhování komunity, aniž by za takovým jednáním bylo možné spatřovat náznak rasismu.

Proměny v oblasti bytové politiky po roce 1989 byly nesystematické a zaměřené především na veřejné či soukromé subjekty, nikoliv sociálně znevýhodněné skupiny a nutno podotknout, že do dnešních dnů stále ještě není dořešen koncept sociálního bydlení, který našemu státu zoufale chybí. Stát v současnosti řeší tuto situaci prostřednictvím sociálních příspěvků na bydlení, což ovšem není dlouhodobě udržitelná strategie.

2.4 Psychologické a zdravotní aspekty života Romů

Ve čtvrté podkapitole bych rád učinil stručnou sondu do mysli a vnímání majoritní společnosti a Romů, poukázal na vzájemné vztahy a očekávání, ale také charakterizoval procesy probíhající ve vědomí i nevědomí této minority. Uvedená data budou vycházet pouze z převzatých zdrojů a vlastních názorů autora a nezakládají se na výzkumných měřeních ani osobních zkušenostech.

Romové zpravidla vnímají většinovou společnost jako ohrožující, nepřátelskou a diskriminující jejich etnikum. Pokud se zásadním způsobem nezmění takové vnímání majoritní společnosti, není možno předpokládat nějakou změnu v kriminalitě Romů. Majorita i romská minorita vnímají vzájemné soužití jako konfliktní.

Podle Samkové je patrné, že Romové jsou stíženi osamělostí v rámci interpersonálních vztahů, rozštěpením své osobnosti a nedostatečným naplněním základních psychologických potřeb, které jsem popsal v kapitole 2.4. Zvládat takové stavy je značně obtížné a často ústí v tzv. *existenciální neurózu*, příp. těžší formy ztráty smyslu života, které doprovází psychická traumata. Opakovanými traumatickými zážitky může dojít ke změnám v centrální nervové soustavě (CNS), které později můžeme mylně interpretovat jako určitý povahový rys. Samková traumata klasifikuje jako:

- ❖ *primární traumatizace* – jedinec je cílem agrese,
- ❖ *sekundární traumatizace* – trauma zažila osoba z blízkého okolí,
- ❖ *terciální traumatizace* – vzniká na základě vztahu s primárně či sekundárně traumatizovanou osobou.

Dnešní romskou populaci charakterizujeme jako terciálně traumatizovanou, neboť příslušníci této minority čelí diskriminaci z důvodu svého původu a romských předků. Uvedená traumatizace se předává transgeneračně. Vyvolané psychické stavy se pak

navenek projevují alkoholismem, depresemi, delikventním jednáním, vznikem různých druhů závislostí, neadekvátními a nepochopitelnými reakcemi. Bez odstranění příčin uvedených stavů je prakticky nemožné změnit vzorce chování Romů. I když část z nich má tendenci se z těchto psychických pout vymanit, znamená to pro ně tak velké úsilí, že mnoho z nich tuto snahu vzdává (Samková, 2012, s. 44 - 70).

Mimo patologických projevů, které můžeme klasifikovat jako průvodní jevy dnešní traumatizované romské společnosti, lze mezi symptomy zařadit *nedůvěru, strach, lhostejnost, rezignaci, impulzivitu, bezmoc, pocit méněcennosti a závislosti, slabé ego, zdání marginalizace⁸ a pasivní „odevzdání se“ osudu.*

Pokud z Maslowovi teorie psychologických potřeb některé pro ilustraci vybereme, můžeme konstatovat, že *pocit bezpečí* Romům zcela jistě schází. Prakticky každá generace se setkala s nějakým ohrožením, s nímž se musela v životě vyrovnávat. Potřebu *sounáležitosti* uspokojují pouze v rámci své komunity. Poslední dobou se však objevují u některých Romů tendence vzdávání se svých tradičních hodnot, neboť si v kontextu sounáležitosti s majoritní společností uvědomují, že právě určitá tolerance jim může pomoci nebýt osamocenou skupinou na území České republiky. Na tomto místě si dovoluji podotknout, že pokud nebudeme schopni u Romů vyvolat pocit sounáležitosti s českou společností, může se tato netolerance odrazit v přístupu i k jiným minoritním skupinám na našem území. Americký psycholog Allport kdysi prohlásil, že pokud lidé odmítají jednu nepůvodní, národnostní skupinu, existuje reálná hrozba, že budou ve svém přístupu odmítaví i k jiným sociálním skupinám.

„Kulturní empatii rozumíme schopnost uspořádat zkušenost pomocí konstruktů, které jsou více charakteristické pro cizí kulturu než pro tu vlastní. Nejde tedy pouze o to vědět, co je správné nebo není správné v cizí kultuře, ale reflektovat, jaké chování je vhodné.“ (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 101)

Lidé reagují na začleňování a s tím spojenou změnu kultury různě, a to podle svých životních zkušeností, postojů a typu osobnosti člověka. O osobnostních typech se dozvídáme z poznatků psychologické vědní disciplíny, která dává základy pro sestavení určitých typů chování, jež pomáhají člověku překonat kulturní změny.

---

⁸ V humanitních vědách postupné odsouvání jednotlivců nebo skupin na okraj společnosti (ABZ, 2013, on-line).

Kupříkladu Gillerová, Kebza a Rymeš uvádějí Bocknerovo rozdělení osobnostních typů:

- ❖ *asimilační typ* – takový člověk bez větších traumat odmítne svoji původní kulturu a přijímá normy a hodnoty kultury nové,
- ❖ *kontrastní typ* – cítí a prožívá mezikulturní rozdíly, klade důraz na hodnoty své vlastní kultury,
- ❖ *hraniční typ* – obě kultury považuje za přínosné,
- ❖ *syntézní typ* – měl by být ideálem, který představuje nenásilné splnutí obou kultur.

Z výše stanoveného dělení vyplývá, že Romy můžeme zařadit do druhého, tedy kontrastního typu, neboť vnímají a jsou si vědomi odlišnosti obou kultur, avšak preferují svoji komunitu i přesto, že mají občas tendenci přijímat kulturu majority (Bockner, 1982, In: Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 100).

U romské populace můžeme rovněž vysledovat *zvýšenou nemocnost*. Mezi okolnosti, které ovlivňují zdravotní rizika, patří především:

- ❖ nevyhovující hygienické podmínky a bydlení ve zdraví škodlivých bytech, které jsou v důsledku vlhkosti a plísní zpravidla neobyvatelné,
- ❖ alkoholismus, kouření a užívání návykových a psychotropních látek (často i v období těhotenství),
- ❖ nevyváženost stravy v důsledku tíživé sociální situace (nízký podíl vitamínů a bílkovin), příp. orientace na tzv. „junk-food“, tedy jídlo z rychlého občerstvení, které však nemá téměř žádnou nutriční hodnotu a naopak obsahuje zdraví škodlivé tuky a cukry,
- ❖ snížený zájem pečovat o své zdraví, zanedbávání pravidelných prohlídek a očkování aj.

Ještě bych doplnil další faktor uváděný Cohnem, a tím je neobvykle vysoká míra konsangvinních⁹ sňatků, které mohou mít rovněž škodlivý vliv na zdraví Romů, a může rovněž snižovat měřené hodnoty inteligence (Cohn, 2009, s. 44).

Nepříznivý zdravotní stav nelze na některých příslušnících etnika přehlédnout. Kromě zvýšené nemocnosti a dřívější úmrtností, se lze u romské minority setkat i s *vyšší mírou*

---

⁹ Konsangvinita = pokrevní příbuznost (ABZ, 2013, on-line).

invalidity (částečné i plné), která však díky nemožnosti rekvalifikace může přerůst v problém sociální.

Dle údajů k roku 2000 byla průměrná délka života Romů kratší o 13 let ve srovnání s majoritní populací, kojenecká úmrtnost dvakrát vyšší, mezi Romy se ve zvýšené míře šířila virová onemocnění. V návaznosti na výše uvedená zdravotní rizika, uvádí výrazně vyšší výskyt Diabetu mellitu II. stupně a zvýšeného krevního tlaku. Tyto faktory v kombinaci s nepříznivým sociálním statusem přispívají ke vzrůstajícímu počtu psychických problémů a následnému užívání antidepresiv (Samková, 2012, s. 35).

2.5 Oblasti se zvýšenou koncentrací Romů – objektivní příčiny výskytu minority v daných oblastech

Tato subkapitola bude věnována především geografickému rozložení romského obyvatelstva v rámci prostoru České republiky. V Čechách a na Moravě již značná část Romů žije trvale a jejich situace se zde stabilizovala. Považují tyto oblasti za svůj domov a i přes nutnost částečného přizpůsobení se podmínkám daného regionu, si zachovávají pozitivní projevy svého romství a cítí se být Romy. Níže uváděná fakta by měla poskytnout alespoň základní nástin současného rozložení romského obyvatelstva a vysvětlit, proč je v daných oblastech zvýšené zastoupení Romů, resp. vyšší počet vyloučených a segregovaných lokalit. Obecně lze však konstatovat, že nejpočetnější zastoupení Romů na území České republiky je v ekonomicky a sociálně slabších regionech v Ústeckém a Moravskoslezském kraji.

Prvky, pro které byli Romové segregováni do určitých oblastí, se ve více či méně stejné podobě, opakovaly i v nadcházejících historických etapách od jejich geneze do středoevropského prostoru. Sídlní segregace etnických menšin do uzavřených a mnohdy izolovaných lokalit v sobě spojuje jak segregaci etnickou, tak sociální. Tyto lokality se stávají sociálně homogenními nejen z hlediska sociálního postavení jejich členů, ale i z hlediska příjmů. Dané oblasti jsou pak negativně označovány v tzv. mentálních mapách jako oblasti, kam se nechodí nebo kde je zvýšená kriminalita.

Takovou negativní nálepkou může být označeno jakékoliv prostranství, podnik, restaurace či jiné kulturní zařízení. Jsou tak vytvářeny jakési pomyslné hranice mezi „závadnými“ lokalitami a oblastmi osídlenými majoritní společností. Tyto hranice jsou pomyslnou bariérou bránící sociálnímu začlenění Romů do širších společenství.

Prvotní příčiny bychom mohli hledat již v době *středověku*, kdy byli Romové odsouváni na okraj měst a obcí z důvodu jejich „exotičnosti“ a odlišného způsobu života. Svoji roli přitom sehrál i strach majoritní společnosti z cizího. Odpor přilehlých obcí a měst určoval konečnou polohu romských osad, a to zpravidla na okrajích vesnic a periferiích měst. Vzhledem k tehdy platné legislativě, obce nechtěly, aby romské osady byly jejich součástí, neboť věděly, že pokud umožní Romům usazení na jejich katastrálním území, mohou po deseti letech pobytu v obci získat domovské právo a právo na sociální zaopatření. Romové tedy byli nuceni žít v lesích, mimo hlavní dění v obci a často byli i z těchto podmínek vyháněni někam jinam, právě proto, aby nedošlo k jejich trvalému usazení (MRK, 2012).

Trvale usazení Romové stále méně využívali příživnických zdrojů obživy a jejich začleňování do majoritní společnosti probíhalo rychleji než u ostatních Romů. Možnost usazení v dané oblasti měli pouze jedinci a rodiny, které nabízely žádané zboží a služby. Podmínkou bylo však jejich bezpodmínečné přizpůsobení se okolí (asimilace), tudíž jejich romská stopa brzy mizí (MRK, 2012). V tomto období lidských dějin se však Romové pro osídlení některé oblasti rozhodovali více méně sami a oblastmi, které si vybírali, byly zaměřeny především na zemědělskou produkci. Částečně to souviselo s jejich řemeslnou zručností, ale částečně i s vysokým zastoupením nekvalifikované pracovní síly. Zvýšený zájem o trvalé usazení ze strany romské minority, je patrný především s nastupující průmyslovou revolucí v 19. a na počátku 20. století.

Podle Davidové byla hlavní příčinou stěhování Romů do těchto průmyslových a agrárních oblastí Čech a Moravy právě existenční motivace. Přicházeli převážně ze zaostalých oblastí Slovenska s vidinou lepšího zaměstnání a výdělků. Také očekávání kvalitnějšího bydlení mimo přeplněné segregované osady byla jednou z hlavních příčin migrace Romů. Taková živelná migrace však s sebou přinášela značné problémy především v oblasti sociálního soužití, neboť Romové pocházeli ze zcela odlišného socio-kulturního prostředí a přinášeli si s sebou své hodnoty a návyky. Tyto tradiční modely se často dostávaly, a v podstatě dodnes dostávají, do konfliktu s modely a zákony majoritní společnosti. Jejich způsob života nebyl pochopen nejen místním obyvatelstvem, ale ani příslušnými správními orgány (Davidová, 1995, s. 141 – 143).

Dalším podstatným obdobím ovlivňujícím geografické rozložení Romů na našem území, byl poválečný odsun více než dvou milionů obyvatel hlásících se k německé národnosti z tzv. Sudet, v letech 1945 - 1947. Jednalo se většinou o příhraniční oblasti na západě Československa, v kterých se Romům naskytla možnost získání kvalitního bydlení, a zároveň do těchto oblastí byl soustředěn průmysl. Z mnohdy zaostalých a zapadlých oblastí, převážně agrárního Slovenska, začali příchozí Romové pracovat na stavbách či v průmyslových aglomeracích západních Čech (Fraser, 1998, s. 223). Jak doplňuje Šotolová, Romové z východních částí Slovenska rovněž využili poválečné situace k přestěhování se za svými příbuznými do Čech a zároveň využili možnost najít zde pracovní uplatnění. Současní romští obyvatelé českého území jsou tedy převážně imigranty ze slovenských agrárních oblastí. Významným mezníkem v geografickém rozložení Romů byl také rok 1962, kdy vydal Ústřední výbor KSČ *směrnici o likvidaci romských osad na Slovensku* a na léta 1966-1968 byl stanoven nucený přesun více jak 1100 romských rodin do Čech a na Moravu (Šotolová, 2011, s. 21).

Fraser dále doplňuje, že hlavním důvodem přesunu a plánovaného rozptýlení romského obyvatelstva po celém území Československa, byla snaha rozprostření Romů na co největší území, aby jejich počty v jednotlivých regionech byly co nejmenší. Od počátku však tento plán provázel nedostatek finančních prostředků, úřední průtahy, nepřátelský postoj státního aparátu a nechuť některých Romů přizpůsobovat se novým pravidlům. Začal také narůstat počet rasových předsudků, a to hlavně ze strany rodin z majoritní společnosti, které marně čekaly na vlastní byt či dům (Fraser, 1998, s. 229).

Tato smělá vize se však nikdy neuskutečnila v celém jejím plánovaném rozsahu. Mnohdy ale byla romská obydlí v osadách zdemolována, aniž by došlo k jejich přesídlení do nových oblastí Čech a Moravy. Značná část romské populace byla z těchto oblastí skutečně přesunuta a lze se tak domnívat, že převážná většina dnešních Romů nacházejících se na území České republiky, pochází ze Slovenska. Nekoordinovaná migrační vlna přesto zanechala v sociální struktuře romské komunity trhliny, a to především narušením jejich rodové struktury a vzájemných rodinných pout.

Kromě poválečného osídlování příhraničních oblastí a nucené asimilace (později koncepce „společenské integrace“) v 50. - 80. letech minulého století, byl determinujícím faktorem ovlivňující geografické rozložení romské minority, přechod české společnosti na tržně ekonomický systém po roce 1989.

Přijetím zákona č. 403/1990 Sb., *o zmírnění následků některých majetkových křivd* ze dne 2. října 1990, dochází k restitucím majetku zabavovaného v době komunistického zřízení (neuznávající soukromé vlastnictví) na území Československa. Proto již v roce 1991 s přispěním tohoto zákona, dochází k vytěšňování Romů z ekonomicky lukrativních lokalit, do kterých byli umísťováni před rokem 1989, neboť značná část objektů byla z důvodu zanedbanosti v žalostném stavu.

Stále ještě nedokonalá legislativa prvních porevolučních let ovšem neřešila povinnosti majitelů nemovitostí zajišťovat obyvatelům restituovaných nemovitostí náhradní bydlení ani finanční kompenzaci. Romové, kteří se tak ze dne na den ocitají na ulici bez jakékoliv možnosti získání ubytování, opět zakládají na periferiích měst sociálně odloučené lokality, tzv. ghetta. Samková se domnívá, že na vzniku těchto ghatt se významně podílela nejen bytová politika, ale také nepřiměřené, regulované nájemné, jež bylo dalším důvodem k vystěhování Romů, kteří se neuměli dostatečně bránit a hledat oporu v právu (Samková, 2012, s. 48). Takových byla samozřejmě většina, protože vlastně ani nevěděli, že se mohou nějak bránit. Dalším aspektem, proč se nesnažili o nějaké právní kroky vůči majitelům domů, byla nedůvěra v právní zástupce z většinové, české společnosti. Nevěřili tomu, že by mohli a chtěli bránit jejich zájmy.

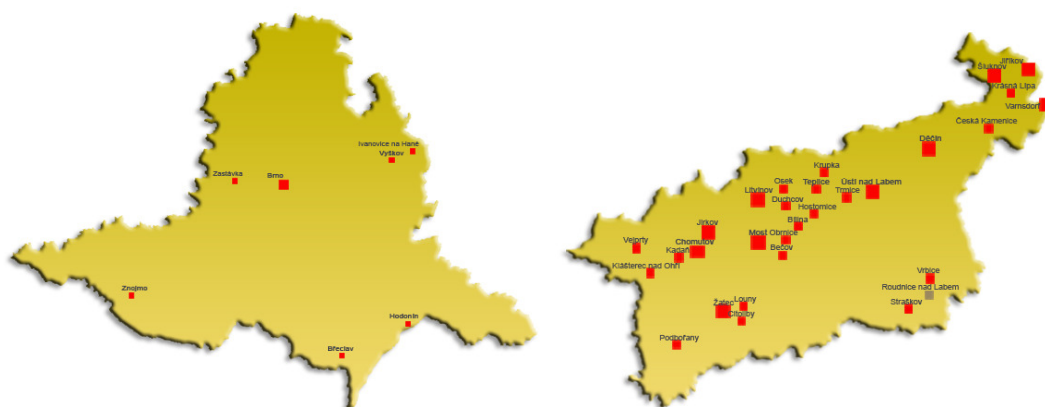
V návaznosti na Samkovou Davidová uvádí jeden obecně známý fakt, a to že zcela nejznámější (rovněž zásluhou masmédií) a zároveň nejproblematictější oblastí na území České republiky, je Ústecký kraj na severu našeho území s nechvalně známým sídlištěm *Chánov* u Mostu. Toto převážně romské sídliště je typickým příkladem sídelní segregace Romů v poválečném Československu. Ukázkou nesystémovosti řešení bylo především sestěhování Romů z různých částí republiky, bez ohledu na jejich sociální úroveň a způsob života, rodový původ či společenské postavení. Tak docházelo k neustálým konfliktům již při sestěhování Romů na sídliště a dochází k nim i nyní. Přesto, že původní myšlenka sběru materiálu sociologickým průzkumem mezi tehdejšími obyvateli starého Mostu pro jejich oddělení do jednotlivých skupin, byla částečně uskutečněna, její výsledky nebyly nikdy fakticky realizovány (Davidová, 1995, s. 169).

Jak uvádím v podkapitole 1.2, sociálně vyloučených lokalit je na území České republiky, podle údajů ministerstva práce a sociálních věcí, celkem 310. Nejhorší situace je v Ústeckém kraji, kde jich je 63. V těchto oblastech dochází ke hromadění

existenčních i sociálních problému, a to nejen vnitřních, ale i vnějších, vůči majoritní společnosti. Po nesystematickém a často živelném rozptýlení Romů do různých oblastí, se rozpadá jejich tradiční rodová kultura a zanikají přirozené autority, což s sebou přináší další problémy, především v oblasti sebeidentifikace a vzájemných vztahů.

Pro doplnění uvádím na Obrázku č. 5 srovnání Jihomoravského kraje a Ústeckého kraje, ve kterém je nejpočetnější zastoupení sociálně vyloučených lokalit, v podobě grafického znázornění. Zajímavý je především poměr zastoupených sociálně vyloučených lokalit vzhledem k rozloze území. Zatímco rozloha Jihomoravského kraje činí přibližně 7 197km² a počet vyloučených či problémových lokalit je 11, v Ústeckém kraji s rozlohou asi 5 335km² je takových oblastí koncentrováno 63. Tento údaj pouze potvrzuje citovaný fakt popisující migraci Romů do průmyslových a příhraničních oblastí v druhé polovině 20. století.

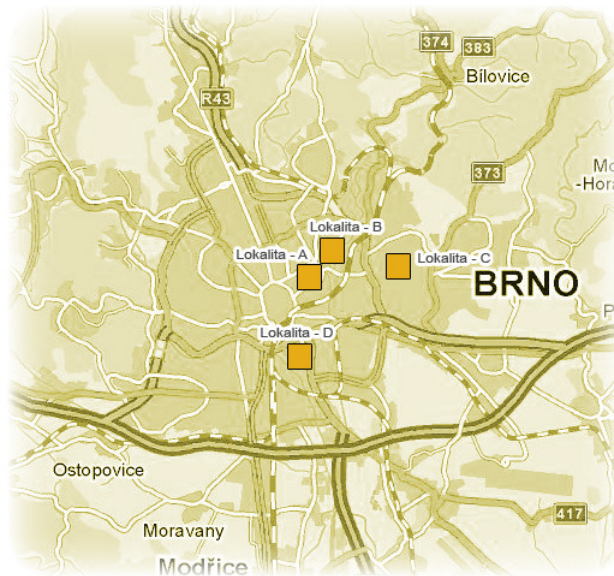
Obrázek 5: Sociálně vyloučené a sociálním vyloučením ohrožené lokality JM a Ústecký kraj.

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Odbor řízení pomoci z Evropských strukturálních fondů. www.esfcr.cz, Interaktivní mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR, 4. 3. 2013, 11:56.

Na Obr. č. 6 dále uvádím konkrétní údaje v okrese Brno-město. Zároveň zde vysvětluji grafickou podobu map umístěných na zdrojových stránkách Evropského strukturálního fondu ČR, neboť v katastrálním území větších měst a obcí se může objevovat více vyloučených lokalit, avšak na celkové mapě kraje jsou patrné pouze jako jeden bod. Proto uváděná čísla nemusejí nutně korespondovat s grafickým znázorněním map.

Obrázek 6: Sociálně vyloučené a sociálním vyloučením ohrožené lokality v Brně.

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Odbor řízení pomoci z Evropských strukturálních fondů. www.esfcr.cz, Interaktivní mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR, 4. 3. 2013, 12:00.

Zdroj dále uvádí, že většina obyvatel z problémových lokalit ve statutárním městě Brně je již starousedlých, původem však ze Slovenska. Většina domů je zcela nebo částečně neobyvatelných a ke zvyšování počtu obyvatel těchto lokalit dochází buď přirozeným příbytkem (porodnost) nebo migrací mezi jednotlivými vyloučenými lokalitami. Jejich ekonomická a vzdělanostní úroveň je velmi nízká a školní docházka dětí nepřevyšuje 10%.

Ve zvýšené míře je zastoupena nezaměstnanost a zároveň se zde projevují patologické jevy, jako je kriminalita, zneužívání omamných a psychotropních látek, prostituce a lichva (ESFČR, 2006, on-line). Vzhledem ke geografickému umístění lokalit ve větším městě, mají Romové vyšší možnost zapojení do neziskových a dobrovolných organizací, které se jejich problematikou zabývají a mají zde své sídlo či pobočky.

3. Determinanty sociálního vyloučení Romů

Následující kapitola se všemi jejími částmi bude tvořit jádro celé práce, v němž poukážu na nejčastější příčiny, pro které je romská minorita odsouvána na okraj společnosti. Vyloučení z účasti na zdrojích majoritní společnosti často provází nepochopení romských specifik a již zmiňovaný strach z neznalosti způsobu života a kultury Romů. Determinující faktory sociální exkluze mohou pramenit i ze sociálního statusu, nízké úrovně vzdělanosti a vztahu k movitému i nemovitému majetku. Některé aspekty života Romů bych chtěl osvětlit v jednotlivých částech této kapitoly a povedou-li k zamyšlení či alespoň částečnému pochopení jejich jednání, mohu považovat tento text za přínosný.

Kaleja považuje za příčiny sociálního vyloučení Romů jejich *axiologický žebříček* (podkapitola 4.3 mé práce), *specifický životní styl* (podkapitola 4.4), *vztah ke vzdělání a zaměstnanosti* (podkapitola 4.5) a také *problémy způsobené špatnými bytovými a hygienickými podmínkami* (kapitola č. 2). Postoje většinové společnosti ovlivňují i vzájemné vztahy a kontakty s romskou minoritou (Kaleja, 2011, s. 27 – 28).

Úvodní pasáže této podkapitoly věnuji některým přelomovým, historickým obdobím, s poukázáním na nejvýznamnější determinanty, pro které, v dané době, byli Romové exkludováni ze společnosti. Zmíním také některé historické okolnosti, jež vedli ke zhoršení společenského a ekonomického postavení romské minority.

Vyloučení může být způsobeno *nedostatkem individuálních kvalit jedince*, tj. neochotou, nezájmem či neschopností využít nabízených příležitostí a pak také přístupem většinové společnosti nebo celkovým nastavením sociálněpolitického systému dané společnosti. V této souvislosti se můžeme setkat s pojmem „*konzervativní moralismus*“, což je typická ukázka toho, kdy systém nejdříve dožene jedince či skupinu do zoufalé situace, jež logicky vyústí v sociálně-patologické chování, a pak společnost obhajující tento systém, bere nastolenou situaci nikoliv jako důsledek, ale jako příčinu společenského vyloučení dané skupiny. Globálně můžeme mluvit o „*bludném kruhu sociálního vyloučení*“ (který jsem již v této práci zmiňoval), což znamená, že nejde o stav, který se někdy stabilizuje, ale o proces, který stále probíhá a může se zmírňovat nebo prohlubovat. Jevy vyvolané nějakou událostí či působením se tak následně stávají příčinou vzniku dalších jevů. S tímto „*vicious cycle*“ se setkáváme i u romské minority.

Podle Samkové si však současná česká společnost nepřeje alternativy k propagovanému řešení romské otázky, spočívající ve vystěhování Romů kamkoliv a ponechání jejich osudu, tak jak se to v historii již stalo, a to je alarmující (Samková, 2012, s. 73).

3.1 Vztah majority k romskému etniku v různých historických etapách

Jakákoliv vědecká práce mající za úkol vyvodit určitá řešení či souvislosti, případně nalézt determinující faktory dané problematiky, tak nemůže učinit bez nastínění historických souvislostí, jež předcházely současnému stavu věci. Pro pochopení romského způsobu jednání a uvažování je nutné některá data publikovat. Objasnění zdánlivě nepřekonatelných rozdílů mezi národy bychom měli hledat především v jejich historii a osudech, nikoliv v Romech samotných.

Údaje, které uvádím v této podkapitole, vycházejí z předcházející a zároveň ji doplňují o prvky zacílené přímo na území České republiky. Jelikož je našemu území věnována převážná část této práce a data by mohla korespondovat s jinými, jež jsou prezentována na jiném místě, zmíním se jen krátce o několika málo historických souvislostech, o nichž se domnívám, že by mohla být přínosná a měla by být sdělena.

Podle mnoha náboženských a světských teorií se čas na Zemi opakuje v cyklech. Pokud bychom tomuto názoru přikládali určitou vážnost, můžeme vypožorovat tragédii osudu Romů v souvislosti s vypuknutím druhé světové války. Šotolová uvádí, že *druhá světová válka* probíhající v letech 1938 až 1945 je nejkrutějším obdobím v historii Romů. Již roku 1935 navrhl německý doktor Ritter nedobrovolnou sterilizaci romské minority, aby se zabránilo reprodukci této „rasy cikánských míšenců a sociálních psychopatů“. Romové měli být odděleni od německého národa, uměle sterilizováni a jejich „přínos“ měl být pouze ve fyzické práci, a to až do úplného vymření (Šotolová, 2011, s. 11). Zdůrazňuje necitlivou koncepci řízeného rozptylu romského obyvatelstva v období komunistického zřízení v tehdejší Československu, započatého již několik let po skončení druhé světové války. Tato koncepce byla odvolána až usnesením vlády ČSR v roce 1970. Došlo zároveň ke změně v řešení romské problematiky a koncepce sociální asimilace a řízeného rozptylu nahrazuje koncepcí směřující k integraci Romů do společnosti (Šotolová, 2011, s. 22).

Posledních několik slov této části bych chtěl ukončit Fraserovým zamyšlením nad alternativním osudem Romů. Fraser píše, že kdyby byly všechny proticikánské zákony, napříč historií, v praxi poctivě a důsledně dodržovány i po krátkou dobu, vymizeli by Romové z valné části tehdejší křesťanské Evropy ještě v první polovině 16. století. Romy v podstatě zachránila zkorumpovanost místních hodnostářů, tichý nesouhlas části populace, špatné fungování bezpečnostních složek, a že žádné z protiromských opatření nebylo vůči Romům použito opakovaně (Fraser, 1998, s. 111).

Mezi okolnosti (či příčiny), které měnily postavení Romů ve společnosti k horšímu, zaujímají určité determinující postavení příčiny vnější a ekonomické. *Vnější příčiny* vyplývají zejména z jejich původu, kulturních a fyziologických charakteristik. Romové přišli do evropského prostoru ze vzdálených asijských oblastí. Na první pohled upoutal pozornost jejich odlišný vzhled, jehož součástí byla nejen barva pleti a stavba těla, ale i specifický způsob odívání. V době příchodu do renesancí a humanismem formované Evropy, působila jejich snědá pleť, černé, neupravené vlasy a oděv skládající se z několika vrstev pestrobarevných látek, jako odpudivá a pobuřující. Společnost zároveň nebyla schopna pochopit specifika rozdílného životního stylu a ke vzájemnému porozumění nepřispěla ani odlišná řeč Romů, které nikdo nerozuměl. Přirozená lidská nedůvěra vůči všemu neznámému byla živena varováními křesťanské církve proti cizím prvkům ve společnosti. Tato varování byla podmíněna i nebezpečím tureckých nájezdů do evropského prostoru. Romové, kteří se přirozeně nemohli bránit a zároveň cestovali přes hranice zemí tam i zpět, byli označováni za špehy ve službách Turků. Zároveň byli obviňováni ze zakládání různých požárů, které byly ve středověku velmi časté.

Ekonomické příčiny změny vztahu k Romům byly způsobeny především tím, že do Evropy přišli bez majetku, neměli možnost vlastnit půdu a také se nemohli prosadit svými řemeslnými schopnostmi v již zavedených ekonomických strukturách. Mnozí řemeslníci měli právo vykonávat monopolně v daných oblastech svoji činnost, a tak i zruční, romští řemeslníci neměli možnost se prosadit. Z nedostatku zdrojů proto Romy provázela pověst zlodějů, podvodníků a žebráků. Ekonomický tlak byl jedním z hlavních impulsů pro jejich časté stěhování spojené s pohybem po evropském kontinentu. Šanci prosadit se měli pouze v hospodářsky méně vyspělých, především zemědělských oblastech jižní Evropy.

Je však paradoxní, že v kterékoliv historické etapě se majoritní společnost bránila tomu, aby se na jejím území usadili a integrovali romské kmeny či rody, avšak na druhé straně neuznávala, postihovala a pronásledovala je pro jejich kočovný způsob života (Samková, 2012, s. 26).

První republika

Celkem umírněný a civilizovaný přístup k Romům zaujímala opatření zaváděná v období tzv. „**První republiky**“, tedy nově vzniklého Československého státu (1918). V této době byli Romové oficiálně uznáni za národnostní menšinu a jejich národnost byla uvedena i v arších ke sčítání lidu z roku 1921. V řadě evropských zemí hledal státní aparát legislativní rámce, jež by ukotvily právní a společensko-kulturní postavení Romů. V Československu byl 14. července 1927 vydán zákon č. 117/1927 Sb., *o potulných cikánech*. V nově přijatém zákonném opatření se kladl důraz především na evidenci Romů, vzhledem k jejich kočovnému způsobu života.

Podle údajů získaných studijní návštěvou v Muzeu romské kultury v Brně v listopadu roku 2012, zákon „cikány“ jednoznačně odděloval od zbytku společnosti zavedením speciálních průkazů totožnosti, tedy *cikánských legitimací*. Současně nedokonalost zákona umožnila jistou diskriminaci etnických Romů, neboť jednoznačně nespecifikoval, kdo je považován za „cikána“. Zároveň tento zákon omezoval kočovný způsob života Romů, jimž byl tento navyklý způsob života povolován pouze na základě *kočovnického listu*. Smyslem zákona nebyla likvidace kočování, ale potřeba regulovat a především kontrolovat kočování. Zároveň zákon opravňoval zemské úřady upravit místně příslušnou vyhláškou oblast, do které měli Romové vstup zakázán.

Je tragicky úsměvné, že v podstatě stačilo na nějaký plot přibít neúředně vypadající ceduli s nápisem zakazujícím vstup Romů (dokládám dobovou fotografií z výstavní expozice Muzea romské kultury v Brně) a tato byla považována za platnou. Takto jednoduchá forma oznámení mohla být zneužívána. Ustanovení zákona využívala především velká města (Brno, Praha aj.), příhraniční města a města lázeňská či rekreační oblasti. Zákon tak nepomáhal řešit špatnou společenskou situaci Romů, pouze se je snažil izolovat, viditelně ohraničit a chránit většinovou společnost před jejich vlivy.

Obrázek 7: Tabule zakazující vstup „potulných cikánů a tuláků“ do jistých oblastí Československé republiky v letech 1927-1947.

Zdroj: Dobová fotografie umístěná v expozici Muzea romské kultury v Brně. Autor neznámý. Pořízeno 4. 11. 2012, 14:01.

Nástup nacismu

To nejhorší v novodobé historii Romů mělo však teprve přijít a byly to události spojené s nástupem nacismu a fašistického hnutí v Německu na přelomu 30. let 20. století. 30. ledna 1933 nastupuje k moci totalitní nacistická vláda pod vedením Adolfa Hitlera. Brzy poté začíná realizovat svoji zvrácenou rasovou politiku. Nařízením z 28. února 1933, na ochranu národa a státu, derogoval¹⁰ některá ustanovení Ústavy týkající se základních občanských práv a svobod. V tomto nařízení mimo jiné označil „cikány“ za tzv. „asociály“. O pět měsíců později (14. 7. 1933) bylo vydáno další nařízení a to z důvodu ochrany před geneticky méněcennými potomky, které by se, podle tehdejší ideologie, mohly z „cikánských“ svazků rodit. Dochází tak k prvním sterilizacím Romů.

Nacistická „věda“ tak označila determinujícím faktorem pro jakékoliv jednání člověka jeho dědičné předpoklady a genetický základ. „Cikánský“ genofond byl označen za špatný a proto byli prohlášeni nenapravitelnou asociální skupinou, která měla být vymýcena. Zatímco u většiny obyvatel, které nacisté pronásledovali, byla rasová hlediska uplatňována pouze okrajově, u Romů a především Židů, byl rasový princip tím rozhodujícím.

¹⁰ Derogační klauzule = zrušující ustanovení (ABZ, 2013, on-line).

Konečná etapa řešení romské otázky přichází s tzv. *Osvětimským výnosem* ze dne 16. prosince 1942 prováděného dle rozkazu říšského ministra vnitra Himmlera. Dle tohoto výnosu měli být „Cikáni, cikánští míšenci a ostatní příslušníci cikánských kmenů“ z Německa a všech okupovaných území soustředěni do koncentračního tábora Osvětim II – Březinka, kde byl zřízen „cikánský tábor“. Romská otázka měla být vyřešena jednou provždy, a to zabitím většiny Romů, pouze někteří měli být ušetřeni pro lékařské účely, avšak ti měli být sterilizováni (MRK, 2012).

Podle údajů Horváthové, nalezlo v Osvětimi smrt přes 20 000 evropských Romů a celkové číslo mrtvých v období druhé světové války se odhaduje na půl milionu. Romové byli do těchto táborů ke konci války umísťováni již nesystematicky, rozhodující byl pouze jejich antropologický základ a konkrétní postavení či způsob života ve společnosti byl již nepodstatný (Horvátová, 2002, s. 48 – 49).

Stanovisko majoritní společnosti k nacistickému řešení romské otázky nelze generalizovat. V některých obcích se obyvatelé místních romských skupin zastávali (uváděli, že u nich pracují) či je dokonce skrývali, jinde je ovšem zjištěně udávali úřadům. Objevovala se i udání ze strany místní policie, která se tak mohla „svých“ Romů, potažmo problémů s nimi, zbavit.

Pro názornou ilustraci tehdejší společenské situace je možné uvést citaci z dobového tisku, jak ji ve své monografii uvádí Nečas: „*Obce se obávají, že mnoho Cikánů trvalým usazením v obci může se stát jejich domovskými příslušníky, a proto se všemožně brání, aby Cikáni do obce nepříslušející se v ní trvale neusazovali. Takové obce často, místo aby zákaz kočování Cikánů podporovaly a jim v té či oné obci umožnily usazení, všemožně působí k tomu, aby Cikány z obcí vypudily*“ (Nečas, 1981, s. 27).

Romové, kteří druhou světovou válku přežili, se museli spokojit pouze s nízkými kompenzacemi, a to za předpokladu, že byli schopni si vyřídít žádost a předložit dostatečné důkazy v podobě lékařských materiálů a domovských listů. Takže převážná většina Romů, vzhledem ke svému vzdělání a mnohdy nevidovanému trvalému pobytu, nebyla schopna se přes administrativní těžkosti dostat k jakékoliv kompenzaci. Je to velmi smutný a málo známý fakt našich dějin.

Období let 1945 - 1948

Po skončení druhé světové války (v Evropě 8. května 1945) se začíná měnit nejen politická, ale i geografická a národnostní situace v tehdejší Československu. Jaksi automaticky se předpokládaly potencionální podmínky pro obrovské změny, nejen v celospolečenském kontextu, ale i v postavení Romů. Do nově vzniklých průmyslových oblastí se začínají stěhovat noví obyvatelé. Mezi nimi tvoří nemalou skupinu i Romové, neboť se usilovalo o jejich zapojení do pracovního procesu a Romové samotní zároveň viděli bezplatnou možnost získání bydlení po vysídlených obyvatelích německého původu.

Většina Romů vstupovala do nové společnosti s nedůvěrou, ostatně jako pokaždé, změnili-li se politické podmínky ve státě, kde bydleli. Jejich nedůvěra, jak se později ukázalo, byla oprávněná, neboť jen značně malá část Romů, dostala šanci na plné začlenění do společnosti. Jejich řemeslné dovednosti nebyly v době rozmachu plánovaného hospodářství akceptovány a prohlubovala se tak jejich ekonomická krize.

V roce 1947 byl proveden soupis Romů, z kterého vyplynulo, že na území tehdejšího Československa jich žilo přibližně 101 tisíc, především na Slovensku. S odkazem na zákon č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech, byly opět zavedeny cikánské legitimace. Tyto sloužily především k evidenci a sledování jejich pracovního zapojení, neboť v roce 1945 byla uzákoněna v ČSR všeobecná pracovní povinnost. Paradoxní je fakt, že prvorepublikový zákon byl na romskou minoritu uplatňován až do roku 1950, což bylo v rozporu s veřejnými prohlášeními tzv. *Košického vládního programu* o rovnoprávnosti všech občanů přijatého 5. dubna 1945 (Davidová, 1995, s. 10).

Nástup komunistického zřízení

Další, pro Romy, nepříznivá situace nastává po únoru 1948, kdy parlamentní volby vyhrála komunistická strana. Romové byli označeni za „sociálně-patologickou skupinu se zaostalým způsobem života“, pro které byla vytvořena oficiální koncepce tzv. „kulturně-výchovné“ práce. Zpočátku sice byly uskutečněny vstřícné kroky k jejich integraci do společnosti a zlepšení materiálních podmínek a úrovně bydlení. Romové se de iure¹¹ stávají poprvé rovnoprávnými členy společnosti. V roce 1950 došlo dokonce ke zrovnoprávnění Romů s majoritním obyvatelstvem zrušením zákona č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech. Tento krok byl spíše formálním, avšak k faktickému

---

¹¹ De iure = podle práva, právně (ABZ, 2013, on-line).

zrovnoprávnění nikdy nedošlo. Byly patrné spíše opačné tendence a státní politika začala připravovat koncepci řízené asimilace, jež byla v přímém rozporu s předchozími vstřícnými kroky vůči Romům. Ke změně vztahu k Romům ve společnosti nebyla vůle a hlavní brzdou při jejich integraci byly stále zakořeněné předsudky a stereotypy.

Překvapující je skutečnost, že právě socialistická společnost jako první (a zatím i poslední) skutečně zrovnoprávnila Romy s většinovou společností. Ať už to bylo uvedené zrušení zákona o potulných cikánech, rovnost všech členů společnosti bez ohledu na postavení (nebylo to zcela pravidlem) nebo vytváření programů na zapojení Romů do společenských struktur či rovný přístup ke vzdělání v různých oblastech. Mnohdy tyto okolnosti byly ovlivněny cílenou propagandou rovné socialistické společnosti. I přes veškeré snahy o klidné a rovné soužití majoritní společnosti a Romů, jsou stále patrnější problémy plynoucí z odděleného historického a sociálně-kulturního vývoje. Sociální dovednosti a vzdělanostní úroveň stále vykazují jisté zpoždění v porovnání s majoritní společností (Horvátová, 2002, s. 79).

Dle Fräsera, bylo Československo nejnázornějším příkladem nejednotnosti a nesystémovosti opatření všech komunistických režimů, v přístupu k minoritám. Byly patrné prudké výkyvy ve vztahu k Romům, od neskrývané náklonnosti k horečné netrpělivosti, od přehnané ochrany jejich práv po tyranii a od absolutního nezájmu po unáhlená řešení. Společným faktorem všech komunistických režimů se stala snaha o zničení vlastní identity Romů a řešení jejich problému jako problému sociálního nikoliv národnostního (Fraser, 1998, s. 228). Jeho slova potvrzuje i Horváthová, která se domnívá, že právě v tomto období dochází k největší morální devastaci Romů, neboť socialistická společnost je definovala a stavěla se k nim jako k příslušníkům sociálně-patologické skupiny obyvatel, nikoliv jako ke skupině etnické (Horvátová, 2002, s. 53).

Další, ze spíše formálních kroků vlády, byl tzv. *alfabetizační program*, který probíhal v 50. a první polovině 60. let 20. století, jenž měl za úkol odstranit negramotnost mezi romskou populací. Výsledky byly velice slabé a rovněž se nepodařilo zlepšit hygienické či zdravotní aspekty života v romských osadách (Davidová, 1995, s. 194). Podle Fräsera byla dokonce tehdejší Československá akademie věd pověřena vypracováním analýzy života Romů. Vyplývalo z ní, že integrace Romů do společnosti bude chápána jako bezpodmínečná kapitulace a zároveň je popisovala jako primitivní, zaostalé a zdegenerované lidi (Fraser, 1998, s. 229).

Z těchto snah je patrné, že tehdy, ale i dnes, narážela majoritní společnost při snaze o integraci Romů, na neznalost jejich mentality, kultury a prostředí. Zároveň nebyla navazována spolupráce s romskými autoritami, které by tuto situaci dokázali propagovat a přesvědčit rod o její důležitosti. V podstatě se dá hovořit o koncepci „o nás bez nás“.

Přílišná péče naučila Romy spoléhat se na stát (dostanou každý měsíc peníze bez ohledu na jejich snahu). To potvrzuje i Horváthová, která uvádí, že se změnou *koncepce sociální asimilace* na *koncepci společenské integrace* se majoritní společnost snažila změnit formu začlenění Romů do společnosti, kterou se stal systém materiálních a sociálních výhod. Romové dostávali přednostně byty, byly jim vypláceny zvláštní, podpůrné sociální dávky a příspěvky. Taková forma „pomoci“ ale romské etnikum paralyzovala a připravila je o jejich přirozenou soběstačnost a nezávislost (Horvátová, 2002, s. 53). Socialistická společnost Romy tímto opatřením učinila závislými na státu a tak je nepřímou kontrolovala a lze se domnívat, že toto období přineslo základy nynější neutěšené sociální situace Romů související i s jejich pracovními návyky a postavením na trhu práce. Přeceňování materiálních hodnot ale zapříčinilo, že vynaložená snaha a finanční prostředky neodpovídaly dosaženým výsledkům.

V důsledku nedobrovolného rozptýlení Romů v 60. – 80. letech 20. století, dochází ke zpretrhání rodových vazeb a rozpadu tradiční romské kultury. Zanikají přirozené autority a morální, nepsaný řád, který „kontroloval“ chování Romů, se postupně rozkládá. Anonymita velkých, průmyslových měst znemožnila vzájemné kontakty v rámci rodu a přispěla k postupné devastaci tradičních hodnot a zvyků. Obyvatelé těchto nových, uměle vytvořených lokalit se sice ocitli v materiálně lepším světě, avšak neuměli s tímto vybavením zacházet a docházelo tak k odsuzovanému „vybydlování“. Romové přejímají od majoritní společnosti pouze vnější, materiální znaky ukazující na jejich společenské postavení (dnes auto, značkové oblečení, elektronika), zatímco duchovní a psychické schopnosti zůstali na povrchní úrovni většinové společnosti.

Bez možnosti naplnit své příbuzenství a schopnosti přizpůsobit se životu majority, se Romové ocitli v podstatě ještě více izolovaní a deprimovaní, než když žili v „ghettech“, ovšem se svojí rozvětvenou rodinou. Romové navíc přejímají z majoritní společnosti značnou část negativních jevů, jako jsou narkomanie, alkoholismus, prostituce, zvýšená kriminalita a gamblerství. Pozitivum rozptýlení romské minority lze spatřit pouze v napojení Romů na školskou síť a dostupnost zdravotní a sociální péče.

Smutnou podobnost nacistické ideologii můžeme částečně spatřit jak ve snaze o převýchovu Romů bez ohledu na jejich specifika (kulturní či sociální), tak v aspektu jejich sídelní segregace a konečně i v otázce nedobrovolné sterilizace některých romských žen, které se prováděly bez jejich vědomí a „s požehnáním“ ministerstva zdravotnictví. Zároveň byly některým rodinám odebírány děti s odůvodněním, že nejsou schopny zabezpečit jejich řádnou výchovu a ty jsou následně zařazovány do zařízení náhradní rodinné péče. Pak jsou tyto děti „kontrolovány“ státem a tím je zabezpečena jejich „žádoucí“ nevzdělatelnost. Ostatní děti z romských rodin jsou často, na základě pochybných testů, přeřazovány do zvláštních škol, které jim automaticky znemožňují další studium.

Nově se formující demokratické zřízení po roce 1989

Romové cítili po změně politického uspořádání především možnost dosažení práva na sebeurčení a prosazení svých zájmů. Probudila se hnutí snažící se o zrovnoprávnění Romů s majoritou, jež bylo uměle potlačeno v 70. letech 20. století. Zakládají politické strany a mají zájem účastnit se veřejného života společnosti. Do parlamentních voleb v roce 1990 se přihlásilo mnoho Romů z řad „romské inteligence“ a někteří z nich se do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky skutečně dostali.

Každá změna ale přináší nejen to pozitivní, ale i negativní. V případě změny z „rovnostářského“ socialistického zřízení na tržní, demokratické se objevují ve společnosti i nové jevy. Romům se dotýkala především změna ve sféře podpory sociálně slabších příjmových skupin a nově se objevující institut nezaměstnanosti. Romové, vzhledem k prudkým změnám na trhu práce a s ohledem na svoji kvalifikaci, byli nejvíce postiženou skupinou v tomto ohledu. Znovu začínají řešit otázky spojené s bydlením, nízkou úrovní vzdělání, vysokou porodností a snižujícími se sociálními dávkami, nutnost jednat s úřady o svém postavení. S nově nabytou volností, do níž patří i svoboda projevu a vyznání, se objevují prvky netolerance a rasové nesnášenlivosti.

Před rozdělením Československa 31. prosince 1992, byl dne 29. prosince 1992, přijat zákon č. 40/1993 Sb., *o nabytí a pozbytí občanství ČR*. Zmiňoval jsem se o něm již v podkapitole 1.5 této práce, věnující se postavení Romů v současné společnosti. Jen pro připomenutí uvedu, že velká část Romů se stala v důsledku tohoto opatření v podstatě bezdomovci, kteří nemohli získat občanství České ani Slovenské republiky, což mnoho z nich nemůže dodnes státním institucím odpustit.

Tak se stalo, že ti Romové, kteří se na geografickém území České republiky narodili před rokem 1953, získali občanství České republiky automaticky. U mladších bylo rozhodnou skutečností to, zda se na tomto území narodil alespoň jeden z rodičů. Ostatní, kteří měli zájem získat občanství, museli písemně doložit minimálně dvouletý trvalý pobyt na území České republiky a splnit podmínku trestní bezúhonnosti v předchozích pěti letech. Uvedené opatření bylo do značné míry diskriminační a zároveň nesystémové. Státní orgány si neuvědomovali, že v předchozím, socialistickém zřízení, byla velká část Romů násilně sestěhována do různých oblastí, a to mnohdy i bez svého majetku. Rovněž faktor trestní bezúhonnosti byl značně diskriminační, neboť státní orgány si byly vědomy toho, že tato patologie se u romského etnika objevuje ve zvýšené míře.

3.2 Jazykové a antropologické odlišnosti

Určujícími faktory, které identifikují a vzájemně od sebe odlišují jednotlivé národy, jsou nejen jejich vlastní geografické území, kulturní a sociální specifika (sem můžeme zařadit i zvláštní romská příjmení), odlišné pojetí materiálních i nemateriálních hodnot, ale také antropologické zvláštnosti a především rozdílný jazykový kód a potenciál. V případě romské minority nemůžeme za determinující faktor jejich národa či komunity považovat jejich státní území, neboť, jak jsem zmínil dříve v této práci, Romové jsou jediným národem, který nemá své vlastní, historické území, ale pouze zemi původu. Sociálně-kulturním odlišnostem se věnuji v jiných částech této práce, proto se v aktuální podkapitole zaměřím především na nejvýraznější rysy, které Romy odlišují od majorit, a těmi jsou především jazyk a antropologické zvláštnosti.

Historik Brod vyslovil v otázce určujících odlišných znaků romského etnika tezi, že podezíravost a nedůvěra většinové společnosti vůči Romům, nepramení pouze z vrozeného pocitu nadřazenosti jejich členů, ani z předsudků vůči lidem odlišné barvy pleti, či z pocitu nadřazenosti a automatického práva na geografické území, ale z generacemi přenášené negativní zkušenosti s Romy (Brod, In: Žantovský, 1998, s. 17).

Kořeny romského jazyka můžeme vysledovat v závěrech některých jazykovědců již v 18. století (Rüdiger, Grellmann, Mardsen aj.). Výsledky výzkumu jednak potvrdily myšlenky o předpokládané zemi geneze Romů, ale zároveň poukázaly na značné

množství společných a foneticky podobných slov s indickými jazyky. Některá slova z romštiny vykazují značnou hlasovou podobnost se starověkým sanskrtem. Z expozic Muzea romské kultury v Brně lze vyzorovat jistou podobnost s moderními indickými jazyky, jako je hindština a bengálština. V romštině lze nalézt dokonce totožná slova, podobné tvarosloví a téměř 700 slovních kořenů indického původu.

Vědci zabývající se romskou historií, došli již ve 40. letech 19. století k závěru, že slovo *Rom*, kterým se Romové označují, má jistou souvislost s moderním indickým pojmenováním pro společenství kmenů, tedy *Dom*. Tuto skutečnost jsem uvedl již v podkapitole 2.1 mé práce a potvrzuje ji i Fraser (Fraser, 1998, s. 25).

Šotolová charakterizuje romský jazyk především rozdělením jeho slovní zásoby na dvě skupiny:

- ❖ stará slova indického původu a slova z indických jazyků převzatá,
- ❖ slova vypůjčená z různých kontaktních jazyků.

Z uvedeného dělení vyplývá, že romština je do značné míry ovlivňována prostředím, ve kterém Romové žijí a úředním jazykem dané země (Šotolová, 2011, s. 27, s. 30). Pro to, aby se člověk naučil druhému jazyku, není však nutné, aby zapomněl jazyk první. V minulosti bylo možné setkat se, především v období násilných asimilačních pokusů o integraci Romů, s tím, že majoritní společnost podmiňovala inkluzi romského etnika plným osvojením si jazyka většinové společnosti. Tak docházelo ke značnému znehodnocení vlastních komunikačních hodnot Romů, ovšem bez současného osvojení si hodnot majority (Hübschmannová, 1993, s. 69).

Velkým problémem současných Romů je skutečnost, že v důsledku ovlivňování jejich jazykového kódu řečí majority, se v romských rodinách často nemluví ani romsky ani česky, ale jakousi změtí obou jazyků. Tento lingvistický paradox do značné míry ovlivňuje především školní úspěšnost Romů (Bartoňová, 2009, s. 78).

Z orgánů státní správy, které vstupují do problematiky odlišného jazykového kódu Romů a majoritní společnosti, je to především Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Je totiž nutné si uvědomit, že nejúčinnější cesta k dosažení jisté změny ve vzájemných vztazích, začíná během formování osobnosti jedince, v období dospívání a školní docházky, kde na děti působí nejvíce faktorů. MŠMT ČR se podílí na zmírnění nedorozumění během komunikace mezi minoritou a majoritou, hlavně

prostřednictvím svého *Poradního sboru pro národnostní menšiny*, který mj. řeší i otázky národnostního školství. Pokud dojde k chybám v komunikaci mezi komunitami, často to vede k negativním reakcím (nerozumí si a nepochopí svá sdělení, jak jsem uvedl dříve). Také v tomto ohledu se vytváří pomyslný bludný kruh komunikace (Bartoňová, 2009, s. 27).

V souvislosti s výše uvedeným, můžeme narazit i na pojem *interference*, který obecně označuje vzájemné střetávání dvou oblastí. V našem případě se střetávají dva jazyky, romština a jazyk majoritní společnosti. Při vzájemné interakci dochází často k chybám, a to především u Romů, kteří se snaží osvojit si úřední jazyk dané země.

Jestliže aplikujeme interferenci do českého prostředí, pak můžeme využít dělení Šotolové, která poukazuje na chyby, k nimž dochází při střetávání češtiny a romštiny především ve školním prostředí. Zde můžeme narazit na čtyři okruhy interferencí:

- ❖ *fonetická a lexikální* – fonetika obou jazyků není, až na přízvuk, příliš odlišná, avšak Romové dělají často při výslovnosti českých výrazů chyby,
- ❖ *gramatická* – zde lze vysledovat značné rozdíly češtiny a romštiny,
- ❖ *sémanticko-lexikální* – romský jazyk má pouze dva rody a zcela chybí rod střední,
- ❖ *stylistická* – většina romských slov nemá pouze jeden význam, ale k základnímu významu se přidává ještě další.

Pochopení uvedených specifík je důležité především pro edukační činnost pedagogických pracovníků, zvláště prvního stupně základní školy, které je pro formování budoucích postojů dětí nejdůležitější (Šotolová, 2011, s. 31).

Hledisko správného jazykového dekodování sdělení na straně pedagoga i žáka, považuji za jedno z nejdůležitějších, neboť právě jazyková odlišnost a rozdílná úroveň vyučovaného jazyka, je jednou z hlavních příčin, proč jsou romští žáci přefazováni do speciálních škol. V návaznosti na dělení interferencí Šotolové, považuji za nutné, aby žákům z romského prostředí, byla osvětlována především *stylistická stránka českých výrazů*, neboť tyto děti ve vyšším věku dávají svým výrokům význam, který mají vázaný na konkrétní jev či událost.

Pokud se některý člen, nebo i většina majoritní společnosti, nejsou schopni s jakýmkoliv etnikem domluvit a nerozumí mu, je tento faktor vnímán jako jeden

z určujících pro odmítání dané minority. Závažnou překážkou ke vzájemnému porozumění, jak upozorňuje Samková, je také odmítavý postoj Romů ke snahám některých členů majoritní společnosti, naučit se romštině. Romové to nepovažují za vstřícný krok vůči jejich minoritě, ale naopak to považují za ohrožující faktor a takového člověka považují za zvěda, na kterého je nutné dávat si pozor. Komunita se pak ještě více uzavírá a neprojevuje své problémy, nedokáže a nechce o nich hovořit. I přesto, že na některých univerzitách je romština vyučována, setkávají se absolventi studia s odmítavými postoji. Samková rovněž vyslovila tezi, že jistá část romských intelektuálů se brání zavádění romštiny do škol (pod záminkou „neužitečnosti“) právě z důvodu strachu a ohrožení jejich identity (Samková, 2012, s. 35).

Samková se ve své knize rovněž zmiňuje o dalším faktoru, který Romy, v souvislosti s jejich jazykem, vyděluje z majoritní společnosti a zároveň je může diskriminovat například při přístupu k zaměstnání. Takovým faktorem je i odlišná fonetická stránka jejich řeči. Romština má totiž přízvuk na předposlední slabice a v tomto ohledu jsme schopni romskou řeč identifikovat (Samková, 2012, s. 36).

Stejně jako když se my učíme nějakému světovému jazyku, tak do něj promítáme určité prvky češtiny, tak i Romové mohou v některých případech svoji rozdílnou fonetickou stránku jejich řeči promítnout do češtiny. Moji úvahu potvrzuje i Fraser, který dodává, že *každý dospělý Rom je v podstatě bilingvní* a Romové po celé Evropě promítají do své řeči výrazy jazyka dané země. V tomto ohledu nemůžeme však romštinu považovat za jednotný jazyk, ale v důsledku ovlivňujících faktorů různých zemí, tvoří současnou romštinu více než 60 dialektů. Fraser klade otázku, zda by romština neměla být považována spíše za skupinu příbuzných jazyků, než za jediný jazyk. V každé hostitelské zemi jsou Romové ovlivňováni místními podmínkami nejen v oblasti jazyka, ale i v kulturních a sociálních aspektech jejich života (Fraser, 1998, s. 250 – 253).

Jak jsem v úvodu k této podkapitole zmiňoval, to čím jsou příslušníci určitého národa odlišování od ostatních národů, jsou také některé specifické antropologické charakteristiky. Podle Davidové, náleží Romové, i přes zemi svého prapůvodu, k plemeni europoidnímu, stejně tak jako Češi a Moravané. Tělesné znaky, které by charakterizovaly romskou minoritu, rovněž není možné generalizovat.

V důsledku života v rozdílných částech světa má vzhled Romů v těchto oblastech svá specifika, avšak ve středoevropském prostoru převažují typy *mediteranoidní*

a *indoafghánské*. I přes určitou rozdílnost fyziognomie Romů v různých oblastech, můžeme vysledovat některé společné znaky. Mezi ty zjevné patří především *tmavá pigmentace očí, tmavé vlasy a žlutohnědá barva pleti* různého typu tmavosti. Méně zjevné znaky vysledujeme především v oblasti morfologických detailů, jako jsou tvar lebky, tvar ruky a celkové tělesné proporce. Skrytá zůstává jistá pravidelnost v typech krevních skupin. Alarmujícím faktem je zjištění, že v dnešní době se, zejména zjevné, antropologické znaky, stávají významným činitelem mezi Romy a majoritní společností, která na základě podobných vnějších znaků označuje automaticky za Romy všechny jedince tmavší pleti (ať už jsou příslušníky romského etnika nebo ne).

Tento významný identifikační znak se stává překážkou pro mladou generaci Romů, a to nejen při přístupu ke vzdělání a zaměstnání, ale takové distanční chování je provází celým jejich životem (Davidová, 1995, s. 16). Barva pleti ani jiné fyzické rysy však nesmějí být v moderní, demokratické společnosti překážkou v integračních snahách o začlenění jakékoliv menšiny do majority.

3.3 Axiologický žebříček

Jaké hodnoty upřednostňují lidé ze sociálně vyloučených lokalit a jaké životní strategie volí, se dozvídáme pouze zprostředkovaně. Téměř všechna místa, kde se sociálně slabší jedinci vyskytují, jsou uzavřená pro navázání jakéhokoliv kontaktu zvenčí. To ale přináší *neefektivní strategie*, které si komunita vytváří svými vlastními postoji vznikajícími uvnitř společenství. Neefektivita strategií je poměřována z pohledu hodnot majority, ale v rámci segregované komunity zajišťují každodenní přežití jejich členů.

Informace z prostředí minorit lze získat od dobrovolných či neziskových organizací, jež s vyloučenými lokalitami spolupracují, případně z vědeckých prací lidí zabývajících se touto problematikou. Pokud se člen komunity začlení do majority, vzhledem k výchově, která jej formovala, odmítá o situaci panující v oblasti, z níž pochází, hovořit.

K tomu se přiklání i advokátka Samková, která napsala několik publikací z romského prostředí, v němž nějakou dobu žila se svým romským manželem. Nejenže Romové na „gadže“ nahlízejí jako na cizí, ohrožující prvek, ale jakákoliv změna u nich vyvolává pocit přímého ohrožení. Dodává, že Romové nemají svůj vlastní život pod kontrolou a nemají žádnou odpovědnost k sobě samým (Samková, 2012, s. 68).

Stejně jako lidé v sociálně vyloučených lokalitách, téměř všichni Romové volí *krátkodobé životní strategie a odlišné životní perspektivy*. Vnímání času není lineární a Romům často minulost, přítomnost i budoucnost splývají. O plánování či předvídání budoucího vývoje nelze téměř hovořit. Proto často žijí ze dne na den a dostávají se do sociálních problémů, neboť nejsou schopni si vytvářet dostatečné finanční rezervy.

Fixace na přítomnost a ulpívání na tradičních hodnotách, je u Romů mnohdy tak silné, že se často dostávají do existenčních problémů, které s sebou přinášejí vznik sociálně-patologických jevů. Takové strategie přinášejí specifickou soustavu pravidel, postojů a hodnot, které jsou diametrálně odlišné od hodnotového žebříčku majoritní společnosti.

Ševčíková se pokusila sestavit hodnotový žebříček, podle kterého se odvíjí každodenní život Romů. Její závěry čerpaly i z výzkumů uskutečňovaných mezi romskou minoritou a vyplývá z něj následující pořadí hodnot, podle důležitosti pro samotné Romy:

1. svobodný život,
2. uznání rodové hierarchie,
3. dědictví předků,
4. láska k dětem,
5. peníze jako základní potřeba přežití.

Z pořadí je patrná orientace na vlastní historii a tradice a silné příbuzenské pouto, což sami Romové potvrzují. Tyto hodnoty je ovlivňují více, než státní a vzdělávací instituce majority (Ševčíková, 2003, In: Bartoňová, 2009, s. 34). *Orientace na rodinu* a péče o její členy je z humanistického pohledu velmi záslužná, avšak v dnešním tržním a materialisticky orientovaném světě, je však takové přehnané ulpívání na těchto hodnotách zřejmou překážkou pro změnu v postavení romské minority.

Kaleja registruje rozšířený názor, že vzdělání, jako hodnota zaujímá v axiologickém žebříčku poslední místa. Taková tvrzení nejsou zcela pravdivá, neboť Romové vzdělání za hodnotu považují, což potvrzují i poznatky Dědiče z 50. let minulého století, kdy čtení a psaní svých dětí rodiče velmi kladně akceptovali, neboť si uvědomili, že jim gramotnost pomůže překonat obtíže při vyřizování korespondence a jednání s úřady. Závěry Ševčíkové schvaluje tvrzením, že největší hodnotou pro Romy je úctu ke stáří, pro jeho moudrost, dále rodina, zdraví a někdy i vlastnictví (Kaleja, 2011, s. 53).

3.4 Životní styl, kulturní odlišnosti a z nich pramenící předsudky a stereotypy

Stejně jako v problematice axiologických hodnot, tak i na některá specifika týkající se životního stylu, můžeme poukazovat pouze zprostředkovaně. Určité skutečnosti, převážně vnější charakteristiky, jsou sice patrné a my je můžeme odpozorovat, stejně jako se můžeme zúčastnit romských, kulturních akcí, ale většina tradic nám zůstane skryta. Samozřejmě, že v aspektech životního stylu lze čerpat z odborných publikací, ale pro objektivní podání skutečnosti, bychom museli s romskou komunitou po určitou dobu žít. To je však vzhledem, k již zmiňované uzavřenosti romského společenství, téměř nemožné. Podobně jako v předchozím oddílu, čerpám z odborných publikací a vlastních poznatků ze studijní návštěvy Muzea romské kultury v Brně.

Romové jsou mimořádně senzitivní na jakoukoliv manipulaci či snahu o změnu jejich životního stylu a hodnot. Reakcí na takové působení může být ještě větší uzavření se před okolním světem a z pocitu ohrožení plynoucí snaha o uchování vlastního kousku svobody. Výrazem takové obavy o vlastní identitu, může být také chování Romů a romských organizací při přijímání darů či podpory od charitativních organizací. Veřejností proklamovaný *nevděk Romů* za snahu společnosti o pomoc Romům, je vytvářen především strachem této minority. Strach je formován hlavně z důvodu obavy, že přijetím jakéhokoliv daru by se u nich vytvořilo pouto vděčnosti, které by je svazovalo s majoritní společností a nezachovalo jim jejich relativní svobodu a vlastní integritu. Podle Samkové se Romové mnohdy tváří, jako by nic nedostali a majoritní společnost tuto skutečnost vnímá negativně a vyčítavě (Samková, 2012, s. 30).

Nezájem laické i odborné veřejnosti o kulturu a životní styl Romů, vyvolává různé stereotypní názory na fungování romské komunity založené jen na nepřímých zprávách. V majoritní společnosti, podle Davidové, tak mnohdy převažoval názor, že dominantním životním stylem Romů byl pouze *příživnický způsob obživy*, jako jsou krádeže, výklad z karet, sběr železného šrotu a různé podvody. Některé skupiny Romů sice takový způsob zabezpečení živobytí vykonávaly, ale zpravidla se tak dělo v poválečném období a většinou v rodinách Olašských Romů. Uchylovaly se k němu hlavně ženy, které se, v době materiálního nedostatku, snažily o zajištění chodu domácnosti, pokud výdělek muže nestačil. Pro většinu Romů to však neplatí, i přesto, že si značná část společnosti takový názor na celou komunitu uchovala až do dnešních dnů (Davidová, 1995, s. 48).

Jedním z obecně známých kulturních specifíků je značná citová fixace na rodinu a především děti. I přesto, že jsem se rodině věnoval v samostatné podkapitole (2.2), dovoluji si některé aspekty romské lásky k dětem zařadit i do této části mé práce, neboť specifické citové prožívání, jistě odlišuje romskou minoritu od české společnosti. Zároveň některé aspekty jejich rodinného života determinují negativní naladění majority.

Udržování kvalitní příbuzenské sítě, je důležitou součástí romské kultury, neboť rozvětvené příbuzenství poskytuje ochranu členům rodiny, podporuje je ve společenské adaptaci a zároveň poskytuje jistotu pomoci v těžkých životních situacích. Některé extremistické skupiny se také zaměřují na různá specifika romské rodiny a napadají je kvůli nim, proto považuji za důležité je na tomto místě zařadit.

Jistými tabu, pro která vznikají nedorozumění či pro která jsou Romové kritizováni ze strany nezasvěcené majoritní společnosti, vznikají především kvůli *způsobu výchovy* jejich dětí a lásky k nim. Pokud někdo nezná romské tradice a historii, nemůže pochopit systém péče o děti ani jejich postavení v rodině, jakkoliv může výchovné působení navenek vypadat benevolentně. Směr výchovy se však diferencuje podle zažitých kulturních norem minority, ať již negativních či pozitivních. Trávení volného času romských dětí má jinou dimenzi, v porovnání s dětmi z majoritní společnosti. S ohledem na ekonomický status rodiny, děti většinou tráví svůj volný čas hrami venku na ulicích.

Sekyt zdůrazňuje, že významným prvkem ovlivňujícím osobnost dítěte se stává jejich odlišná smyslová stimulace a zvýšená emotivita. Romské dítě není možno motivovat tím, co bude v budoucnosti, neboť většina členů minority žije pouze přítomností (Sekyt, In: Šišková, 2001). Děti z prostředí romské komunity mají často sníženou schopnost vnímat rozdíl mezi realitou a fantaziemi či sny. Složitě je také jejich vnímání příčinných souvislostí mezi jevy a věcmi, jakož i schopnost orientace v nových nebo rychle se měnících situacích (Bartoňová, 2009, s. 76).

Davidová poukazuje na velkou míru obětavosti a lásky vůči romským dětem od jejich rodičů. Romové ženě přiřazují fiktivní podobu stromu a stejně jako on, může i romská žena rodit každým rokem. Zčásti je to způsobeno jejich kulturními zvyklostmi, které však vycházejí z jejich dlouhodobého sociálního postavení a pronásledování, což má za následek právě *zvýšenou porodnost* v zájmu zachování rodu. Je pravdou, že Romové

jsou ke svým dětem nekritičtí a mají velkou míru osobní volnosti. Navíc rodiče s dětmi sdílejí (také kvůli neoddělenému soužití) všechny starosti i radosti života a nemají před nimi žádné tajnosti, dokonce ani v intimní sféře. Jelikož jsou děti brzy zapojeny do rodinného života, starostí o obživu a poměrně záhy vstupují do pracovního procesu, lze u nich vysledovat poměrně *brzkou subjektivní dospělost* a jejich vzhled působí často nedětsky (Davidová, 1995, s. 106). Svoboda a Morvayová, v souvislosti s absencí dětství Romů, poukazují na další netradiční prvky, které mladí Romové přejímají z majoritní společnosti, a to je raná sexuální zkušenost, brzké těhotenství romských dívek a tvorba neformálních svazků (Svoboda, Morvayová, 2010).

Ale abychom se dostali na samý počátek života každého Roma, tak i dobu *těhotenství* provází různé mýty a pověry. Těhotná žena v době těhotenství požívá zvláštní pozornosti a úcty, které se jí dostává od ostatních členů komunity. Pozornost je však věnována i věcem a činnostem, které nesmí dělat. Romské ženy také věřily, a snad i stále věří tomu, že pokud těhotná žena vidí nějaké jídlo a dostane na něj chuť, tak pokud by jej nedostala nebo si ho nemohla koupit, její nenarozené dítě „zlakomí“ a odejde z jejího těla pryč – tedy dojde k potratu. Romské ženy byly přesvědčeny o tom, že je důležité si takové jídlo, i za cenu *drobné krádeže* vzít, aby k potratu nedošlo. Tím své krádeže v podstatě omlouvali a omlouvají (Davidová, 1995, s. 127).

Zvláštní pravidla platí i pro vnímání ženy jako takové. Především spodní část ženského těla považují za tabu, za něco potenciálně nečistého, co je potřeba ochraňovat a nevystavovat očím ostatních. Proto často, vzhledem k výchově, vznikají konflikty s dívkami ve školách, které odmítají absolvovat hodiny tělesné výchovy, kde by byly nuceny odhalovat některé části těla. Tím se formuje další prvek, který oddaluje tuto minoritu od majoritní společnosti.

Romové byli často pokládáni za bezvěrce a „neznabohy“. Není to však úplně pravda, romská minorita je věřící, avšak jejich představa Boha neodpovídá institucionalizovaným církevním představám. Vzhledem ke svému kočovnému životu a *tradičnímu pojetí přírodní víry*, se zpočátku věnovali tzv. lidovému náboženství a magii, což přinášelo hlavně romským ženám, možnost přispívat do rodinného rozpočtu. Každá historická etapa zanechala v romské kultuře a v oblasti jejich víry, své stopy. Souviselo to s úrovní jejich sociálního vývoje a stavu poznání, stejně jako s dlouhodobou negramotností.

Celkově lze konstatovat, že Romové se hlásili vždy k té církvi, která byla v oblasti jejich domovů, dominantní. Z národopisného hlediska u Romů převažuje víra, navazující a čerpající z jejich tradic nesoucí zbytkové stopy po přírodních vírách v duchy a přízraky (Davidová, 1995, s. 123, s. 126). Fraser slova Davidové potvrzuje a označuje situaci, kdy jsou Romové obviňováni z nedostatku skutečné zbožnosti, za celosvětovou. Mnohdy jim byla vytýkána jistá náboženská lhostejnost, ale pravdou je, že Romové si z každého náboženství vybírali pouze prvky, které se jim zdály být vhodné a praktické (Fraser, 1998, s. 260). Církev je tak většinou Romy žádána jen o některé formální úkony, jako jsou například křest dítěte či pohřeb příbuzného.

Víra, ať už je příslušná ke kterékoliv církvi, je v Romech hluboce zakořeněná a přikládá jí velkou váhu. Pouze způsob prezentace příslušnosti je poněkud okázalejší a odlišný od způsobů majoritní společnosti. Typickým příkladem jsou honosné pohřební rituály i samotná výzdoba romských hrobek, o čemž se můžeme přesvědčit např. návštěvou brněnského ústředního hřbitova.

Značná část stereotypů v nazírání na romskou menšinu stále ještě pramení z doby před rokem 1989. Pravdou totiž zůstává, že u části romské populace zakořenil tzv. *pocit udržovanosti vzhledem k státu*. Socialistické státní zřízení jim poskytovalo nejen bydlení a jistotu zaměstnanosti (i když uměle vytvářené), ale i možnost snadno získávat velké množství sociálních dávek a důchodů.

Navrátil vidí příčiny závislosti na sociálních dávkách v přímé souvislosti s oblastmi, kde jsou vztahy mezi Romy a majoritní společností špatné a často je zde i vysoká nezaměstnanost (Navrátil, 2002). Některé rodiny, v době před rokem 1989, dokonce využívaly „komfortu“ odkládání dětí do dětských domovů na nějakou dobu. Tento jev byl sice v přímém rozporu s axiologickým žebříčkem Romů, avšak zajišťoval rodičům jistotu, že o jejich dítě bude ve všech ohledech postaráno, aniž by je to stálo nějaké výdaje.

V této souvislosti uvádí Davidová ještě další jev, který byl poměrně ve velké míře rozšířen mezi Romy před rokem 1989. Pracující Romové měli přesně spočítáno, kolik dní musí v měsíci odpracovat, aby jim vznikl nárok na přiznání rodinných přídatků a pouze po tomto daný počet dní chodili do práce (Davidová, 1995, s. 165).

Je však ironií osudu, že proto, aby Romové provedli tento výpočet, jim skutečně stačilo pouze základní vzdělání, a jelikož žili ze dne na den a neplánovali do budoucna, nepředpokládali tedy, že by se situace mohla někdy změnit a základní vzdělání by bylo pro ně nedostačující.

Podle Svobody a Morvayové je rovněž velmi nešťastným faktem, že romské děti mají (také zásluhou sdělovacích prostředků) často pokřivený obraz o světě mimo jejich komunitu. Na rozdíl od jejich nízkého sociálního statusu, který získávají narozením do prostředí romské minority, vidí u členů většinové společnosti „možnost vlastnit“. Už ale za tím nevidí práci někoho, kdo na vlastnictví určité věci vydělal peníze, neznají tudíž způsob, jak jinak získávat věci, než společensky neakceptovatelným způsobem. Raná sociální zkušenost, kdy děti nemohou být, z jakéhokoliv důvodu, vlastníky předmětů, přináší jejich lhostejnost a prakticky žádný pocit odpovědnosti za ně, což se přenáší i do dospělého věku. Takové zkušenosti jsou pak předávány nejen mezigeneračně, ale i napříč sociálním okolím a dospívají do stádia, kdy se nikdo z komunity nechce starat o společné prostory a prostranství. Můžeme se tak setkat s kontrastem, kdy krásně čisté a udržované bydlení romské rodiny, nekoresponduje s neudržovaným okolím plným odpadků. Ze společného vlastnictví Romů vyplývá spíše lhostejnost, nežli skupinová zodpovědnost (Svoboda, Morvayová, 2010).

Zajímavý postřeh uvádí ve své knize Samková. Romové, v případech, kdy uzavírají sňatek se členem majoritní společnosti, často přebírají příjmení svého „neromského“ partnera. *Specifická příjmení*, která mohou evokovat příslušnost k romskému etniku, mnohdy samotní Romové vnímají diskriminačně. Svoje „romství“ považují za tak determinující faktor jejich sociálního a společenského vyloučení, že otázka tradice či velikosti jejich vlastního bytí, ztrácí na významu (Samková, 2012, s. 37, s. 53).

Posledním, ne však méně důležitým, aspektem, který bych chtěl v této kapitole zmínit, je zoufalé postavení Romů v produktivním věku vyplývající z *nemožnosti jejich vlastního uplatnění*. Romské děti se vyznačují vysokým stupněm přirozené muzikálnosti, estetickým cítěním, sportovním zaměřením a nadáním pro umění, ale nejsou schopni, vzhledem ke svému původu a jazykovým bariérám, prosadit se mimo svoji komunitu. Jejich vzájemná interakce s vrstevníky se tak často omezuje pouze na lokální prostředí.

Podle Samkové zapříčiňuje nejen opětovný úpadek vzdělanostní úrovně Romů, ale přináší i zcela nový, společensky nebezpečný fenomén, a to je *nuda*. Psychologické studie přičítají vznik nudy chronickým depresivním stavům, které jsou spojeny s určitou poruchou osobnosti. Samková přisuzuje vzniku nudy dva základní způsoby. Prvním je donucení (převážně ze strany majoritní společnosti) zabývat se něčím, co jedinec či skupina dělat nechce, a to z jakéhokoliv důvodu. Druhým je naopak dlouhodobé bránění v činnosti, kterou jedinec vykonávat chce. Vyslovuje tezi, že trvalé podceňování možností jejich intelektuálního uplatnění, vede k depresím, zmiňované nudě a nakonec i neschopnosti zvládat běžné životní situace (Samková, 2012, s. 51 – 56).

Právě nuda a nemožnost vymanit se z prostředí, přispívají ke vzniku sociálně-patologických jevů, které jsem zmiňoval již dříve ve své práci, a těmi zpravidla jsou lichva, prodej a užívání drog, prostituce, alkoholismus a gamblerství.

Vážné trhliny tak dostávají dlouhodobé životní perspektivy Romů a zcela zásadním způsobem to ovlivňuje i jejich životní styl. Podle Vágnerové se determinujícím faktorem životního stylu Romů stává *nepřavidelnost, sklon k živelnosti a nesystematičnost života* (Vágnerová, 2007, s. 61).

Zajímavým prvkem v sociálních skupinách Romů, který prostupuje celým jejich životem je *strach ze znečištění* (tedy označení za nečistého) a ze všech tabu, která jej provázejí. Fraser udává, že pro Roma označeného jako nečistý, je tato „nálepka“ zpravidla sociální smrtí vedoucí mnohdy až k exkomunikaci ze společenství. Vydělení ze společenství se pak vztahuje na všechny a všechno, s čím přijde takový člověk do styku. Odsouzení k vyloučení je velmi účinným trestem a lidé se jej obávají (Fraser, 1998, s. 201). Znečištění může být jedním z důvodů, proč Romové odmítají některé aspekty z majoritní společnosti i přesto, že by jim mohli pomoci v integraci. Jsou různá tabu, která ve většinové společnosti neplatí, avšak pro Romy jsou zapovězené a odmítají jejich porušení akceptovat. Např. odmítání sexuální výchovy ve školách, neboť je jedním z témat, o kterých Romové mezi sebou nehovoří.

3.5 Vztah Romů ke vzdělání a zaměstnanosti

Posledními determinanty zapříčiňující sociální vyloučení romské minority, kterým se chci ve své práci věnovat, jsou jedny z nejzásadnějších. Edukace či vzdělávání obecně, otevírá každému jedinci nové možnosti a umožňují jeho akceptaci společností. Vzdělání je jedním z nejdůležitějších prostředků, prostřednictvím něhož jsme schopni žít v okolním světě, reagovat na změny a především si zaopatřit prostředky k přežití. Se stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání souvisí i následná pozice na trhu práce a výše finančních příjmů. Bohužel, úroveň obojího je u romské minority velmi nízká. Problematika vzdělávání žáků ze sociálně odloučeného prostředí, je s přihlédnutím k tomu, že většinu takových žáků tvoří Romové, značně etnizovaná. V následujících řádcích bych se pokusil najít faktory, které postavení Romů ovlivňují a determinují jejich současné sociální postavení.

Zaměstnanost

Otázce nezaměstnanosti Romů jsem se ve své práci podrobněji věnoval již v několika částech a v podkapitole 2.3 nabízím rovněž tabulku (Tabulka č. 3), ve které poukazuji na míru nezaměstnanosti napříč romskou populací. V této části bych se chtěl však zaměřit spíše na vztah Romů k zaměstnání, odhalit některé pohnutky, které určují jejich postojům k práci. Zmíním i obecná fakta, jež uvedou prezentovaná data do souvislostí.

Ačkoliv ani sami Romové si nechtějí přiznat skutečnost, že nejsou nezávislí na pomoci majoritní společnosti, opak je pravdou. Romské etnikum netvoří uzavřený celek se samostatnou ekonomickou strukturou, ale jsou plně zapojeni v ekonomických vazbách majoritní společnosti, ať chtějí nebo ne (Veselý, In: Žantovský, 1998, s. 156). To potvrzuje i Fraser a uvádí, že ačkoliv Romové mají snahu vytvořit si vlastní, nezávislý a soběstačný ekonomický a sociální systém, nemohou bez ekonomiky majority fungovat. Romská minorita není schopna přizpůsobovat se měnícím podmínkám na trhu práce a přetrvává u nich, historicky podmíněný, *sklon k samostatné práci a řemeslům*, jenž by jim zaručoval jistou dávku volnosti a flexibility. Současné tržní prostředí takovou potřebu neumožňuje realizovat (Fraser, 1998, s. 254).

V průběhu zlomových period či vývojových mezníků se výrazně projevuje význam psychického založení jedinců pro proces vyrovnávání se změnám životních podmínek. Lze předpokládat, že schopnost přizpůsobení Romů, byla jimi samotnými podceňována a na novou situaci nereagovali dost pružně.

Nedostatky však můžeme hledat i v systému, který si nedostatečně uvědomil, do jaké role byli Romové majoritou postaveni v období komunistické vlády, a že i samotná společnost, která je do této situace dostala, by jim také měla pomoci z ní ven. Podle Horváthové dochází záhy po dosažení svobody počátkem 90. let 20. století, ve vztazích mezi Romy a majoritní společností ke vzájemnému procitnutí z euforie nové doby. *Chyby z dob minulých*, v postavení Romů na pracovním trhu, se začínají rychle projevovat. Nekvalifikovaní Romové s nedostatečným vzděláním se brzy ocitají mezi prvními nezaměstnanými a v takové pozici stále setrvávají. Vady hledá hlavně v nedostatku vzdělanosti, vnitřním rasismu zaměstnavatelů a ve způsobu rozdělování sociálních dávek, často nemotivujících k hledání práce (Horváthová, 2002, s. 57).

Velkou roli v současnosti hraje i nedostatek vhodných pobídkových funkcí státu, když při nynější nastavení minimální mzdy a ochrany zaměstnanců ve srovnání se sociální hranicí garantovaného životního minima, se nejeví jako dostatečně silný argument pro zapojení do pracovního procesu. Proto ztrácí většina Romů pracovní i sociální návyky (v kolektivu), z čehož vyplývá jejich obtížná zaměstnatelnost.

Pomineme-li však vysoké procento nezaměstnaných a „na černo“ pracujících Romů, převládajícím typem pracovního poměru je zaměstnanecký. Počátky této situace můžeme vysledovat již v bývalém Československu, ve kterém bylo provedeno 100% znárodnění majetku firem a byly zakázány drobné živnosti často poskytující výdělek manuálně zručným Romům (Veselý, In: Žantovský, 1998, s. 154).

Nejčastější formou zaměstnávání Romů jsou *příležitostné či sezónní práce*. Jde ale o nevyhovující řešení z hlediska dlouhodobé perspektivy, neboť tyto práce jsou často prováděny bez pracovních smluv a dělníci nemají žádné odvody státu ze svého výdělku. Takto neochráněný pracovní vztah může být kdykoliv ukončen a Romové si nedostatečně uvědomují budoucí sociální dopady svého jednání ani fakt, že práce v šedé ekonomice nijak nepřispívá k redukci chudoby. Paradoxně dochází k boji o pracovní místa právě zde, neboť pracovní místa na oficiálním pracovním trhu jsou vnímána jako nedosažitelná a většina práceschopných příslušníků romské minority tak rezignovala na obstarání legální práce. Dalším alarmujícím faktorem snižujícím možnost uplatnění Romů je migrace sezónních pracovníků ze zemí východně od hranic České republiky. Jsou ochotni pracovat za nižší mzdu, než Romové, kteří by museli státu odvádět daně, platit zde nájmy a jiné poplatky, a tím „hostující dělníci“ tlačí mzdy ještě více dolů.

Je zřejmé, že dlouhodobá nezaměstnanost má devastující účinky na lidské a sociální hodnoty jedince a blokování přístupu k pracovním příležitostem vede k reprodukci již existujících nevýhod. Snaha získat dobře placenou práci samotnými Romy je mnohdy předem demotivována úzkými sociálními vazbami v rozvětvené rodině. Romská kultura neuznává soukromé vlastnictví jednotlivce, proto část Romů nechce pracovat právě z důvodu, že *výdělek by nepřípadl jim samotným*, ale bude rozdělen mezi všechny členy rodiny, i mezi členy, kteří pracovat nechtějí. Navíc jeho úsilí chodit do zaměstnání nebude nijak oceněno.

Pracovně-rodinný konflikt je v podstatě konfliktem rolí. Tlaky jedné role znemožňují řádné plnění povinností ve druhé roli (Greenhaus, Beutell, 1985). Z toho vyplývá, že i samotné „romství“ může být paradoxně překážkou k získání práce.

Klíčovou roli v exkluzi z pracovního trhu hraje vedle sociálních bariér a diskriminace ze strany zaměstnavatelů především nedostatek lidského kapitálu. Svou roli sehrává fakt, že ne kvalifikovaný, nevzdělaný a dlouhodobě nezaměstnaný Rom *neví, jak o místo žádat, jak se chovat při pohovoru* a čím zaujmout. Mnohdy již při prvním kontaktu, který je při hledání zaměstnání nejdůležitější, je romský uchazeč automaticky odmítnut.

Řada členů romské komunity má navíc *zhoršený zdravotní stav, zvýšenou nemocnost* (často jako důsledek namáhavé fyzické práce) a *sníženou pracovní schopnost*, což vede k dalšímu vytlačování z trhu práce. Velké procento romské populace, napříč věkovým spektrem, má pouze základní vzdělání, avšak ani vyšší vzdělání nemusí být zárukou získání pracovního místa. Mladí Romové se dostávají nejen do obtížné materiální situace, ale i do komplikovaného vztahu ke své vlastní identitě. Nezřídka se tak setkáváme se situací, kdy mladé (mnohdy nezletilé) dívky, řeší nejistotu budoucího vzdělání či pracovních příležitostí, mateřstvím a jistotou sociálních dávek, to v lepším případě, v horším pak prostitucí či jinými sociálně-patologickými jevy.

Lze vystopovat značný podíl na znevýhodněném postavení Romů ve společnosti i u nich samotných. Příčinami jsou především *pasivita a naučená závislost na systému* sociálních dávek. Romská komunita nebyla, se změnami, které přinesl nový sociálně-politický systém po roce 1989, dostatečně pružná a nepochopila nutnost individuální odpovědnosti jedince, nejen za své vzdělání a činy, ale i za úspěch či neúspěch na trhu práce. Valná většina Romů tak stále očekává pomoc od státu. Svoji roli sehrává i strach, sociální izolovanost a navyklý způsob života.

Vzdělanost

„Sociálně znevýhodněný žák je ten, který má v důsledku svého sociálního postavení omezený přístup k některým společenským a materiálním statkům. Znakem takovýchto dětí je psychická deprivace. Psychická deprivace se objevuje u dětí z nepodnětného prostředí. Navenek se projevuje snížením rozumových schopností, nerovnoměrností vývoje a případnými poruchami chování.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2001)

Téma vzdělanosti Romů se rovněž prolíná několika částmi mojí absolventské práce. Pokusím se tedy osvětlit nejdůležitější faktory ovlivňující postoj Romů ke vzdělávání, a to nejen ve školství majoritní společnosti, ale také jejich názor a zájem o školské instituce. Dovolím si však začít tento oddíl citací z knihy významného pedagoga Romů Miroslava Dědiče, jenž si už v 50. letech 20. století uvědomoval důležitost vzdělávání Romů (tehdy označovaných Cikáni), ale i kvalitativní úroveň samotných pedagogů.

„Předpokladem pro uvědomění si Cikánů ostatními obyvateli majorit, jako plnohodnotné součásti lidského společenství, je včasné podchyčení dětí pro školu a jejich kvalitní, svědomité a vytrvalé ovlivňování vzděláváním a výchovou.“ (Dědič, 2005)

Při návštěvě Muzea romské kultury jsem se dozvěděl, že výchova a vzdělávání romských dětí, z hlediska historické kontinuity, neprobíhalo nikdy organizovaným způsobem, ale všemu potřebnému pro život se učily přímo ve své komunitě.

Zajímavé jsou i další, dnes již historické, důvody, pro které děti nenavštěvovaly školu. V období, před prudkým rozvojem industrializace, kdy Romové byli skutečnými lidmi na okraji společnosti a žili mimo hranice měst a obcí, nemohli překonávat *několikakilometrové vzdálenosti do školy*, což bylo způsobeno především jejich nedostatečným ošacením a často i nekvalitní nebo žádnou obuví.

Další historickou zmínku převezmu od Fräsera, který se zmiňuje o sčítání lidu z roku 1970, kdy bylo zjištěno, že pouhým 10% Romů starších 15 let se nedostalo vůbec žádného vzdělání, oproti údajům z roku 1960, kdy to bylo více než 30%. Za povšimnutí stojí i údaj o vysokoškolských absolventech romského původu. Zatímco v roce 1960 jich odpromovalo 45, v roce 1970 to již bylo plných 345 absolventů (Fraser, 1998, s. 231).

Z přelomu 80. a 90. let 20. století, lze na území bývalého Československa vysledovat další zajímavou skutečnost ovlivňující účast Romů v primárním, ale i preprimárním vzdělávání. Zatímco před rokem 1989 navštěvovala mateřské školy značná část dětí ze sociálně vyloučených lokalit, po roce 1989 se situace dramaticky změnila. Pomineme-li společensko-politickou situaci a celkové naladění veřejnosti, hlavní změnou bylo především *zavedení poplatků* v mateřských školách. Před rokem 1989 byla docházka do vzdělávacích institucí neplacená a případné výdaje, spojené například se stravným, doplácel sociální odbor (GAC, 2009, on-line).

Limitujícím faktorem při vzdělávání romských dětí je také *nízká úroveň* obecného *kulturního povědomí*. Nenavštěvují kulturní zařízení, památky, sportovní akce či jiné aktivity, kde by dítě tento přehled mohlo získat. K sociální exkluzi dopomáhá i *odlišný způsob vnímání tradic a zvyků* romské společnosti, kdy je pro Romy nepřijatelné vystavovat nějakým způsobem tělesné atributy dívek (jak jsem uvedl dříve), což může být problémem při plavání či tělocviku a také odmítání některých školních aktivit dětmi v období smutku po zemřelém, které může trvat i několik týdnů.

Právě z těchto omylů a nedorozumění vznikají problémy, jež proces edukace významně narušují. Pedagog děti považuje za neposlušné a drzé, zatímco ony jsou takovými situacemi traumatizovány, což může vést až k ukončení školní docházky.

Jedním, z často rozšířených omylů pedagogů, v souvislosti s jejich vztahem k minoritě, je přesvědčení, že je možné vyžadovat od rodiny žijící v sociálně vyloučené lokalitě, efektivní spoluúčast při výchově a motivaci k úspěšnému zahájení a zvládnutí školní docházky (Svoboda, Morvayová, 2010). Pedagogům chybí, již několikrát zmiňovaná, informovanost a vlastní zkušenost s romskou minoritou a jejími specifiky. Také způsob vedení výuky je neadekvátní žákům s jakýmkoliv znevýhodněním, neboť zcela chybí mechanismy práce se třídou, jako se sociální skupinou.

Nastává tak často situace, kdy se normy, hodnoty a postoje romských rodičů neztotožňují s postoji, požadavky a normami školy. Takový rozpor často přechází v konflikt mezi školou a rodinou, která od školy požaduje, aby se přizpůsobila jejich dětem. Musíme si v této souvislosti uvědomit, že umělé snižování nároků na romské žáky, a to na jakémkoliv stupni vzdělávání (primární, sekundární i terciální), by přineslo zvýšený výskyt předsudků a nárůst diskriminačního napětí mezi Romy a majoritní společností.

Tlak vytvářeného konfliktu mezi školou a rodinou vnímají i samotné děti, u nichž to vyvolává stres a citové otřesy, neboť je pro ně obtížné se s kteroukoliv stranou konfliktu identifikovat (Bartoňová, 2009, s. 57). Toto období je však nejvíce citlivé a rozhodující pro setrvání dětí ve vzdělávacím proudu. Samy děti, podle Svobody a Morvayové, pak školu vnímají jako cizí, nedemokratické a perzekuční prostředí (Svoboda, Morvayová, 2010).

Nevhodné a často nepodnětné prostředí, z kterého dítě do školy přichází, zásadním způsobem ovlivňuje jeho školní úspěšnost. Dítě také často přichází z nevyhovujících podmínek k bydlení (vlhké a nevětrané byty), trpí špatnými stravovacími a hygienickými návyky, zdravotními handicapy, psychickými poruchami, mnohdy i týráním a zanedbaností, a vzhledem ke společenskému životu rodiny, přicházejí do školy často nevyspalé a unavené. Ve školním prostředí se pak automaticky od dětí požaduje zvládnání a dodržování základních společenských strategií a norem (majoritní společnosti). Jelikož romské děti, vzhledem k prostředí, ze kterého přicházejí, přirozeně tyto strategie neovládají, značnou měrou je to stigmatizuje a tyto děti mají pocit, že vlastně ve svém životě dosud nic nezvládly. Nepodnětné prostředí často ovlivňuje hodnotový systém dítěte a jeho zájmy, které musí navíc čelit různým stereotypům, a to nejen od spolužáků, ale i od rodičů těchto spolužáků.

Romové se často zaměřují na materiální blahobyt a rodinné zázemí, vzdělání však nepřikládají žádný zvláštní význam. Nežádá je *vzdělanostní úroveň rodičů velmi nízká* (dítě se nemá s kým ztotožnit) a mnohdy jsou rodiče rozumově a sociálně zaostalejší, než jejich dospívající dítě. Zároveň ani jim samotným, nikdo z předcházejících generací neukázal, jak se učit a připravovat na výuku. Zde nastává další konflikt, a to střetávání tradiční romské kultury čerpající z tradic a moderního způsobu života 21. století.

Některé z hlavních příčin školní neúspěšnosti romských žáků podle Šotolové:

- ❖ rozdílný jazykový vývoj,
- ❖ odlišná kvalita plnění výchovných funkcí v rodině,
- ❖ nedocenění významu vzdělání samotnými Romy,
- ❖ nedostatečná příprava na studium,
- ❖ nízká nebo žádná informovanost dětí vzhledem k izolovanosti rodin,
- ❖ a závěrem, již citovaná, nepřipravenost pedagogů na práci s minoritami (Šotolová, 2011, s. 51).

Vstup do základního školství a role školáka, jsou pro většinu dětí se speciálními vzdělávacími potřebami velmi složité a vyžadují po dítěti také respekt k autoritám, tedy pedagogickému sboru, což jsou pro něj úplně neznámí lidé, kterým by se měli otevřít a věřit jim (Bartoňová, 2009, s. 71). Je mimořádně důležité, jaký postoj k této počáteční nedůvěře, zaujmou samotní pedagogové. Musí si uvědomit, že právě první týdny v novém prostředí školy, ovlivňují osobnost jedince nejen v jeho vztahu ke vzdělávání, ale i v psychosociální oblasti. Důvěra je velmi křehká věc, a pokud je narušena v raném dětství, v následujících letech si ji člověk jen velmi těžko buduje.

To potvrzuje i Vágnerová, která upozorňuje na nutnost pozitivní podpory dítěte v počátcích školní docházky. Pozitivní hodnocení může motivovat budoucí výkony dítěte (nejen ve škole) a pomoci mu překonat nejistotu z nového prostředí (Vágnerová, 1999, In: Bartoňová, 2009, s. 71). Z těchto řádků by mělo vyplývat poučení nejen pro samotné pedagogy, ale i terénní pracovníky a ostatní osoby, které mají potřebu pomáhat sociálně znevýhodněným žákům. Pokud některý z těchto pracovníků vstupuje do procesu ovlivňování žáků s chybným náhledem, může zcela ochromit jakékoliv snahy o intervenci do romské minority.

Oproti dětem z majoritní společnosti, jsou romské děti velmi *emotivní*, projevují se u nich *egocentrické emoce*, bývají lehce vzrušivé až výbušné a jejich citové projevy často přecházejí v záchvaty vzteku a zlosti. V souvislosti se zvýšenou emotivitou často nerozlišují mezi pravdou a lží. Vnitřní regulace jejich školního výkonu je závislá na motivaci prostředí, ve kterém se edukační činnost odehrává, a často se setkáváme s nutkavou potřebou zažívat jen příjemné pocity. Proto často děti neudrží pozornost, začnou si hrát či opustí třídu jen z důvodu, že se jim prostě chce. Kromě absence ve vyučování, je častým problémem špatná domácí příprava na vyučování a nedostatečné materiální vybavení žáků. Nároky, které po Romech škola vyžaduje, zvládají víceméně s vrozenou spontaneitou, nikoliv však cíleně.

Pedagogové argumentují školní neúspěchy romských žáků neschopností udržet pozornost a nezájmem o probíranou látku. Je však důležité si uvědomit, že způsob chápání pojmů a souvislostí, je u Romů obecně, odlišný. Aby pochopili význam slova, potřebují názorné, a často i graficky ztvárněné, příklady. A opačně, pokud se Romové snaží něco vysvětlit, užívají k dorozumění velké množství gest, posunků a mimiky.

Mnohdy tedy jejich vystupování může působit zcela jiným dojmem, než jaké by ve skutečnosti mělo být (Bartoňová, 2009, s. 78).

Některé romské rodiny také považují společenský či vzdělanostní vzestup jedince za nežádoucí, neboť v něm spatřují *ohrožení* jejich vzájemných *sociálních pout*. Romská rodina vyžaduje od všech svých členů nejen podíl na společné práci a chodu domácnosti, ale často i všechnen volný čas člena rodiny. Záliba dětí v učení není v rodině, z obav ze zpřetrhání sociálních vazeb, podporována a děti ke studiu nejsou motivovány. Navíc nemají v rodině vzor, s kterým by se ztotožnily. Úspěch jednotlivce má význam pouze tehdy, je-li prospěšný pro uspokojování potřeb celé rodiny. Vzdělání je považováno za prospěšné pouze jednomu člověku, tudíž jej romská komunita neuznává. Ctižádost a ambice nemají pro Romy žádnou váhu.

Na druhou stranu rodiče své děti vždy hájí a mnohdy i nekriticky milují. Často však projevují zájem o vzdělávání svých dětí pouze v prvních letech školní docházky a s narůstajícími povinnostmi, potažmo problémy, jejich zájem opadá. V takových případech očekávají pomoc a řešení od školy a neuvědomují si svůj „spolupodíl“ na vzdělávání dětí. Poslední dobou si již rodiče romských žáků uvědomují nutnost získávání správných vzorů při vzdělávání jejich dětí.

Můžeme se setkat rovněž s případy, kdy rodiče další vzdělávání dítěti vyloženě zakážou (a to i přes zákonnou povinnost základní školní docházky), neboť v případech, kdy rodina pobírá sociální dávky, může být dítě, které přes den pomáhá se sběrem druhotných surovin, pracuje v šedé ekonomice, v horším případě páchá trestnou činnost, výrazným přispěvatelem do rodinného rozpočtu (Svoboda, Morvayová, 2010). Z hlediska krátkodobých ekonomických strategií se to může jevit jako výhodné, z dlouhodobého hlediska je tento přístup neefektivní. Navíc nejsou takovým zákazem rozvíjeny kognitivní funkce dítěte.

Přesto, podle závěrečné zprávy Together and Across, v dnešní době opouští plná jedna třetina dětí primární školství v nižším ročníku, než je poslední, devátý. Zpráva potvrzuje i údaje uváděné v jiných částech této práce, že romské děti mají stále nízký podíl ve školách hlavního vzdělávacího proudu. Častým jevem je rovněž umístování a vzdělávání romských žáků ve speciálních školách, prvotně určených pro žáky se zdravotním hendikepem. Nadále pokračuje i trend vytváření monoetnických škol v sociálně vyloučených lokalitách (Together and Across, 2012, on-line).

Dne 1. ledna 2005 nabyl v České republice účinnosti zákon č. 561/2004 Sb., *Školský zákon*, ve znění pozdějších novelizací, v jehož ustanoveních došlo ke zrušení institutu zvláštních škol, které byly určeny primárně pro děti vzdělávání dětí s mentálním postižením. Jejich agendu převzaly nově zřizované *základní školy speciální, základní školy praktické a speciální třídy* zřizované při běžných základních školách.

V případech, kdy rodina nevytváří podnětné prostředí pro edukaci dětí, odmítá jakoukoliv spolupráci se školou nebo své děti odmítá do školy posílat, např. z výše uvedených ekonomických příčin, český vzdělávací systém neumí na tuto situaci adekvátně reagovat a nemá dítěti co nabídnout.

Česká společnost dnešních dnů, zpravidla řeší přípravu romských žáků na budoucí život, zakládáním *přípravných tříd základních škol*, které vznikají nejen při základních školách hlavního vzdělávacího proudu, ale i při základních školách praktických, které romské děti velmi často navštěvují (Bartoňová, 2009, s. 106).

Rodiče ani žáci navštěvující základní školy praktické, si však neuvědomují dlouhodobé dopad vzdělávání v takových školách. Vzhledem k přechodně nízké náročnosti učiva a téměř žádnému konkurenčnímu prostředí, co se týče znalostí, které dítě získalo již před příchodem na základní školu praktickou v několika ročnících základní školy hlavního vzdělávacího proudu, žák získává mylnou představu o jednoduchosti učiva, podceňuje domácí přípravu, a jeho motivace k učení opadá. Avšak jeho znalosti se dále neprohlubují a studijní výsledky tomu odpovídají. Samotná motivace k vyšším výkonům v učení je u romských dětí podmíněna pouze subjektivní vazbou na každodenní okolí. Romské děti často musí vidět ve vzdělání nějaký osobní cíl, aby jejich motiv ke vzdělání měl určitou váhu.

Podle Kaleji se však mnoho romských rodičů zařazování dětí do speciálního školství nebrání, a to z důvodu docházky sourozenců dětí do těchto zařízení, kdy je rodiče chtějí mít pohromadě. Za takovým jednáním je však možné vysledovat snahu rodičů „ulehčit si práci s dětmi“ a přenést zodpovědnost za jejich výchovu na někoho jiného. Druhým důvodem je spíše subjektivní pocit rodičů, ale hlavně dětí, které se necítí ve třídě, kde je převaha žáků ze sociálně vyloučených lokalit, nijak diskriminovány a netvoří zde menšinu (Kaleja, 2011, s. 61).

Některé vzdělávací instituce navrhují navázání výplaty sociálních dávek na pravidelnost docházky dětí do školy, případně poukazovat část sociálních dávek přímo na úhradu nákladů spojených se školní docházkou dětí. Nemyslím si, že taková prvoplánová stanoviska, bez dostatečně propracované koncepce, mohou mít šanci na úspěch. Navíc, vzhledem k mentalitě Romů a jejich historickým zkušenostem s násilným vpravováním zájmů majoritní společnosti do jejich komunity, by takové tendence měly spíše opačný efekt. Je potřeba uvést do praxe promyšlenou koncepci, nikoliv nesystematická řešení.

Pokud se tedy podíváme na institucionální hledisko vyloučení romských žáků, pak determinujícím činiteli, dle názoru některých psychologů, jsou kromě pracovníků hlavního vzdělávacího proudu také pedagogicko-psychologické poradny a speciálně-pedagogická centra (Nikolai, In: Svoboda, Morvayová, 2010). Značná kritika se na pedagogicko-psychologické poradny snesla v důsledku vyšetřování školní zralosti dětí a následného umělého vytváření segregovaného školství. Kritika zazněla především od Evropského soudu pro lidská práva, čímž se vytvořil závažný precedens, kdy poprvé v historii Evropské unie, upozorňoval na nedostatky ve vzdělávacím systému některé z členských zemí společenství. Podrobnější informace se lze dočíst v samotném rozsudku Evropského soudu pro lidská práva, který byl zahájen stížností 18 českých občanů proti diskriminaci při přístupu ke vzdělání z důvodu rasy a etnického původu (Věc D. H. a ostatní proti České republice, 2007, on-line).

Možnost kvalitního vzdělání a s tím reflektující nalezení adekvátního pracovního uplatnění se odvíjí od **sociálního prostředí**, v němž se lidé pohybují a od **sociálních sítí**, které si mezi sebou budují. Klíčem ke vzdělávání Romů se tak stává nalezení vhodného kompromisu mezi tradiční romskou rodinou a zájmy majoritní společnosti na jejich socializaci a vzdělávání.

4. Návrhy a opatření

V poslední kapitole teoretické části mé absolventské práce, se pokusím najít odpovědi na otázky spojené s možnostmi úspěšné integrace romské minority a možná řešení jejich současného společenského postavení. Domnívám se, že Romové byli dlouhou dobu odsouváni na okraj společnosti, byli tabuizováni a stigmatizováni různými nálepkami, aniž by se kdokoli v zenci snažil proniknout hlouběji do jejich kultury, tradic, zvyků a myšlení. Víím, že je to ještě „běh na dlouhou trať“, než se naše kultury začnou nějakým způsobem sžívat, aniž by Romové měli pocit, že je jejich „romství“ potlačováno a majorita pocit, že příliš ustupuje či je příliš shovívavá. Ovšem někdy a někde je potřeba začít.

I když by tyto snahy o integraci a potlačení exkluze měli jít především ze státní sféry a postihnout globálně celé území daného státu, možná by stačilo, kdyby nějakým drobným, nepatrným způsobem začal každý u sebe, ve svém nitru a v jednání vůči okolí. Nechci moralizovat ani nikomu sahat do svědomí, ale jak je vidět na příkladu dobrovolných, neziskových organizací, které se chtějí věnovat „romské otázce“, z vnitřního přesvědčení jednoho člověka, který našel stejně smýšlejícího člověka a přesvědčil jej o správnosti jeho konání, může vzniknout organizace, která bude procesu integrace prospěšná. Z organizace může vzniknout síť organizací a ta může v konečném důsledku působit i na stát. To je ovšem idealistická představa a realita nikdy není tak jednoduchá.

Samozřejmě si uvědomuji skutečnost, že *co člověk, to názor a co instituce, to rozdílný přístup k řešení*. U některých státních institucí však v souvislosti s Romy platí, že se spíše své části odpovědnosti vzdávají, než aby hledaly cesty ke změně situace. V současné době, plné překotných událostí a změn, je však složité najít vhodnou koncepci. Za nesystémovými, neucelenými a necílenými postupy vůči romské minoritě může stát také nestabilní politická situace uvnitř jednotlivých států. Vzhledem k faktu, že množství odpovědných vládních představitelů často nedokončí své funkční období, je téměř nemožné jakoukoliv ucelenou koncepci vytvořit. Je potřeba, aby si příslušné orgány uvědomily, že základní lidská práva a potřeby, jsou ve společnosti tím nejdůležitějším a jednotlivé vlády by měly mít zájem na životních potřebách a podmínkách svých občanů, obzvláště v demokratickém, státním zřízení.

Na druhé straně, je nutné, aby svůj přístup změnili i sami Romové a byli ochotni dosáhnout jistého konsenzu mezi svými tradicemi, romstvím, hrdostí a přijetím či osvojením si norem a způsobu života majoritní společnosti.

Velký potenciál, podle Svobody, tak přináší moderní doba a jistá změna v postavení a právech žen, a to nejen v majoritní společnosti, ale i v samotné romské komunitě. Ženy se ukazují do budoucna jako nositelky významného potenciálu ke změně celé romské minority (Svoboda, Morvayová, 2010). Což ovšem bude, vzhledem k jejich proklamované nejednotnosti a odmítavému způsobu života, značně složité. V následujících podkapitolách se také zmíním o některých vládních koncepcích řešení problematické situace Romů, ovšem značná část doporučení se bude opírat o názory autorit z řad odborné veřejnosti.

4.1 Prevence sociálního vyloučení

Úvodní část této podkapitoly začnu několika fakty vyplývajícími ze seminární práce, kterou jsem vypracoval v roce 2010 na Institutu mezioborových studií v Brně. I přesto, že původní zaměření práce mělo reflektovat poznatky především z oblasti sociologických vědních disciplín, jejich zjištění a závěry mohou přispět i k tématu mé absolventské práce. Tím spíše, že uvedená sociologická studie byla také zaměřena na problematiku sociální exkluze, pro názornost převedenou na romské etnikum. Ve svých názorech a poznámkách se tak budu prolínat s doporučeními odborníků a odborných organizací.

Dne 21. 12. 2009 schválila vláda usnesením č. 1572 již několikátou *Koncepci romské integrace*. Ta současná je vypsána na období let 2010 – 2013 (Vláda ČR, 2010, on-line). Jedná se o strategický dokument, který obsahuje návody a rady, jak napomoci, především sociálně vyloučeným příslušníkům romských komunit, zapojit se do života majoritní společnosti. Stát, potažmo jím zřízené organizace, vytvářejí krátkodobé a dlouhodobé perspektivy začlenění Romů do společnosti a pracovního procesu, kdy mezi první můžeme řadit legislativní zásahy do rovných příležitostí a aktivní politiky zaměstnanosti a mezi ty druhé perspektivy řadíme především vzdělávání romské populace. Veřejná politika státu může záměrně vytvářet přístupy, jež mají vyrovnávat případné handicapy v tržním prostředí pracovních příležitostí, v diskriminaci při přístupu k zaměstnání, segregaci apod.

Níže uvádím několik vládních opatření a programů vyplývajících ze zmiňované koncepce, jež přispívají k možnosti lepší a rychlejší integrace Romů.

Na celorepublikové úrovni to jsou zejména:

- ❖ programy terénních sociálních pracovníků,
- ❖ zřizování funkce vychovatele-asistenta na školách,
- ❖ podpora romských studentů středních škol,
- ❖ koordinátoři a poradci,
- ❖ projekty zaměřené na zlepšení zdravotního stavu příslušníků romských komunit,
- ❖ projekty zaměřené na spolupráci Policie ČR a romských komunit apod.

Ovšem celostátní, vládní opatření nemohou řešit individuální problémy jednotlivců na lokální úrovni, proto i samosprávné orgány vyvíjejí v této oblasti svoji aktivitu a vytvářejí projekty, na nichž se podílejí finančně nebo je sami iniciují a realizují. Jsou to například:

- ❖ dobrovolná práce dlužníků nájemného,
- ❖ zřizování funkcí domovníků v problémových lokalitách,
- ❖ projekty rekvalifikace a zaměstnanosti aj.

Do této problematiky samozřejmě vstupují svými projekty i *dobrovolné, neziskové, nestátní organizace*, v kterých často pracují sami Romové. Lze předpokládat, že uvedený způsob zapojení Romů do organizačních aktivit těchto sdružení, je neúčinnější metodou, jak jim ukázat principy fungování společnosti a přiblížit jim hodnoty majority. Zjednodušeně by se takový přístup dal vystihnout asijským příslovím:

„Chceš-li pomoci hladovému, nedávej mu rybu, ale nauč ho je chytat.“

Uvedené závěry potvrzuje i projekt Together and Across společnosti IQ Roma servis, o. s., jenž konstatuje, že zapojování samotných sociálně vyloučených osob do aktivit různých organizací, je velmi důležité pro vytváření účinných a kvalitních strategií sociálního začleňování. Bezprostřední životní zkušenost těchto osob přináší jedinečný úhel pohledu, který jedinci mimo vyloučenou lokalitu, nikdy nemohou adekvátně postihnout (Together and Across, 2012, on-line).

Nestátní organizace pracují na velice malém prostoru, často pouze v oblasti jedné čtvrti, a realizují se v programech, na které získají příspěvky nebo které neřeší státní správa ani samospráva. Takto se například realizují:

- ❖ projekty sociální práce,
- ❖ projekty na podporu zaměstnanosti ve vyloučených komunitách,
- ❖ projekty komplexního řešení sociální exkluze romských komunit v lokalitě.

Z lokálních projektů jistě stojí za povšimnutí jeden, který se v nedávné době počal realizovat ve městě Brně. Třiletý program *Práva a přístup Romů ke spravedlnosti v Evropě* financovaný britskou vládou podporuje romské komunity nejen v České republice, ale i v dalších pěti zemích. Cílem projektu je především analýza možností přístupu Romů k sociálním a občanským právům, nabídka seminářů a setkání s odborníky, konzultace expertů a pořádání konferencí o dané problematice (Bartoňová, 2009, s. 32).

V českém prostředí je nástrojem vlády především již zmiňovaná Agentura pro sociální začleňování vytvořená Usnesením vlády č. 85 ze dne 23. ledna 2008. Jejím posláním je mimo jiné zajišťování podpory samosprávným orgánům při procesu integrace romské minority nacházející se na jejím katastrálním území. Agentura se snaží připojovat do integračních snah i další subjekty. Samotná agentura pracuje s nezbytnými strategickými plány a dalším subjektům doporučuje jejich zpracování. Následující fakta však budu čerpat z metodické příručky sestavené Agenturou pro sociální začleňování, Ministerstvem vnitra ČR a nevládní organizací Člověk v tísni, o. p. s.

Intervenčním snahám agentury musí předcházet neochvějné rozhodnutí zainteresovaných osob, že situaci v sociálně vyloučených lokalitách chtějí skutečně řešit. Kromě takového rozhodnutí je, dle doporučení agentury, důležité naplňovat principy vycházející z následujícího schématu (Obrázek č. 8).

Obrázek 8: Schéma optimální spolupráce při řešení sociálního začleňování.

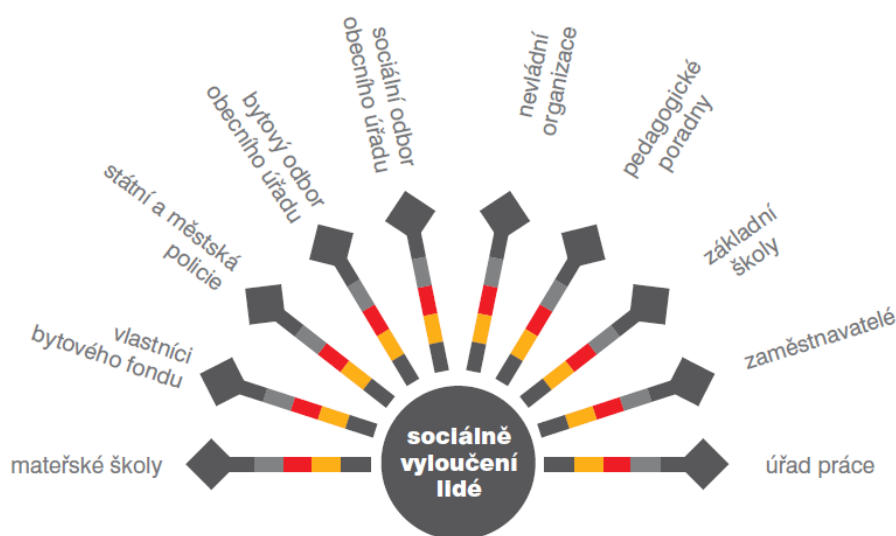

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování. www.socialni-zaclenovani.cz,
dokument: Příručka pro sociální integraci, 8. 3. 2013, 17:49.

- ❖ *Princip kontextu* – plánovaná řešení musí zohledňovat zájmy minority i obyvatel daného území obce či města.
- ❖ *Princip sdílení dobrých praxí* – velmi užitečné je čerpat ze zkušeností jiných obcí.
- ❖ *Princip spolupráce* – je nutné si uvědomit, s kým je jedinec ze sociálně vyloučené lokality ve styku nejčastěji (pracovníci různých úřadů, pedagogové a jejich asistenti), a tyto osoby mezi sebou musí spolupracovat. Budou-li k takové spolupráci připraveni, několikanásobně vzrůstá šance na její úspěch.
- ❖ *Princip participace* – Romové i organizace usilující o jejich integraci musí znát cíle, kterých chtějí dosáhnout. Je důležité, aby se na těchto cílech podílel jedinec ze sociálně vyloučené lokality.
- ❖ *Princip přijetí odpovědnosti* – její přijetí ze strany samosprávy je klíčovým předpokladem k úspěšné integraci.
- ❖ *Princip individuality* – nutným předpokladem k úspěšné integraci je zaměření na jedince a zvýšení jeho sociální mobility.
- ❖ *Princip prevence* – je důležité předcházet sociální exkluzi, neboť zpětná integrace do společnosti je daleko složitější a těžší.
- ❖ *Princip mobility* – každý jedinec by měl mít šanci zvolit si místo, kde by rád bydlel (možnost stěhovat se) a také vykonávat jakékoliv zaměstnání, přičemž limitujícím faktorem by měly být pouze jeho schopnosti fyzické a mentální.

Jakýkoliv proces, včetně výše zobrazeného integračního, je neúčinný, pokud nedojde k jednoznačné koordinaci všech zainteresovaných osob a institucí. Sociální vyčleňování se totiž týká nejenom sídelní segregace a diskriminace při přístupu ke zdrojům společnosti, ale také úrovně bydlení, postavení na trhu práce, vzdělávání, bezpečnosti a dalších aspektů, které jsem zmiňoval v předchozích kapitolách této práce. Je tedy nutné, dle doporučení agentury, jmenovat koordinátora, popř. pracovní skupinu, která bude postup spolupráce jednotlivých institucí a organizací řídit. Ačkoliv si to ani sami neuvědomujeme, v případě sociálního vyloučení, se jedná skutečně o multidisciplinární problém, jak demonstrují na Obrázku č. 9.

Obrázek 9: Úřady a instituce spojené se sociálním znevýhodněním Romů.

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování. www.socialni-zaclenovani.cz, dokument: Příručka pro sociální integraci, 8. 3. 2013, 18:05.

Pro efektivní zásahy a viditelné výsledky sociální integrace, je nutná nejen zmiňovaná spolupráce, ale i logická souslednost kroků koordinátora, případně pracovní skupiny (ASZ, 2009, on-line).

V současné době je Agentura pro sociální začleňování v polovině cyklu určeného pro plnění strategického plánu vypsání na léta 2011 až 2015. Plán zdůrazňuje nutnost, ve stanoveném období, eliminovat sociální vyloučení a chudobu v sociálně vyloučených lokalitách. A to především nástroji legislativní a metodické povahy vycházejícími z Národního akčního plánu sociální inkluze, Koncepce romské integrace, Národního akčního plánu inkluzivního vzdělávání a Národního plánu reform.

Pro oblast *bezpečnosti* je požadováno zřízení specialistů pro oblast lichvy při Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu a pilotní projekt testování tzv. komunikačních skupin v oblastech, kde se vyskytují sociálně vyloučené lokality.

V otázce *bydlení* je nutné vytvoření modelu sociálních bytů. Ve *vzdělávací sféře* je zvažováno nařízení povinné docházky do mateřských škol dětem ze sociálně vyloučených lokalit, u nichž psycholog diagnostikuje hrozbu zaostání při přestupu do základního školství a systém příspěvků a dotací na výdaje spojené se školní docházkou.

V *sociální sféře* je patrná snaha o zvyšování rodičovských dovedností, vytvoření jednotného přístupu při řešení složitých situací rodin ze sociálně vyloučených oblastí, zavedení zdravotních asistentů a poradců, a konečně snaha o zásah do legislativní oblasti úpravou zákona, aby bylo znemožněno posílání dětí do ústavní péče z důvodu nízkého ekonomického statusu rodiny.

Co se týče *zaměstnanosti*, je kladen požadavek na realizaci tzv. prostupného zaměstnávání (možnost plynulého přechodu od veřejně prospěšné činnosti až po standardní zaměstnání) a na odpovědné zadávání zakázek, ve kterých by byla vyhrazena místa pro dlouhodobě nezaměstnané. V rámci regionu by měla strategie přispět k vytvoření metodiky práce s komunitou a k vytvoření fondu na podporu projektů směřujících k sociální inkluzi jedinců z vyloučených lokalit (ASZ, 2011, on-line).

Nutnost vypracování odborných a především účinných strategií doporučují nejen orgány Evropské unie. Značná ekonomická náročnost vyplývající ze systému vyplácených dávek pro nezačleněné minority a jejich nízké či nulové, přímé daňové odvody do státního rozpočtu, tvoří, podle údajů *Světové banky*, obrovské ztrátové částky, které musí státní rozpočet každoročně vydat. Do této částky je nutné připočítat rovněž úbytek financí spojený s nízkou vzdělanostní úrovní minorit, neboť pokud by jejich kvalifikace byla vyšší, mohli by nejen více odvádět do rozpočtu země, ale zároveň by vytvářely finančně hodnotnější produkty. Částka, o kterou každým rokem Česká republika, v důsledku nezačlenění romské minority přichází, se pohybuje ve stovkách milionů EUR. Pro ilustraci, přesná částka v roce 2008, podle dat *Světové banky*, byla 367.000.000 EUR (World Bank, 2010, on-line, s. 17).

Na základě charakteristiky sociální pomoci a řešení společenských problémů sociálně potřebných v romské populaci byly zformulovány obecně platné principy, jejichž aplikací by se mělo dosáhnout kýženého efektu integrace Romů. Jedná se o následující:

- ❖ *princip destigmatizace* – jeho účelem je rovný přístup k zaměstnanosti na legálním trhu práce a ke zvyšování kvalifikace, což je důležitou podmínkou pro překonání sociální pasti závislosti na sociálních dávkách; tento princip by měl umožnit překonat obecně dané povědomí o Romech,
- ❖ *princip desegregace* - reaguje na existující územní a sociální izolaci romské komunity a umožňuje zvyšovat sociální soudržnost lokálního společenství,
- ❖ *princip demokratizace* – znamená, že majorita naslouchá potřebám a názorům minority, zřídka se vlastních názorů na řešení romské problematiky a zároveň nevnucuje danému etniku pouze vlastní systémy hodnot a norem,
- ❖ *princip reciprocity pomoci a vzájemného respektu* – principy vycházejí ze zásad sociální spravedlnosti a umožňují udržovat sociální solidaritu,
- ❖ *princip zákonnosti* – stanovuje, aby účinná pomoc byla smysluplně použita a skončila v potřebných rukou; vychází z nutnosti dodržovat a vynucovat zákonnost bez výjimky a bez prodlení,
- ❖ *princip zásluhovosti* – je založený na tom, že každá pomoc z veřejných zdrojů je poskytnuta v takovém případě, kdy příjemce této pomoci splní konkrétní a veřejně známé podmínky pro její poskytnutí,
- ❖ *princip odpovědnosti* – je založena na tom, aby obě strany pomoci vystupovaly při jejím poskytování odpovědně,
- ❖ *princip přiměřenosti* – znamená, že na daný problém je potřeba vynaložit jen takové množství času a prostředků, které odpovídá jeho závažnosti,
- ❖ *princip partnerství* – vychází ze zkušenosti, že úspěšný projekt je takový, na kterém se podíleli všechny zainteresované složky,
- ❖ *princip programování* – znamená potřebu vytvářet komplexní program řešení problému sociálního vyloučení romského obyvatelstva a identifikovat podstatu problému jako problém celé společnosti, nejen vyloučené komunity.

Snaha tuto otázku řešit a bojovat proti sociální exkluzi Romů, je součástí sociálně-politického programu většiny vyspělých zemí a jejich výrazem jsou tzv. *Národní akční plány boje proti sociálnímu vyloučení*. Součástí národních akčních plánů v demokratických společnostech, by měla být rovněž *kvalitní občanská výchova* realizovaná již ve školním edukačním prostředí. Jejím hlavním mediátorem by však měl být především stát vytvářející svým občanům kvalitní oporu a kladné vzory.

Samková dodává, že je třeba řešit hlavně psychický tlak na romskou minoritu, která silně vnímá odloučenost komunity od většinové společnosti a nízký podíl participace na moci (Samková, 2012, s. 45). Autorka také upozorňuje, že zaměření na *sociální práci* s romským etnikem, vycházející z národních akčních plánů, není z dlouhodobého hlediska perspektivní. Důležité je, zaměřit se zejména na faktory zapříčiňující sociální status Romů. Pokud se nezmění přístup majoritní společnosti, která je v otázkách řešení romské otázky, v podstatě jediným původcem změn a tím, kdo rozhoduje o osudu celé společnosti a bez participace Romů i o jejich záležitostech, je jakákoliv změna pouze utopií (Samková, 2012, s. 72 – 73). Pokud celé společenství nebude pracovat na změně celého systému, ale stále se budeme věnovat jen dílčím intervencím, výsledek, kterého dosáhneme, bude pouze odstraněním symptomů současného stavu, nikoliv však příčin.

Nicméně je také důležité, aby *změna postavení* sociálně vyloučených a segregovaných osob, *probíhala pozvolna*. Také počet osob, na které budeme působit, by měl být zpočátku nižší (pilotní vzorek) a jejich „zkušební“ začlenění do majoritní společnosti by mělo jít cestou terénní a institucionální práce.

Jak vyplývá ze závěrů *Výboru pro mezikulturní spolupráci při radě Evropy*, menšiny mají právo *chránit si svá specifika*, a to jak kulturní, tak i jazyková (Šotolová, 2011, s. 115). Jak jsem uvedl dříve, Romové jsou na jakoukoliv manipulaci a nátlak velmi senzitivní a do značné míry tyto aspekty ovlivňují i jejich psychiku. Pro zmírnění následků sociálního vyloučení, je rovněž důležité snížit tento tlak a porozumět jejich životnímu stylu. Hledání správné cesty však může být, vzhledem k uzavřenosti romské komunity, značně obtížné. Je však důležité, aby ochota ke změně přicházela ze strany majoritní společnosti i Romů, neboť ti značnou část svých postojů reflektují s ohledem na postoje majority. Pokud vycítí nezájem o jakoukoliv změnu, jejich snaha rovněž ztrácí na intenzitě. Romská minorita je v současné české společnosti, postavena pouze do role „objektu péče“, nikoliv etnikem podílejícím se na svém vlastním vývoji.

Samková v této souvislosti upozorňuje na devastující účinky násilných změn. Poučení hledá v Kanadě 60. let minulého století, kdy majoritní společnost, ve snaze o násilnou asimilaci Inuitů, postřílela jejich psy (kvůli odloučení od kočovného života) a vláda jejich děti umísťovala do internátních škol za účelem získání vzdělání. Výsledky byly však naprosto katastrofální a mezi Inuity se rozmohl alkoholismus, prostituce, rezignace na život v komunitě, závislost na drogách a masivní kriminalita. Podobnost s romským etnikem čistě náhodná? Zvrat v jejich situaci přineslo až uznání jejich práva na sebeurčení, posílení národního sebevědomí a podpora tradičních hodnot a kultury. Přes tato poučení z historie české státní orgány stále trvají na řešení romské problematiky jako problému sociálního nikoliv národnostního (Samková, 2012, s. 40).

Určitá doporučení, z kterých bychom mohli v případě prevence sociálního vyloučení čerpat, a která bychom mohli aplikovat na české prostředí, uvádí výše zmiňovaná závěrečná zpráva Výboru pro mezikulturní spolupráci při radě Evropy. Zaměřila se, jak uvádí Šotolová, především na oblast legislativy, bydlení a kulturu včetně vzdělanosti.

V oblasti legislativy výbor kupříkladu doporučil:

- ❖ zajistit minoritám jejich plné občanství, včetně práv a povinností s tím spojených, jako je právo volit a být volen, svoboda vyjádření a volného pohybu, jakož i právo na určení vlastní národnosti,
- ❖ kritizovat jakoukoliv formu diskriminace a odmítání na úradech, zjišťovat důvody takového zacházení a odstraňovat je,
- ❖ analyzovat příčiny intolerance ve společnosti.

V oblasti bydlení se výbor, mimo jiné, zaměřil na:

- ❖ uznání kočovného způsobu života jako alternativního a možného,
- ❖ snížení počtu kontrol Romů v souvislosti s jejich pohybem,
- ❖ zrovnoprávnění půjček na zakoupení mobilního bydlení s půjčkami na dům či byt a uznání těchto obytných přívěsů a automobilů za bydliště.

A konečně v oblasti vzdělávání a kultury, výbor doporučil především:

- ❖ nutnost iniciovat v mladých Romech zájem o studium a zajistit jim k tomu vhodné zprostředkovatele.

Závěrem vyslovil zmínku o nutnosti vytvoření jednotného evropského programu pro studium romského jazyka a zajištění specializované překladatelské agentury v romském jazyce (Rada Evropy, 1994, In: Šotolová, 1997).

V oblasti romského jazyka, by podle Šotolové, mohl znamenat posun i podpis *Evropské charty pro regionální a menšinové jazyky* vydané Radou Evropy již v roce 1992. Česká republika tento pakt podepsala až v roce 2000 (Šotolová, 2011, s. 35). Dokument je ovšem dalším, z pouze formálních, kroků české společnosti k uznání některých práv Romů na sebeurčení. Jak je to s realitou dnešní české společnosti, v otázkách uznávání regionálních nebo menšinových jazyků, můžeme dovozovat mj. z rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, citovaného v podkapitole 3.5.

I samotní Romové mají snahu přiblížit se potřebám společnosti, v níž žijí a zároveň tuto společnost seznámit se svými zvyky a tradicemi, které by přispívaly k odbourávání nedůvěry mezi Romy a ostatní společností. S kořeny této vzájemné touhy o přibližování kultur, se můžeme setkat v dokumentech pedagoga Dědiče v 50. letech 20. století. Zdůrazňuje, že vzájemného soužití menšinové a většinové společnosti, lze dosáhnout i vzájemnými kulturními představeními a medializací kulturních specifik. Zaznamenal zvýšený zájem majoritní společnosti o kulturu Romů pramenící ze zvědavosti, jež byla podnětována dětskými kulturními akcemi. Prostřednictvím kultury lze umožnit dětem nahlédnout do světa majority a ta přitom poznává kulturní a umělecká specifika romské minority (Dědič, 2005, s. 43).

Podle psychologa Gjuriče, pak vzájemné poznávání ústí v redukci xenofobních nálad ve společnosti a zmírňuje předsudky a stereotypy. Pokud jedinec vyrůstá v multikulturním prostředí, mezi lidmi různých národností a ras, nemá zpravidla ve svém budoucím životě tendence ke xenofobii (Gjurič, In: Žantovský, 1998, s. 46).

Bartoňová k tomu dodává, že *multikulturní výchova* je jednou z významných cest ke změně současné situace, prostřednictvím pochopení odlišností rozdílných kultur. Taková výchova vede k uznání rozdílnosti jako hodnoty, nikoliv jako odlišnosti a překážky, a podporuje vzájemnou solidaritu a pochopení. Učení specifikům multikulturní společnosti se stává pro majoritu významným zprostředkujícím prvkem v pochopení modelů, hodnot a postojů minority a determinuje její chování. Multikulturní prostředí pak nabízí adekvátní kulturní a psychické prostředky pro začlenění minorit do většinové společnosti (Bartoňová, 2009, s. 88).

Z této části můžeme vyčíst obecně platné, zásadní podmínky sociálního začleňování:

- ❖ aktivní rozhodnutí odpovědných činitelů,
- ❖ detailní znalost situace,
- ❖ strategický plán,
- ❖ know-how a odbornost,
- ❖ koordinace a participace aktérů,
- ❖ řízení procesů, koordinace opatření,
- ❖ finanční a politická podpora,
- ❖ evaluace čili hodnocení (ASZ, 2009, on-line).

4.2 Pracovní příležitosti a vybrané sociální dovednosti

V této části některými údaji navážu na podkapitulu 3.5 věnovanou vztahu Romů k zaměstnání a jejich situaci na trhu práce. Následující řádky by měly přinést pohled na některá řešení a projekty usilující o změnu postavení Romů na trhu práce a stručným doplněním východisek plynoucích ze zmiňované podkapitoly.

Obecně je míra nezaměstnanosti mezi romskou populací na velmi vysoká a lze vysledovat určité příčiny tohoto stavu, jako jsou nízké vzdělání, nedostatečné sociální pravomoci, nízký ekonomický standard rodiny a špatný zdravotní stav. Dlouhodobá nezaměstnanost, stejně jako nemožnost tento stav změnit, vedou k socioekonomickému propadu celé rodiny.

Mimo obecných principů řešení romské nezaměstnanosti, jako jsou *zapojení obcí do aktivní politiky zaměstnanosti, zajištění rovných šancí na trhu práce, účinná motivace při hledání zaměstnání a pomoc přinášející spolupráce s nestátními subjekty*, uvádí Příručka pro sociální integraci další vhodná opatření. Z nich zdůrazňuje především:

- ❖ vzdělávací projekty,
- ❖ podporované zaměstnání,
- ❖ pracovně právní poradenství,
- ❖ sociální podnikání,
- ❖ veřejně prospěšné práce,
- ❖ veřejná služba (ASZ, 2009, on-line).

Občanské sdružení IQ Roma servis do problematiky zaměstnávání Romů vneslo velmi zajímavý a také v zahraničí oceňovaný projekt. Koncepce *Ethnic Friendly zaměstnavatel*, budovaná na principech proaktivního přístupu k řešení problému, vznikla v roce 2006 (definována v roce 2007), za účelem certifikace zaměstnavatelů, kteří ve svých firmách podporují a zaměstnávají lidi s odlišným etnickým původem. Již od svého založení se tato značka stala inspirací i v zahraničí, a to především díky mezinárodnímu projektu Together and Across. Značka Ethnic Friendly zaměstnavatel je tedy určena pro zaměstnavatele, kteří podporují nediskriminační prostředí na pracovišti a vyznávají zásady rovného zacházení. Mezi cílové skupiny, na které je projekt zaměřen, patří:

- ❖ zaměstnavatelé,
- ❖ sociálně vyloučení či sociálním vyloučením ohrožení příslušníci etnických minorit,
- ❖ instituce státní správy a samosprávy,
- ❖ širší veřejnost (IQ Roma servis, 2007).

Koncepce by měla, kromě uvedeného proaktivního přístupu, přispívat k odstraňování neuvědomělých diskriminačních praktik na pracovním trhu.

Oprávněnost, ale hlavně užitečnost opatření ubírajících se tímto směrem potvrzují i Svoboda a Morvayová. V otázce zaměstnanosti Romů, je podle jejich názoru, důležité zaměřit se na *efektivnější systém dotovaných pracovních míst*, než na plošné a nesystematické vyplácení sociálních dávek. Uznávají však složitost současné situace, neboť prioritním úkolem jakékoliv intervence, je nutnost obnovit u romské komunity pracovní návyky. Pro nutnost rychlého řešení současné situace, hovoří i postupně se rozšiřující tzv. *syndrom opečovávané osoby*. Pokud není intervence poskytována správným způsobem, může u sociální exkluzí dotčených jedinců vyvolávat pocit, že jsou neschopní a nemohou být rovnocennými partnery ve společnosti. Jestliže některá organizace či státní pomoc nebude promyšlená a systematická, může naopak vytvářet podporu nerovnoměrnosti společenských rolí (Svoboda, Morvayová, 2010).

Další ze sociálních pobídek týkajících se sociálního postavení Romů je realizována v Jihomoravském kraji. Mezinárodní projekt Together and Across uvádí jeden z lokálních projektů realizovaného v rámci *Programu prevence předlužení na nájemném v Jihomoravském kraji*, a tím je *Druhá šance*. Výstupy programu jsou zaměřeny

na snižování vzniklých dluhů na nájemném, jejich případnému snižování, ale samozřejmě i na prevenci před vznikem uvedených jevů, s cílem udržení si stávajícího bydlení. Na projektu, by v konečném důsledku, měly spolupracovat bytové odbory městských částí, terénní spolupracovníci neziskových organizací i samotní nájemníci. Spolupráce mezi příslušnou obcí a neziskovou organizací v oblasti bydlení by měla být podpořena písemnou smlouvou mezi obcí, dotčenou organizací a nájemníkem. Ve větších městech je důležité, aby terénní sociální pracovníci navazovali kontakt s potenciálními klienty a v případě jejich zájmu smluvně ošetřili spolupráci (Together and Across, 2012, on-line).

Posledním projektem, který v souvislosti se sociálními dovednostmi romské komunity zmíním, je program realizovaný v Severomoravském kraji, přesněji ve Slezské Ostravě. V roce 2002 romský aktivista Vishwanathan, podle zahraničního vzoru, vytvořil tzv. *Vesničku soužití*, v níž je, ve spolupráci s Diecézní charitou ostravsko-opavskou, zajišťována dlouhodobá péče a pobyt. Její specifikum spočívá v tom, že v 15 dvojdomcích žije celkem 30 rodin, z toho 10 rodin romských, 10 rodin z majoritní společnosti a 10 rodin smíšených. Rodiny, které zde žili v počátečních fázích projektu, musely odpracovat na její výstavbě 200 hodin. Ačkoliv byl skeptiky celý projekt od počátku odsuzován k fiasku a vesnička měla podle nich skončit vybydleným a zdevastovaným ghettem, nestalo se tak a dnes se na bydlení v této lokalitě dokonce vypisují pořadníky, neboť je o něj velký zájem. Podobný projekt nikde jinde v České republice v současnosti neexistuje. Výstavba vesničky stála zhruba 65 milionů korun, z čehož polovinu zaplatil stát a město a zbývající část byla uhrazena granty a dotacemi z Evropské unie (Bártíková, 2012, on-line).

4.3 Cílená edukace společnosti

„Multikulturní výchova řeší problematiku integrace a inkluze znevýhodněných skupin, vzájemnou toleranci a respektování odlišných specifik, vždy za předpokladu nenarušené přirozené harmonie v koexistenci mnoha lidských společenstev.“ (Kaleja, 2009)

Cílená, ale především systematická a kvalitní edukace, by se měla dotýkat všech vrstev společnosti, ať jde o příslušníky majority nebo o sociálně vyloučené členy minorit. Značná část odborné veřejnosti rovněž považuje vzdělání za výrazný prvek, který by umožnil Romům přirozené začlenění do majoritní společnosti.

Například Bartoňová uvádí základní strategie, které by měly cílené edukaci romských žáků (potažmo celé minority) napomoci:

- ❖ *podpora škol* – asistenti pedagoga ve třídách, speciální třídy, mobilní učitelé apod.,
- ❖ *podpora učitelů, žáků a rodičů* – informovanost, přípravné a vzdělávací programy, přímá pomoc od sociálních pracovníků,
- ❖ *pedagogické prostředky a materiály* – specifické formy pedagogického dohledu,
- ❖ *pedagog* – počáteční i následné vzdělávání s ohledem na romskou minoritu,
- ❖ *akceptace kulturní odlišnosti* romského žáka,
- ❖ *realizace systému podpory* romských žáků při přechodu ze speciálního školství do hlavního vzdělávacího proudu,
- ❖ *aktivní příprava na přijímací řízení* do středního školství,
- ❖ *vytvoření vzdělávacích kurzů* pro romské matky,
- ❖ *realizace účinného poradenského systému* (Bartoňová, 2005, In: Kaleja, 2011, s. 117).

Podle závěrečné zprávy projektu Together and Across je současná situace v českém školství podrobována kritice orgány Evropské unie, Organizací spojených národů a dalšími. Všechny instituce zdůrazňují nutnost reform, a to především směrem k inkluzivnímu vzdělávání, jakož i neustále patrnou diskriminaci minorit při přístupu ke vzdělávání (Together and Across, 2012, on-line). Agentura pro sociální začleňování ve své zprávě uvádí, že až 30% dětí ze sociálně vyloučených lokalit je vyřazeno z hlavního vzdělávacího proudu a přeřazeno do praktických škol (ASZ, 2009, on-line).

Cílená edukace vychází především ze snah majority, mnohdy ovšem bez účasti samotných Romů a bez toho aniž by většinová společnost znala problematiku sociálního prostředí a vztahů probíhajících v minoritním etniku.

První z cest, vedoucích k poznání vzájemných kultur je především *multikulturní výchova* realizující se již od útlého věku jedinců. Tuto strategii jsem ve své práci již několikrát okrajově zmínil, v této části se jí, jako jedné z hlavních možností umožňující začlenění Romů do společnosti, budu věnovat podrobněji. Stanovím její hlavní cíle a několika odborníky navrhované cesty k její realizaci. Zároveň na tomto místě zmíním některá fakta o koncepcích vzdělávání Romů, které by měly ústit v jejich vstup do hlavního vzdělávacího proudu.

Součástí multikulturní výchovy by mělo být seznámení laické veřejnosti s problémy romského etnika, z nichž pramení překážky v oblasti vzdělávání, zaměstnanosti a v oblasti týkající se základních životních potřeb. U majoritní společnosti by mělo v této oblasti k seznámení se sociálními specifiky, historií, kulturou a názory romské minority. Mnohdy z pouhé nevědomosti dochází k diskriminaci, xenofobii, rasismu a jiným negativním jevům, jež se ve společnosti vyskytují.

Jistým krokem k seznámení majoritní společnosti se specifiky Romů v rámci multikulturní výchovy, potažmo inkluzivního vzdělávání, se může jevit také vydávání *metodických a výukových příruček* pro pedagogy, ale i samotné žáky z majoritní populace. Podle Bartoňové je totiž jednou ze stěžejních podmínek úspěšného začlenění a edukace žáků se zdravotním a sociálním znevýhodněním, především zajištění odborně připravených pracovníků (Bartoňová, 2009, s. 81). Jednou z metodických příruček je *Druhá směna – Jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ* a další je *Druhá směna – Jak využívat literaturu Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. V roce 2012 je vydalo občanské sdružení Romea a následně byly distribuovány do některých základních škol a víceletých gymnázií. Příručky vycházejí z programu *Čtením a psaním ke kritickému myšlení* a metody z nich vyplývající by měly být inspirací především pro pedagogy, kteří by jejich prostřednictvím měli najít způsoby, jak žáky majoritní společnosti seznámit s odlišnými historicko-kulturními specifiky Romů (Neužilová, Pavlovská, Sadílková, 2012).

„Inkluzivní vzdělávání je definováno jako uspořádání běžné školy způsobem, který může nabídnout adekvátní vyučování všem dětem bez ohledu na jejich individuální rozdíly, přičemž nezáleží na druhu speciálních potřeb ani na úrovni výkonů žáků.“ (Lebeer, 2006, s. 21)

Potřebné kompetence učitele romských dětí dle definice Kaleji:

1. znalost etnika,
2. minimálně základní znalost jazyka etnické skupiny,
3. ochota pedagoga poukazovat v hodinách na romskou kulturu, historii a jazyk,
4. spravedlivý a rovný přístup vůči všem žákům,
5. nerepresivní charakter řešení výchovně vzdělávacích problémů,
6. citlivá komunikace s rodiči dítěte (Kaleja, 2009, In: Kaleja, 2011, s. 89).

Bronfenbrenner upozorňuje na výrazný *interaktivní aspekt výchovy a vzdělávání*, kdy dospělí působí na své děti, děti na dospělé, a to vše za přispění faktoru prostředí, ve kterém se edukace odehrává (Bronfenbrenner, 1996, In: Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 15). Je tedy nutné působit v oblasti vzdělávání a výchovy nejen na samotné děti, ale i na dospělou populaci, aby došlo k vytvoření podnětných a účelných způsobů ovlivňování dětí. Rodiče dětí zpravidla nemívají stejné cíle naplnění životní dráhy ani stejný axiologický žebříček. Proto i pro samotné děti vystupuje potřeba respektování jejich individuálních potřeb a výraznější diferenciací vzhledem ke školnímu prostředí (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 15).

V úvahu je nutné brát rovněž proměny edukačního prostředí, kterými školství prošlo na konci 20. století. Jako nutnost se tedy jeví podpora edukativních snah zaměřených na inkluzivní vzdělávání směrem k širším pedagogickým a speciálně pedagogickým souvislostem, jakož i potřeba zapojení celé rodiny žáka (Kaleja, 2011, s. 179). Je zřejmé, že rodiče mají velký vliv na postoje a hodnoty dítěte (nejen v romské komunitě). Životní strategie a zkušenosti rodičů jsou přenášeny na samotné děti, čímž ovlivňují nejen postoj dítěte ke vzdělávání, ale následnou volbu povolání a jejich představu o životních perspektivách.

Nejsou-li tedy odstraněny elementární existenční problémy rodiny, nemůžeme od rodičů očekávat účinnou spolupráci při výchově a začleňování jejich dětí do edukačního prostředí. Je velmi důležité, aby pedagog (potažmo jeho asistent) cíleně působili nejen na samotného žáka, ale především dostatečně komunikovali s rodinou dítěte. Je tedy žádoucí, aby v budoucnosti byly ovlivňovány nejen schopnosti žáků, ale i jejich možnosti, co se týče dalšího vzdělávání a uplatnění.

Svoji roli zde však může sehrát také tradiční romská kultura a dříve zmiňovaná obava z cizího. Je také možné, že tento strach pramení i ze snahy o zachování „romství“. Rodiče mohou mít obavu z toho, že pokud by se jejich dítě naučilo česky, romská kultura bude postupně zapomínána a Romové vymřou.

Pokud se nyní zaměříme na dětskou populaci, je jasné, že nejúčinnější metodou, jak změnit jejich výchovné stereotypy přenášené rodinou, je, vzhledem k jejich věku, především *hra nebo nápodoba*. Hra může působit jako významný stimul pro ochotu dítěte přijímat informace během procesu učení. Mnohé romské děti si právě prostřednictvím hry dokážou vybavit souvislosti a s hrou mají spojené chápání určitých

pojmu. V této oblasti se můžeme setkat např. s experimentem *Brown Eyes – Blue Eyes* významné americké pedagožky Elliottové, ve kterém testuje u dětí ve školním prostředí jejich reakce k odlišným vlastnostem lidí (Elliot, 2003, on-line). Tento projekt má samozřejmě několik dílčích závěrů, avšak důležité je především hledisko ovlivnitelnosti uvažování lidí a jejich schopnost věřit různým teoriím, které jsou pro ně prospěšné, aniž by si ověřovali jejich validitu. Na podobných principech stavěla nacistická ideologie čisté rasy, o které jsem se zmiňoval v souvislosti se situací Romů během druhé světové války a těsně před ní. Bohužel, velmi krátká cesta vede k odmítavosti a xenofobii, z níž pramení rasismus.

Například Manuál pro výchovu k lidským právům s mládeží vydaný jako doporučení Radou Evropy, v souvislosti s výchovnými metodami prováděnými nenásilnou formou hraní, uvádí hru *O krok vpřed*, která je součástí projektu *Inovativní metody a praktiky na podporu společenského začlenění*. Hra je zaměřena především na xenofobii, chudobu a diskriminaci ve společnosti. Vychází z tvrzení, že všichni jsou si rovni, ale někteří jsou si rovnější. Takový projekt je zaměřen na sociální nerovnost jako zdroj diskriminace a na limity sociální empatie. Její podstatou je především vcítění se do role někoho jiného, kdy účastníkům jsou náhodně přiděleny fiktivní identity různých lidí s odlišným společenským postavením.

Cílem hry je propagace empatie k těm, kteří se ve společnosti nějakým způsobem odlišují a uvědomění si jejich společenské pozice vůči ostatním. Účastníci by měli získat schopnost přemýšlet o vlastních postojích a stereotypch, ocenit rozdílnost mezi lidmi a umět je využít v sociální práci. V neposlední řadě by taková hra měla pomoci rozvinout porozumění pro lidi z odlišných sociálních a kulturních skupin a uvědomit si, jaké následky může přinášet diskriminace a nerovné příležitosti (Udělejte krok vpřed, 2009, on-line).

Šotolová se k otázce vzdělávání Romů přidává zmínkou o *Koncepci romského národnostního školství*, podle které by se mělo národnostní školství stát součástí hlavních výchovných a vzdělávacích systémů v České republice. Prostřednictvím této koncepce by docházelo k postupnému odstraňování společenské nerovnosti a v případě romských dětí, je nutné akceptovat jejich kulturní, etnickou a sociální odlišnost. Taková prohlášení navazují na ustanovení Listiny základních práv a svobod, která v hlavě třetí vymezuje práva národnostních a etnických menšin (LZPS, 1992, on-line).

S odkazem na příslušná ustanovení, Šotolová dodává, že úkolem národnostního školství by mělo být pěstování a rozvíjení národnostní sebeidentifikace, ale zároveň by mělo přispívat ke vzájemnému poznávání a sblížování všech občanů České republiky.

V tomto ohledu navrhuje následující základní opatření:

- ❖ zamezit neúspěšnosti romských žáků v počátcích školní docházky, k čemuž přispívá jejich odlišná jazyková vybavenost řečí majority a sociální prostředí, ze kterého přichází do hlavního vzdělávacího proudu,
- ❖ vhodnými metodami práce vytvářet u romských žáků, ale i jejich rodičů, pozitivní postoj ke vzdělávání,
- ❖ nepotlačovat, ale naopak využít přirozeného talentu a nadání romských dětí v určitých oblastech a nadále je rozvíjet pro jejich možné budoucí uplatnění na trhu práce a ve společnosti (Šotolová, 2011, s. 39).

K jejímu názoru se připojuje také Bartoňová, která zdůrazňuje muzikálnost, estetické cítění a sportovní založení romských dětí, jako jeden z hlavních aspektů, kterých by společnost měla využívat při jejich začleňování a dále je rozvíjet a využívat (Bartoňová, 2009, s. 80).

V oblasti preprimárního vzdělávání je nutné zajistit, aby děti docházely do mateřských škol alespoň dva roky před zahájením školní docházky. Zde se nachází akční prostor pro občanská sdružení a romské politické instituce, aby nezbytnou iniciativu v této oblasti vyvinuly. Současný populační pokles může zřizovatelům škol nahrávat ve snaze vytvářet programy pro preprimární vzdělávání romských dětí (Šotolová, 2011, s. 39). Úkolem mateřských škol by se měla stát především kompenzace odlišného stupně vývoje. Proto je velmi důležité, aby mateřské školy s podílem dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, volily adekvátní programy předškolního vzdělávání. Podle Bartoňové, jsou takové projekty realizovány s odkazem na *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, který ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým realizuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Aby však takové opatření nebylo pouze formální, vyplývá z něj povinnost pro dané stupně škol, vypracovat *školní vzdělávací program*, který předkládá jednotlivé, závazné strategie pro konkrétní vzdělávací instituci (Bartoňová, 2009, s. 84).

Do oblasti základního vzdělávání vstupuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR také *Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*, neboť z předchozích řádků této práce vyplývá, že mnohdy je u romských žáků vstupujících do základního školství diagnostikována lehká mentální retardace (viz. podkapitola 2.3). Podle Bartoňové je tento program často využíván vzhledem k jeho respektování snížené intelektuální úrovně žáků a nízkým požadavkům na obsah a obtížnost učiva. Výstupy, jež by měly z absolvování programu vyplynout, jsou zaměřeny především na praktickou využitelnost poznatků z učiva v každodenním životě (Bartoňová, 2009, s. 120).

Zároveň by bylo vhodné, aby se na středních pedagogických školách připravovali sami Romové na obsazení funkcí *pomocných pedagogických pracovníků*, a to nejen do oblasti školství, ale i zdravotnictví a sociální práce. Je nutné ovšem zmínit, že značná část romské mládeže, vzhledem ke vzdělávacímu dluhu z minulosti, stále nemá dokončené ani primární vzdělání. Zde Šotolová navrhuje zřízení *vzdělávacích kurzů*, kde by Romové mohli získat základní vzdělání a organizace těchto kurzů by spočívala na základních, příp. středních školách (Šotolová, 2011, s. 39). Bartoňová kromě výše uvedeného, dále požaduje *rozšíření činnosti občanských sdružení* v oblasti edukace Romů v preprimárním vzdělávání a *zvýšení počtu přípravných tříd* (Bartoňová, 2005, In: Kaleja, 2011, s. 115).

I přesto, že školský zákon v ustanovení § 45 odst. 2, s odkazem na § 55, odst. 3 (MŠMT, 2008, on-line), možnost organizování vzdělávacích kurzů umožňuje, současná pedagogická realita vůči Romům majícím pouze základy vzdělání, je ovšem jiná. Další aspekt, který brání vytváření takových programů a kurzů, je nedostatečná finanční podpora ze strany státu, ale i neschopnost zřizovatelů škol, žádat o účelové dotace na takové programy. Podle Šotolové, by bylo nutné příslušné třídy dovybavit didaktickými a učebními pomůckami a příslušným metodickým materiálem, což některé školy, vzhledem ke svým napjatým rozpočtům ne vždy pozitivně kvitují (Šotolová, 2011, s. 45). Částečně se zde objevuje i faktor, který jsem zmiňoval dříve ve své práci, že někteří ředitelé škol se obávají, aby jejich instituce nebyla příliš zaměřená na Romy, což by mohlo přinést potencionální odliv žáků ze školy v důsledku xenofobních názorů jejich rodičů. Z toho můžeme vyvodit tvrzení, že *xenofobie je problémem edukace*.

Pro zlepšení vzdělanosti Romů je nutná efektivita při práci s minoritami a přísné sledování účelnosti vynakládaných prostředků. Žádoucí je vytvoření celistvého systému s přehlednou strukturou, v němž se budou odrážet systémy zpětné vazby a evaluace¹². Takové závěry předkládá Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR ve svých strategiích pro zlepšení vzdělanostní úrovně romských dětí (Šotolová, 2011, s. 43).

Přípravné třídy

Jazyková vybavenost a úroveň řečového fondu romských dětí, ale i dospělé romské populace, je jedním z hlavních faktorů, zapříčiňujících vznik bariér a předsudků mezi národnostními skupinami. Pokud se jedinci (v případě Romů však celé skupiny) nejsou schopni dorozumět s ostatními členy společnosti, významně se tak omezuje možnost jejich začlenění, obhajoby a prosazování svých práv. Což vede k izolaci do bezpečí vlastní komunity, kde jedinci ostatní členové rozumí a sdílí s ním podobné problémy.

Je nutné, aby si dítě, již v době předškolního vzdělávání, osvojovalo základy českého jazyka z osnov přizpůsobených romským dětem. Jejich mateřský jazyk by však měl být nadále využíván jako podpůrný didaktický prostředek, a to i v dalších stupních edukační reality (Bartoňová, 2009, s. 105).

Štefanová uvádí, že institut Přípravného, resp. nultého, ročníku základní školy je určen všem dětem ze sociálně vyloučených lokalit, dětem s omezeným jazykovým kódem, dětem psychicky strádajícím, ale i těm, kteří nejsou dostatečně připraveni na vstup do základního školství z jiných důvodů. Všeobecně rozšířený názor však tyto školy přisuzuje převážně romskému etniku (Štefanová, 2006, In: Svoboda, Morvayová, 2010). Přípravné třídy slouží spíše jako podpůrné opatření k zajištění inkluzivního vzdělávání.

Problémem při přístupu ke vzdělání, jež by významně přispělo k pozdvihnutí romské minority, je také nedostatek kvalifikovaných učitelů, ovládajících romský jazyk natolik, aby v něm mohla probíhat výuka. Je nutné tedy zabezpečit odpovídající kvalifikaci pedagogů romských dětí a změnit jejich přístup, který ve většině případů stále koresponduje s klasickou koncepcí školství. Potřebným se rovněž ukazuje nutnost rozvíjení těch vlastností dětí, které souvisí s jejich kulturou, rozvíjet jejich komunikační dovednosti s ohledem na specifika romské kultury, a netrvat na stále uplatňovaném modelu orientovaného na výkon dětí (Šotolová, 2011, s. 52 – 54).

---

¹² Evaluace = hodnocení, známkování (ABZ, 2009, on-line).

Na nutnost směřovat inkluzivní vzdělávání a příslušné metody na nejnižší věkové skupiny, navazuje potřeba *změnit diagnostiku školní zralosti dítěte*. Je žádoucí, aby individuální diagnostika, s ohledem na měřítka majoritní společnosti, ustoupila do pozadí a uvolnil se prostor pro *multidisciplinární práci* s kolektivem třídy, ale i s celkovým kontextem školy. Z takové práce se profiluje také multidisciplinární diagnostika, která by prostřednictvím různých vědních oborů, měla být schopna postihnout celkovou osobnost dítěte s jeho sklony a preferencemi. Teprve pak by byla společnost schopna použít na začlenění dětí (následně i celé skupiny) odpovídající prostředky.

V souvislosti s uváděnou problematikou se jeví jako poučný projekt z 50. let 20. století, který realizoval pedagog Dědič, jehož můžeme považovat za jednoho z průkopníků dnešní multikulturní nebo interkulturní výchovy. Tento humanistický pedagog usiloval o výchovu žáků odlišných národností jako plnohodnotných členů společnosti. Byl rovněž významným poradcem pedagogů pro práci s dětmi a mladistvými v oblasti mimoškolní výchovy. Dědič si na počátku své práce s romskými dětmi povšiml jejich osobního nezájmu, ovšem u rodičů byla situace, i přes počáteční nedůvěru, zcela jiná. Rodiče dětí si spojovaly školní docházku s bezplatnou stravou a tepla v místnostech školy. Samotné děti byly roztěkané, utíkaly ze školy a dokonce byly hrubé na pedagogy. Později si Dědič všiml zaměření romských dětí na hudbu, hry a jejich přirozenou zvědavost, což, po úpravě školních osnov těmito aspekty, začalo zvyšovat jejich zájem o školu a vzdělávání (Dědič, 2005, s. 34 – 37).

Proč se na tomto místě o projektu Dědiče zmiňuji? Především proto, že i uvedený koncept podporuje myšlenky, vyplývající z této části práce. Chceme-li zvýšit efektivitu a smysluplnost jakýchkoliv intervenčních opatření vůči Romům a zesílit jejich zájem o vzdělanost, lze toho částečně dosáhnout systematickým sledováním jejich sociokulturních specifik a způsobů uvažování. Přihlédnutí k odlišnostem etnika a přizpůsobení edukačního programu jejich potřebám, se jeví jako smysluplnější cesta, než trvání na vzdělávání metodami určenými primárně pro majoritní společnost. Takové uvažování pouze zvyšuje interkulturní rozdíly a prohlubuje odlišnost národnostních skupin v rámci státního území. Neopomenutelným faktem je nutnost vytvářet podnětné a příznivé prostředí ve třídě i samotné škole, které by vedlo k rozvíjení sociálních kompetencí Romů.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR v roce 2009 schválilo *Koncepci včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí*, jejímž cílem bylo rozvinutí systému rané péče o děti žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Pro komplexní účinnost těchto opatření je však nutná součinnost několika ministerstev (MŠMT, 2008, on-line). Již z názvu koncepce vyplývá její směřování na nejnižší věkové kategorie, u kterých je možný předpoklad účinnosti případných opatření s ohledem na jejich kognitivní vývoj. Svoboda a Morvayová k tomu dodávají, že zanedbání rozvoje poznávacích funkcí mozku v období do tří let věku dítěte, může být následně výrazně handicapujícím činitelem pro schopnost učení se (Svoboda, Morvayová, 2010).

Asistent pedagoga

Kromě zřizování vzdělávacích kurzů a organizace přípravných tříd, patří do pravomoci ředitelů školských zařízení, ve kterých se vzdělává větší počet sociálně znevýhodněných žáků, ustanovení funkce asistenta pedagoga. Tento institut je obsažen i v současné platné české legislativě s návazností na předpisy Evropské unie. Jelikož je cílem českého školství vytvoření humánního a nediskriminačního prostředí, důležitým prvkem se tak stává nejen formální ustanovení této pozice, ale i skutečné využití asistentů jako plnohodnotných členů pedagogického sboru a z toho plynoucí vzájemná spolupráce. Jedním z předpokladů pro výkon této pozice, by mělo být zvládnutí romského jazyka, pro navazování účinnější spolupráce nejen se samotným žákem, ale i s rodinou dítěte.

Podle Šotolové dokáže romský asistent navázat účinnější kontakt s romskou rodinou a mnohdy je s ní i v přátelském vztahu. To vše je možné v případě, že ovládá romský jazyk, případně se vyprofiloval z řad samotných Romů. Přítomnost asistentů by mohla přispívat ke vzájemnému poznávání majoritní a minoritní společnosti (Šotolová, 2011, s. 57 – 60). Základní náplní této funkce se stává vyrovnávání kulturních a sociálních rozdílů při přístupu romských dětí do edukačního prostředí, včetně jejich jazykového deficitu. Jeho práce by se měla stále pohybovat v rovině pedagog – žák – rodiče.

Každý asistent pedagoga disponuje určitými kompetencemi, které vyplývají z vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Základní kompetence definuje jako pomoc žákům při integraci do prostředí školy, pomoc pedagogům při výchově a vzdělávání žáků, jakož i komunikace s nimi, jejich zákonnými zástupci a komunitou, ze které žák pochází. Konkrétní kompetence si upravuje každá vzdělávací instituce podle specifických potřeb žáků dané školy (MŠMT, 2005, on-line).

CEREP

Středoevropský romský vzdělávací program byl vytvořen za účelem zajištění rovnocenného přístupu ke vzdělávání romských dětí a jejich začlenění do edukačního procesu. Zároveň je v něm zdůrazňována podpora tolerance k právům minorit a jejich respektování. Program si rovněž klade za cíl vytváření výstupních zpráv z jednotlivých projektů, a to nejen pro příslušné vlády jednotlivých zemí, ale i vzdělávací instituce, neziskové a dobrovolnické organizace. Smyslem celého projektu je zavádění multikulturního vzdělávání spočívajícího na rovných příležitostech do institucí vzdělávacího proudu (Šotolová, 2011, s. 60).

Škola s celodenním programem

V roce 2002 byl do prostředí pěti škol s vysokým počtem dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, zkušebně zaveden projekt „Škola s celodenním programem“. Cíl projektu, v návaznosti na to, co jsem ve své práci zmínil dříve, spočíval v umožnění dosahovat vyšší školní úspěšnosti žákům ze sociálně znevýhodněného prostředí, pomocí specifických aktivit, které byly utříděny do komplexního vzdělávacího programu, především v základním školství (Šotolová, 2011, s. 63).

Kooperativní učení

Jednou ze strategicky významných forem vyučování, s ohledem na začleňování dětí ze sociálně vyloučených lokalit, se může jevit i kooperativní učení, využívající vzájemné spolupráce mezi jedinci. Samotné vyučování se v případě, že žáci spolupracují, jeví jako efektivnější a pracují-li v týmech, je z jejich strany nutné využití interaktivních sociálních vztahů a spolupráce. To do značné míry ovlivňuje následné postavení žáka ve skupině a vede jej k rozvíjení vlastních sociálních kompetencí (Bartoňová, 2009, s. 90). Spolupráce rovněž vede k poznávání se žáků navzájem a k vytvoření si názoru na další členy týmu. Dítě z majoritní společnosti tak může najednou poznat, že i přes obecné tendence k odmítání jedinců z odlišného sociokulturního prostředí, je možné se na dítě z romského etnika spolehnout a úspěšně s ním spolupracovat. A naopak dítě z romského prostředí vnímá skutečnost, že vzájemným partnerstvím s členy majoritní společnosti, se lze úspěšně dopracovat k cíli, aniž by ztratilo cokoli ze své integrity. Je ale nutné, aby si Romové sami uvědomili, že chtějí-li se stát plnohodnotnými členy společnosti, která je bude akceptovat, je nezbytné, aby se aktivně podíleli na společných projektech.

Projektové vyučování

S kooperativním učením úzce souvisí i projektové vyučování a částečně z něj také vychází. Jeho cílem je řešení konkrétního úkolu z běžného života člověka. Žákům jsou zadány projekty a každý z nich se na něm podílí podle svých možností a schopností. Taková činnost je pro ně jistě zajímavá, neboť mají pocit důležitosti, že se mohou na něčem významném podílet. Zažívají pocit úspěchu ze zvládnání dílčích úkolů, což jim umožňuje poznat význam vzdělání, které je jim zprostředkováváno jinou formou, než klasickým, nezáživným, výkonnostním vyučováním. Účelem této metody je rozvinutí vlastní tvořivosti, fantazie, samostatnosti, organizace vzájemné spolupráce a u romských žáků především jejich pocitu důležitosti v daném úkolu. Jako důležitý prvek se jeví i ověření způsobilosti pro zdárné splnění zadaného úkolu a schopnost žáků překonávat dílčí překážky během jeho realizace (Bartoňová, 2009, s. 91). Obě uvedené formy edukace je možné uplatňovat ve vzájemné souvislosti a ve stejnou dobu.

Opatření, která, v souvislosti s edukací romských žáků navrhuje vládní Agentura pro sociální začleňování, se rozčleňují do šesti oblastí, jimž je nutno věnovat pozornost, a se kterými by mělo být systematicky pracováno:

Předškolní vzdělávání

- ❖ v této oblasti zdůrazňuje význam přípravných tříd základních škol,
- ❖ systémová podpora docházky do mateřských škol, především v ročnících bezprostředně předcházejících základní školní docházce,
- ❖ různé výhody romským rodinám na podporu vzdělanosti.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

- ❖ sociální a vzdělávací intervence,
- ❖ prevence sociálně-patologického chování,
- ❖ prevence odebrání dětí do ústavní výchovy,
- ❖ prevence v oblasti práce s rodinou.

Multidisciplinární skupina

- ❖ zřízení odborného týmu pro efektivní řešení výchovných a vzdělávacích problémů,
- ❖ vzájemná informovanost a včasné odhalování problémů.

Záškoláctví

- ❖ zjistit skutečné příčiny tohoto jevu a najít odpovídající řešení této situace,
- ❖ případné sankce uplatňovat ve spolupráci s výše uvedenou multidisciplinární skupinou.

Inkluzivní vzdělávání

- ❖ pomocná opatření nastavit podle individuálních potřeb daného žáka,
- ❖ skutečné zavádění funkce asistenta pedagoga ve třídě,
- ❖ plošné rozdělování žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí do škol v rámci obce, nikoliv segregování pouze do jedné.

Zapojení nevládních organizací

- ❖ zajištění volnočasových aktivit pro děti ze sociálně vyloučených lokalit,
- ❖ zaměření těchto organizací na doučování a zájmové kroužky (nejen ve školách),
- ❖ sociálně aktivizační služby (ASZ, 2009, on-line).

Z uváděného vyplývá, že nejúčinnější cestou k ovlivnění školní úspěšnosti a následně i společenského postavení, je kombinace *programu včasné péče, udržení rozdílnosti ve školním prostředí* (jak z etnického hlediska, tak i z hlediska sociálního postavení žáků) a *přímá práce s dítětem* s ohledem na intervenční program pomáhající rodinám či skupinám se získáním jejich kompetencí a postojů. Tyto programy zároveň pomáhají s řešením tíživé ekonomické a sociální situace skupin. Dále by měla být věnována nemalá pozornost přizpůsobení emocionálních a rozumových podmínek učení (Svoboda, Morvayová, 2010).

Pro doplnění ještě uvedu některá systémová opatření, která pro speciálněpedagogickou praxi a teorii v této souvislosti navrhuje Bartoňová. Jsou to zejména:

- ❖ odborná a propracovaná příprava speciálních pedagogů,
- ❖ praktické semináře připravující pedagogy pro výuku romských žáků,
- ❖ rozvíjet komunikační techniky mezi žáky,
- ❖ podpora vydávání odborných publikací,
- ❖ rozvoj dovedností žáků v oblasti informačních technologií a médií,
- ❖ optimalizace sítě preprimárního a primárního vzdělávání,
- ❖ odborná příprava asistentů pedagoga,

- ❖ aplikace multikulturní výchovy do školních osnov,
- ❖ podpora činnosti poradenských zařízení,
- ❖ spolupráce školských institucí nejen na regionální úrovni (Bartoňová, 2009, s. 171 – 172).

Všechna opatření, která se zaměřují na zmiňovanou ochranu před sociálním vyloučením z účasti na vzdělávání, by v oblasti speciální pedagogiky měla být orientována především na prevenci etopedickou, a to v oblastech primární, sekundární i terciální prevence. Je nutné zkoumat mezní hodnoty výchovy uvnitř romského etnika, ale i samotnou úroveň přímého a nepřímého výchovného působení (Kaleja, 2011, s. 175 - 176). Nezbytná je i eliminace charakteru segregovaných „romských škol“, neboť vzdělanostní ambice žáků výrazně ovlivňuje jejich okolí a prostředí, ve kterém své vzdělávání získávají (Kaleja, 2011, s. 174).

Svoboda a Morvayová jako jeden z významných prvků umožňujících začlenění dětí do hlavního vzdělávacího proudu, málo užívaný přístup využívající osoby *mediátora* z konceptu dětské mediace (Svoboda, Morvayová, 2010). Myšlenka na ustanovení jedince, který by vstupoval mezi požadavky majoritní společnosti institucionálně zastoupené školou a romského žáka, je obecně prospěšná. Je ale nutné, stejně jako u pedagogického asistenta, stanovit určitá kritéria, která by takový člověk měl splňovat.

Vyvstává ovšem otázka, zda by děti, v případě, že by to byl dospělý jedinec, měly v něj důvěru a chtěly se mu svěřovat se svými názory a postoji. Těžko realizovatelné by bylo i s ohledem na vrozenou nedůvěru Romů vůči všemu cizímu. Pokud by však takovým člověkem byl příslušník romského etnika, mohlo by to přinést negativní důsledky ve vztahu s rodiči žáků z majoritní společnosti. Takových otazníků se nabízí spousta a všechny tyto otázky přinášejí opět jakýsi pomyslný kruh, z kterého bude velmi složité najít východisko. Je proto velmi důležité, aby příslušná opatření byla nejvyšší měrou a systémově koncipována, neboť závěry budou ovlivňovat psychiku těch nejzranitelnějších členů naší společnosti, tedy dětí.

4.4 Cesta k řešení plynoucím z této práce

„Neví-li badatel, jaké vztahy pojí osoby, s nimiž je v kontaktu, nemůže vůbec porozumět starostem, zájmům a obavám, které ovládají mysl Cikánů.“ (Cohn, 2009, s. 11)

Základní tezí, která z mé absolventské práce jednoznačně vyplývá, je nutnost přehodnocení přístupu majoritní společnosti a jejich institucí k romskému etniku, čehož lze dosáhnout hlavně pochopením odlišné kultury Romů. Důležité je podrobit hlubšímu zkoumání adekvátnost současné školské diagnostiky a zařazování dětí do speciálních škol. Zároveň, podle Šotolové, je velmi důležitá výchova budoucích pedagogů směrem k multikulturní výchově a soužití. S tím souvisí i nutnost dohnat deficity v oblasti vzdělávání, které Romové získali před rokem 1989 (Šotolová, 1997, s. 10).

Na druhou stranu sami Romové by měli mít zájem o začlenění do většinové společnosti, což obnáší i určitou akceptaci hodnot a norem majority a méně důsledné trvání na tradičních hodnotách. Podle Samkové je rovněž nutné, aby Romové překonali svoji generačně, po několik staletí přenášenou úzkost, způsobenou ohrožením jejich duševní integrity a nejistotou přežití. Musí se rovněž vyrovnat s faktem, že jsou Romové a přijmout svůj osud. Výsledkem dlouhodobého pocitu ohrožení je *posttraumatická stresová porucha*, která zásadním způsobem ovlivňuje jejich chování a prožívání. Kvůli tomu, aby v takových stresujících podmínkách přežili, museli Romové zaujmout jisté postoje, způsoby vyjadřování a jednání, které často působí nelogicky a nepřijatelně.

Tyto postoje umožňující jejich „přežití“, jsou však zároveň faktory, které zapříčiňují jejich sociální vyloučení. Na druhou stranu jim specifické postoje zaručují duševní integritu. Samková rovněž kritizuje ulpívání různých organizací na propagování *sociální práce* jako prostředku k integraci Romů. Sociální práce však neřeší příčiny sociálního vyloučení, pouze „léčí“ některé jeho symptomy (Samková, 2012, s. 10). Akceptovatelným řešením současného postavení Romů není ani zdánlivá vidina lepšího života v zahraničí a s tím související, občasné vlny emigrujících Romů. Útěk před problémem neznamena jeho vyřešení!

Pro samotné Romy by byla prospěšnější cílená, systematická, důsledná a fungující intervence umožňující jejich začlenění, zajištění rovného přístupu k šancím. Je velice důležité, aby v poslední době tolik oblíbená, mediální kampaň zaměřená na „pravdu“

o Romech a příčinách jejich současné životní úrovně, vycházela z ověřených faktů a ne z pouhých polopравd či domněnek redaktorů. Zároveň by pořady a zprávy v médiích měly být podávány vyváženou formou, tzn. ukazovat i na běžný život minorit (čímž by majoritě přiblížila jejich kulturu a zvyky) a nepoukazovat pouze na negativní jevy a události. Jsem proti jakékoliv cenzuře, ale domnívám se, že symetrii v informacích je potřeba zajistit.

Státní aparát by se měl zamyslet nad tím, zda již není nejvyšší čas skončit s líbivou politikou a populismem, a začít konečně jednat, pro minority (nejen tu romskou), ale i pro majoritu. Místo důsledného a nesystémového postihování lidí za to, že místo Rom řeknou cikán, by se zákonodárná moc v České republice, ale i ve světě, měla snažit o řešení daleko větších problémů provázejících vzájemné soužití minorit a většinové společnosti.

Historií potvrzená zkušenost říká, že cesta segregace či asimilace romské minority, není v žádném ohledu tou správnou. Jakýkoliv národ či kulturu nelze vymazat, ani z dějin ani z geografického prostoru. Není řešením potlačovat něčí zvyky, tradice, jazyk ani kulturu. Je nutné si uvědomit, že život je často o kompromisech a v případě národnostních kultur, o kompromisech velmi citlivých.

Ještě jedno historické zamyšlení na závěr mé práce:

O prezidentu Masarykovi se pravilo, že rozlišuje lidi na dvě kategorie – na lidi slušné a na lidi neslušné. Snad bychom se k tomuto dělení, k tomuto posuzování měli vrátit. Bez ohledu na barvu pleti, na původ, národnost i náboženství každého jednotlivce. Ten postoj totiž odpovídá občanským hodnotám. A občanské hodnoty jsou základem demokracie.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. Rozhovory s příslušníky romského etnika

Praktická část bakalářské práce byla směřována především na ověření, zda se teoretická část ubírala správným směrem a zda teze či závěry z ní vyplývající, odpovídají realitě. Cílovou skupinou byli Romové, kteří jsou integrováni do majoritní, české společnosti a jejichž společným jmenovatelem je běžný, nesegregovaný život ve společenských strukturách majority.

Z důvodu uzavřenosti a obecné nedůvěry romského etnika, jsem získal pouze tříčlenný, výzkumný vzorek. Nicméně, tento vzorek respondentů z řad romské minority, považuji za velmi kvalitní a přínosný, neboť se mi povedlo získat jedince z rozdílných genderových dimenzí, s rozdílnou věkovou strukturou, různým stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání a odlišného socioekonomického statusu. S ohledem na tyto skutečnosti, lze vysledovat značné rozdíly v odpovědích respondentů.

5.1 Metoda a cíl výzkumu

Pro potřeby své absolventské práce jsem se rozhodl využít kvalitativních výzkumných metod, z nichž jsem uplatnil techniku **polostrukurovaného rozhovoru**. Tento typ výzkumu jsem zvolil pro nespornou validitu získaných dat, možnost poznání determinujících proměnných, bezprostřední kontakt s respondenty a s ohledem na náročnost tématu také pro eventuální vysvětlení či upřesnění zjišťovaných dat.

Rozhovory se uskutečnily na přelomu března a dubna 2013 (s přihlédnutím k časovým možnostem respondentů) v prostředí zvoleném po vzájemné dohodě tak, aby to bylo respondentům příjemné, ale zároveň aby byla zajištěna diskrétnost. Probíhaly mezi čtyřma očima, v jednom případě za přítomnosti dalších členů rodiny a zpravidla byly realizovány polostrukurovanou formou, s ponecháním dostatečného prostoru na vyjádření respondenta, udržovaného však v mezích předem připravených, výzkumných otázek. Byla-li odpověď příliš strohá nebo nedostatečná, položil jsem dotazovanému doplňující otázku. V takové situaci bylo nutné rozhovor vést a řídit.

Jako skutečná jsou uváděna pouze tvrdá data (věk, pohlaví, rodinný stav), rodná jména však byla, kvůli zachování anonymity a ochraně osobních údajů, pozměněna. Žádný

z respondentů také nevyslovil souhlas s nahráváním obsahu výzkumu, tudíž odpovědi byly zaznamenávány pouze do poznámkových archů.

Na každý rozhovor byly stanoveny 30 – 45 minutové časové jednotky, avšak tuto předepsanou časovou linii se nepodařilo v žádné z rozprav zachovat. Jeden z rozhovorů dokonce přesáhl 120 minut.

Cílem prováděného výzkumu bylo zjistit, jak respondenti z řad Romů vnímají současné společenské klima vůči jejich minoritě, jakým způsobem dosáhli svého začlenění do majoritní společnosti, zda tento proces byl pro ně složitý a co si myslí, že ovlivnilo jejich současné postavení nejvíce. Jelikož výzkumný vzorek byl, co se týče věkového rozložení, rozdílný, bylo zajímavé zjišťovat, jaké aspekty ovlivnily začlenění jedinců do majority v odlišných historických etapách.

Hlavním cílem bylo zjistit určující faktory, které dotazovaným pomohly získat současné společenské postavení a vyvodit z těchto zjištění určité hypotézy, které by mohly, po dalším zkoumání, dopomoci k začlenění minorit do národnostních struktur jednotlivých států.

K dosažení výše uvedeného jsem považoval za nutné zjistit, jak samotní respondenti vnímají své postavení, co pro ně znamená jejich romství, co považují za nejvíce diskriminační faktory ve společnosti a s jakými překážkami se setkali při svém začleňování do majority.

Mohu konstatovat, že při své výzkumné činnosti jsem se zaměřil především na **sociální percepci** dotazovaných respondentů se záměrem odhalit některé společné faktory, na které by se měla zaměřit činnost odborníků a vládních i nevládních organizací, věnujících se problematice soužití minorit v širších národnostních strukturách.

5.2 Výzkumné otázky rozhovoru

Příprava výzkumu probíhala formou vypracování kostry rozhovoru s vynecháním místa na zaznamenání odpovědí. Tento tiskopis jsem měl s sebou při provádění rozhovoru kvůli zapisování odpovědí respondentů a druhý, prázdný pro případný zájem dotazovaného o nahlédnutí do něj. Jelikož jsem vypracovával otázky samostatně a podle pečlivého uvážení, nebyl problém případnou nejasnost ve formulaci či zadání otázky upřesnit nebo vysvětlit.

Na začátku každého rozhovoru jsem respondenty upozornil na jejich právo neodpovídat na otázku či odmítnout se k ní vyjádřit, pokud by jim to přišlo nevhodné nebo příliš osobní. Tohoto práva žádný z respondentů nevyužil.

Pořadí výzkumných otázek nebylo striktně dané a mohlo se během rozhovoru měnit, podle aktuálního směru hovoru. Byly však zpracovány v následujícím pořadí:

1. Kolik je Vám let?
2. Jaký je Váš současný rodinný stav?
3. Odkud Vaše rodina pochází?
4. Mluvíte česky i romsky? Jak jste mluvili u Vás doma?
5. Jaké máte nejvyšší dosažené vzdělání?
6. Jak jste vnímal/a prostředí školy?
7. Bylo vzdělání ve Vaší rodině hodnotou (kladli na něj Vaši rodiče důraz)?
8. Jakou pracovní pozici v současnosti zastáváte?
9. Domníváte se, že současný pracovní trh v České republice diskriminuje Romy?
10. Byla Vaše výchova v rodině založena na romských tradicích?
11. Pokud ano, způsobily Vám někdy tyto tradice těžkosti nebo nebyly pochopeny Vaším okolím?
12. Zúčastňujete se romských kulturních akcí?
13. Co je Vám bližší z kultury Romů a co se Vám naopak líbí na kultuře české společnosti?
14. Jaké znáte romské organizace a spolupracujete s některou?
15. Které vlastnosti lidí v současné české společnosti Vám nejvíce vadí?
16. Jaký máte názor na současné společenské postavení Romů v České republice?
17. Považujete dnešní společenské prostředí za diskriminační?
18. Setkal/a jste se někdy osobně s rasismem?

19. Řeší současná vládní politika v České republice dostatečně problémy Romů?
20. Jaká je, podle Vašeho názoru, cesta k tomu, aby Romové a většinová společnost dokázali spolu žít – čím toho dosáhnout?
21. Co se domníváte, že Vám umožnilo začlenit se do české společnosti (vzdělání, přátelé, rodinný stav, sport apod.)?

5.3 Rekapitulace rozhovorů

Rozhovor první

Jméno: Eva

Věk: 34 let

Místo narození: slovenská část bývalého Československa

Rodinný stav: rozvedená, 1 dítě, bývalý manžel Rom

Eva je kolegyní mé manželky v zaměstnání. Seznámili jsme se tedy přes ni a rozhovor probíhal v kavárně. Byl to první rozhovor pro moji praktickou část bakalářské práce, tudíž jsem nevěděl, jaká mám mít očekávání nebo jak bude rozhovor probíhat. Ihned po vzájemném představení však ze mě veškeré obavy opadly, neboť Eva byla velice příjemná, upravená a usměvavá. Brzy zmizel vzájemný ostych a dovoluji si tvrdit, že celý rozhovor následně probíhal v příjemné, přátelské a uvolněné atmosféře.

Na Evině příkladu lze demonstrovat, že snaha může vést k osobním i pracovním úspěchům. V bakalářské práci jsem na několika místech zmínil, že lidé, kteří vystudují některý stupeň školy, mají následně problém s uplatněním na trhu práce, což může vést k prohlubování demotivace a zklamání z kulturně-společenského života. Eva však takovou potíž v současné době nezažívá, což však přičítá tomu, že se po několika marných pokusech najít zaměstnání, rozhodla odjet do zahraničí studovat jazyk a to jí následně pomohlo při hledání dalšího uplatnění v České republice.

V současné době pracuje jako administrativní pracovnice na finančním oddělení velké, mezinárodní, personální firmy. Jak však dodává, kdyby se nemusela vrátit kvůli rodinné situaci, asi by v České republice nepracovala. Setkala se zde totiž s diskriminací při přístupu k zaměstnání, a to i přesto, že vystudovala obchodní akademii, následně

vysokou školu a mluvila cizími jazyky. I přes určité těžkosti, které doposud musela překonávat, se hrdě hlásí ke svému romství. Zaměstnanost a současnou situaci na pracovním trhu považuje za „velký problém“ Romů, nejen v České republice. Z vlastní zkušenosti ví, že je důležité změnit přístup k romskému etniku ve výběrových řízeních a příslušných úředníků při zajišťování pracovních příležitostí nezaměstnaným.

K aktuálnímu společenskému postavení Romů se Eva vyjádřila několika větami, jež charakterizovaly její názory. Právě ty by mohly být brány jako jedny z nejfundovanějších, neboť Eva pracovala v několika neziskových organizacích a dlouho spolupracovala s organizací Společenství Romů na Moravě. Zúčastňuje se pravidelně romských setkání a festivalů (např. Django Fest) a loni byla přizvána jako významná představitelka romské komunity na akce pořádané Muzeem romské kultury v Brně. Hlavní problém současných, neziskových organizací je podle Evy řídicí management z řad majoritní společnosti, který staví všechny projekty na tabulkách a číslech, nikoliv na výsledcích práce pro Romy samotné. Kvůli takové situaci odešla z jedné neziskové organizace i Eva.

Křivka společenského postavení Romů, po euforii po roce 1989, jde opět mírně dolů. Hlavní problém české společnosti vidí v mentalitě Čechů, kteří jsou přirozeně nedůvěřiví, věčně nespokojení a mají zlost z vlastní neúspěšnosti. Hledají proto „obětího beránka“, na kterého by svoji nepříznivou situaci svedli. Romové, oslabení ve svých národnostních a sociokulturních právech, jsou takovou typickou obětí. V této souvislosti Eva zdůraznila závěry, ke kterým jsem se ve své práci také dopracoval, že situaci velmi výrazně zhoršuje i negativní mediální kampaň namířená proti Romům. Z médií se dozvídáme pouze to, kde, co a který Rom ukradl nebo zničil, ale pro přiblížení jejich každodenního života majoritě, se v médiích neobjevují žádné příspěvky. Eva mne upozornila například na jednu, veřejnoprávní slovenskou televizní stanici, kde jsou Romové prezentováni v běžných, neutrálních životních souvislostech.

V návaznosti na to, si Eva posteskla, že současná česká společnost je velmi ovlivnitelná většinovým názorem, mediálním obrazem romské minority a neochotou jít svými názory proti ostatním. České prostředí proto považuje za diskriminační a přála by si, aby byli Romové vnímání a posuzování jako jednotlivé osobnosti, nikoliv jako celé etnikum s přiznanými vlastnostmi. Dodala, že i mezi Romy v rámci jednoho

geografického celku existují různé skupiny a ty také mají vzájemně rozdílné vztahy. Proto není správné romské etnikum generalizovat.

Značný podíl na nevyhraněných názorech a oboustranném nepochopení různých národností, má i odlišné chápání významu jednání a sdělení. Proto mi také Eva vysvětlila křik a živelnost Romů na veřejnosti. Romové samotní si nevěří a z neznámého mají strach. Jejich obranou je právě hlasité vyjadřování, které se jim stalo (podle jejich zkušeností) nástrojem pro dosažení určité potřeby. Ve skutečnosti však nejsou zlí.

Ačkoliv se Eva narodila na Slovensku, mluví perfektní češtinou bez přízvuku. I přesto, že rodiče a bratr mluví romsky, sama není zvyklá tento jazyk tolik používat. Největší zásluhu na její úrovni jazykového projevu vidí v tom, že celé dětství vyrůstala mezi členy majoritní společnosti a mnoho věcí odkoukala a přebrala. V tomto spatřuje velmi významný integrační prvek, neboť segregované školství a uzavřená ghetta, nemohou připravit děti na vstup do společenského života, ale prohlubují rozdíly a vzájemný sociokulturní odstup.

Další důležitý aspekt, umožňující inkluzi jakékoliv menšiny, vidí v přístupu romských rodičů ke vzdělání a smyslu pro zodpovědnost. Jak Eva uvádí, ve svém dětství byla oběma rodiči vedena k tomu, aby vzdělání brala jako hodnotu, na kterou je třeba klást velký důraz. Zároveň ale dodává, že nastupující, mladá generace začíná hodnotu vzdělání již pomalu chápat.

Související problém však spatřuje v postoji spolužáků a jejich rodičů k romským dětem. Sama, především na základní škole, se setkala s nemístnými poznámkami spolužáků (především kluků v pubertě), jež jí byly nepříjemné. Takovou situaci opět zažívá se svojí desetiletou dcerou a říká, že *„je velmi složité jí vysvětlit, proč to tak je a proč jsou k ní spolužáci takoví. Malé dítě nemůže pochopit svoji odlišnost. Je bezmocné a přichází domů s brekem. Tak jako jsem kdysi brečela i já.“* Podle Evy je důležité „neházet flintu do žita“ a pokud učitelé a spolužáci vidí snahu a zájem o procesy ve škole, často změni svůj názor i přístup k romskému dítěti. Eva se později přiznala, že podobný pocit zoufalství zažívala i v době, kdy byla žádat o zaměstnání. To byl asi také jediný okamžik v průběhu rozhovoru, kdy se z její tváře na chvíli ztratil úsměv.

Během řešení výzkumných otázek jsme, v souvislosti se společenskou situací Romů, probírali i zcela odlišná témata. Závěrem bych se o nich rád zmínil. Většina tradic, které jejich rodina dodržovala, byla převzata z tradičních prvků majoritní společnosti. Jen některé z nich jsou „upraveny“ pro potřeby Romů a často se odehrávají v daleko větším měřítku, než je většina majoritní společnosti zvyklá. Za typického představitele okázalosti a rozsahu kulturního života etnika, považuje Eva romskou svatbu, na kterou velmi ráda vzpomíná.

Rozhovor druhý

Jméno: Adam

Věk: 38 let

Místo narození: slovenská část bývalého Československa

Rodinný stav: ženatý, 2 děti, manželka neromského původu

S Adamem jsem se poprvé setkal před několika lety, kdy se přiznal do naší obce. Byl to vlastně její první romský obyvatel. Jelikož se jeho budoucí žena nijak zvlášť nezapojovala do společenského dění v obci, nikdo z jejích obyvatel o příchodu prvního Roma neměl tušení. Adam sloužil v naší obci jako voják základní vojenské služby a přitom se seznámil se svojí budoucí ženou. Tím mi jeden z respondentů potvrdil mé tvrzení, že vojenská základní služba mohla být považována za významný socializační prvek v životě mladých Romů.

Zpočátku se sice setkal s nedůvěrou a odmítáním, ale jak se postupně s obyvateli, díky aktivnímu zapojení do společenského života obce, sžíval, postoj většiny lidí se měnil. Samozřejmě i dnes se občas setká s konstatováním „*ten, Cikán*“, ale jinak popisuje vztahy s majoritou jako harmonické.

Rozhovor probíhal v domě Adamovi rodiny, který svépomocí opravil, a o nějž se pečlivě stará. Díky tomu jsem mohl nahlédnout do prostředí, v kterém Romové žijí. Musím přiznat, že to, co jsem se při sběru materiálů dozvěděl o okázalém způsobu života příslušníků romského etnika, se potvrdilo. U Adama doma je velké množství drobných věcí, různých zářících upomínkových předmětů a je pozorovatelná, i mnou zmiňovaná, záliba v červené barvě. Jinak musím říci, že vše je velmi čisté a upravené

a Adamova rodina je velmi pohostinná. Rozhovor po celou dobu probíhal v pohodové atmosféře, jen některé otázky jsem musel Adamovi povysvětlit nebo přeformulovat.

Adam je vyučený zedník a je hrdý na to, že učiliště dokončil, neboť mnoha jeho spolužákům se to nepovedlo. Pochází ze západního Slovenska, kde má svoji rodinu, a kde žijí jeho rodiče. Těm také vděčí za to, že jej k dokončení školy svým způsobem donutili. Sice jejich výchova byla přísná (je takový i na své děti), ale konstatoval, že „*je to dnes potřeba, aby z nich něco bylo*“. „*A taky, aby se učily!*“ Význam vzdělání už přece zdůrazňovaly jeho rodiče. Doma mluvili převážně romsky, ovšem s prvky slovenského jazyka a po svém přestěhování do České republiky mluví docela obstojně česky, ovšem se silným přízvukem.

Na základní školu ale nevzpomíná rád, neboť ho příliš nebavila a všichni v ní vyrušovali, tak se na učení nemohl moc soustředit (studoval na škole s velkým podílem romských žáků). Na učilišti už to bylo jiné, v praktické přípravě trávili čas venku a on se mohl něco nového naučit.

Podle jeho názoru by se však na Slovensko vrátit nechtěl, protože tady se má lépe, i když diskriminace a rasismus se objevuje i v Čechách. S rasismem se však osobně nesetkal, jen se mu zdá, že občas na něj lidé špatně koukají. Avšak ví, že rasismus se objevuje ve stále větší míře, neboť lidé jsou na sebe více zlí a potřebují najít někoho, na koho by svoji zlobu přenesli. Současná vláda, podle něj, problémy Romů neřeší (říkají to také všichni jeho příbuzní) a stará se jen o svoje záležitosti. Adamovi rodiče si mysleli, že se situace změní po roce 1989 a on osobně si myslel, že to bude lepší, když Česká republika vstoupí do Evropské unie a částečně převezme její legislativu. Ale ta naděje a radost trvala vždy jen chvíli. Pak se vše vrátilo zase zpět.

Chybí mu především tradice, které ve svém bydlišti zachovávali. Tady, vzhledem k tomu, že jinou romskou rodinu v okolí nezná, to není tak jednoduché. Vynahrazuje si to častými návštěvami svých příbuzných, což považuje za hlavní faktor, který si ze svého „romství“ uchoval. Tedy velmi silnou fixaci na rodinu. Ostatní tradice, které dodržují jeho příbuzní, už tady v Čechách nedělají a slaví stejné svátky jako ostatní (majorita). Romských kulturních akcí, v rámci regionu, se nezúčastňuje, neboť spoustu času tráví cestováním za prací do zahraničí a jeho děti jsou na to ještě mladé. Kulturu Romů jim ale zprostředkovává právě vzájemným střetáváním členů rodiny. Chce, aby

se děti za své romství nestyděly, stejně jako on. Na své dětství často velmi rád myslí a mrzí ho, že tu nemá své bývalé kamarády.

V současné době pracuje jako zedník, ovšem jezdí za prací do zahraničí, neboť český pracovní trh, podle něj, Romům nepřeje a nemá o ně zájem. „*Spousta příbuzných pracovala na stavbách, teď už jim však konkurují Ukrajinci, kteří nechtějí tolik peněz,*“ dodal Adam. Je ale fakt, že někteří jeho příbuzní si zvykli na podporu od státu a zapojovat se do širší společnosti nechtějí. On sám ovšem takový život neuznává, zná hodnotu peněz a ví, že bez nich se jeho rodina neobejde. Nemohli by si zakoupit vše potřebné (ani svým dětem) a také by neměli vlastní bydlení. Je důležité, aby si důležitost zaměstnání Romové sami uvědomili, ale také aby měli příležitost se do nějakého zaměstnání dostat. Musí se změnit přístup zaměstnavatelů a vlády k Romům.

Adam je, jako většina Romů, velmi živelný a jeho vnější projevy jsou hlasitějšího rázu, což považuje za jeden z významných faktorů, proč jsou Romové často nepochopeni a odmítáni. Pro to, aby všichni v Česku dokázali spolu žít, je podle něj, důležité, aby se všichni vzájemně respektovali, aby byli důsledně postihováni ti, co projevují rasovou nesnášenlivost a aby se toho „Češi“ a Romové o sobě více dozvídali. Neví však, jestli vzdělání Romům nějak pomůže najít si lepší místo, ale být alespoň vyučený je podle něj určitě důležité. I když se potom práce špatně hledá, je potřeba „něco umět“. Adam se také domnívá, že právě jeho pracovitost a výsledky, které jsou za ním po práci vidět, mu umožnily se do majoritní společnosti začlenit. Stejně jako pravidelná účast na kulturních akcích v místních zařízeních a také to, že si tady našel svoji ženu (Adam se směje).

Rozhovor třetí

Jméno: Lucie

Věk: 49 let

Místo narození: Přerov

Rodinný stav: vdaná, 2 děti, manžel neromského původu

Poslední rodinou, kterou jsem pro účely své bakalářské práce navštívil, je rodina mého vzdáleného strýce. V této části budu Lucii označovat slovem „teta“, neboť jí tak

od útlého dětství říkám. Musím přiznat, že tento rozhovor byl pro mne, vzhledem k příbuzenství, nejjednodušší. S tetou se setkávám od svých tří let a ani tehdy mi nepřišla ničím „jiná“, snad jen, že byla velmi půvabná pro svoji „opálenou“ pleť, jak jsem to tehdy vnímal. Moje rodina a rodiče ji mezi sebe přijali zcela normálně, tudíž mi ani žádný negativní postoj či názor na „odlišnost“ tety nebyl v dětství zprostředkován.

Pochází z chudé rodiny českých Romů a její rodiče ji vedli především (v souladu s tradiční romskou výchovou) k tomu, aby byla pečlivá, pracovitá a starostlivá, se zaměřením na starost o členy domácnosti. Byla tedy vychovávána k historicky utvářenému obrazu ženy „pečovatelky“. Teta byla bystré dítě a s docházkou do základní školy neměla potíže, neboť se ráda dozvídala něco nového. Řekla mi také, že měla velké štěstí na spolužáky, kteří ji umožnili začlenit se do kolektivu. Ani s jazykem neměla potíže, protože rodiče doma mluvili převážně česky (i když s prvky romštiny) a romsky mluvili hlavně s návštěvami příbuzných. Teta však romštinu ovládá již minimálně, neboť se nezúčastňuje romských setkání a se svojí původní rodinou se vídá sporadicky. Romské tradice ve své původní rodině nedodržovali a nepřenesla si je tudíž ani do současné rodiny. Po základní škole absolvovala tříletý učební obor a velmi záhy poznala mého strýce. Potkali se rovněž při vykonávání základní vojenské služby v Přerově, kde sloužil.

Jakmile začala navštěvovat rodiče strýce, setkala se zpočátku s odmítavým postojem. Později byla rodinou strýce více akceptována, ale přičítá to spíše tomu, že ji strýc hájil a hlavně díky brzkému těhotenství, pro které musela být vystrojena okamžitá svatba. Později připustila, že se svým tchánem vlastně dodnes moc nevychází a ani s rodinou bratra strýce se téměř nenavštěvují.

Rozhovor probíhal u tety doma a musím přiznat, že je u nich velmi útulno. Nenajdeme u nich sice žádné romské artefakty, ale teta je velmi pečlivá při starosti o chod domácnosti, což je vidět na dokonalém pořádku. V této souvislosti musím zmínit ještě jeden fakt, a to, že teta vždy pouze pečovala o rodinu a chod domácnosti (strýc rodinu uživil a nechtěl, aby teta pracovala). Uvádím to z důvodu, že o některých otázkách bylo velmi složité diskutovat, neboť teta se do situací, kde by je mohla zažít, nikdy nedostala. Je to především problematika zaměstnanosti a diskriminace při přístupu k zaměstnání.

Také v záležitostech týkajících se postavení současného postavení Romů ve společnosti, jsem její odpovědi nepovažoval za příliš validní, z důvodu „odtržení“ od komunity a celkového společenského dění.

Rozhodl jsem se však, že tento rozhovor do své práce také uveřejním, neboť jsem chtěl poukázat na to, že takový způsob inkluze do společnosti může být velmi neefektivní a nadále prohlubovat sociální i ekonomické bariéry mezi členy společnosti.

5.4 Vyhodnocení a komparace rozhovorů

V závěrečné podkapitole této části bakalářské práce zmíním některá fakta, která z uskutečněných rozhovorů vyplývají. Po jejich zpracování jsem se přesvědčil, že některé teze, k nimž jsem v teoretické části své absolventské práce došel, se u výzkumného vzorku potvrdily. Pro jejich větší validitu a prohlášení za platné, by však bylo nutné provést další odborné šetření, a to užitím kvantitativních metod výzkumu, např. dotazníkem, na větším množství respondentů.

Uváděné závěry tak můžeme prohlásit za relevantní pouze v souvislosti s provedeným výzkumem a pro jejich obecnou platnost by musela být rovněž provedena studie mezi tou částí romské populace, která žije v sociálně odloučených lokalitách a jejichž inkluze do současné společnosti se zatím nezdařila.

Jedno z tvrzení, která se při uskutečňování odborného šetření nepotvrdila, je konstatování, že Romové mají strach o své „romství“ a o jeho ztrátu při začlenění do společnosti. Nikdo z respondentů jej neměl a naopak, všichni byli na svůj původ hrdí. Tuto hypotézu, uváděnou v podkapitole 4.3 se tedy verifikovat nepodařilo. Co se ale, v souvislosti s otázkou původu, podařilo potvrdit, je, že většina předků současných Romů pochází z rozličných oblastí Slovenska. V případě, že se výzkumné otázky týkaly rodinné situace respondentů, povšimnul jsem si, že v této práci zmiňovaná, silná fixace na rodinu a příbuzenství, se z jejich odpovědí potvrzovala. Uvedli také, že již v jejich primární rodině se setkávali s postupným úpadkem romských tradic a v současné generaci Romů je takový odklon silně patrný. Můžeme předpokládat, že obdobný trend lze vysledovat v celé, současné společnosti, nikoliv pouze u Romů samotných.

Chtěl bych vyzdvihnout značný důraz zkoumaných jedinců na pořádek a čistotu, což nekoresponduje s obecně přijímanými trendy o nepořádnosti Romů, která pramení

z neznalosti etnika. Takový obraz se skutečně může naskytnout v segregovaných oblastech, kde žijí sociálně vyloučení jedinci, ale bylo by chybné takové tvrzení generalizovat. Sami respondenti se domnívají, že za to, jak se o své bydlení starají, může jejich výchova a život mimo uzavřená ghetta, kde je situace velmi špatná. Právě posun v názorech Romů je to, co mne upoutalo. Nikdo z nich si nadměrně nestěžoval, ale pouze upozorňovali na některé negativní aspekty současné společnosti. Rozhodli se však svoji situaci řešit a sami pro inkluzi do majority něco udělat, což je oproti některým názorům dřívějších generací významná změna.

Další skutečností, kterou jsem u dvou respondentů vyzoroval a již jsem ve své práci zmínil, je specifický jazykový kód. Kromě Evy, která mluví velmi dobrou a plynou češtinou, jsem vysledoval tendence mluvit etnolektem¹³. Je to jeden z prvků, který Romy významně odlišuje od majoritní společnosti. Takto splynuté jazyky ovšem neumožní Romům plné začlenění do sociálních struktur majority (nebudou schopni se vzdělávat v jazyce majority), zároveň však ztrácí svůj původní, romský, jazykový kód.

Rozpor s obecnými závěry odborníků, jež jsem shromáždil v teoretické části této práce, se objevuje především v oblasti vzdělávání. Oproti konstatováním odborníků, většina respondentů považuje vzdělání za hodnotu a důležitý prvek jejich osobního i profesního života. Shodli se také na tom, že vyšší vzdělání umožňuje získat lepší pracovní uplatnění, ovšem ne ve firmách s českým managementem, kvůli možným rasovým předsudkům. Všichni respondenti se také shodli na neoprávněnosti tvrzení některých jedinců o nutnosti vytvoření čistě romských škol. Vedlo by to k dalšímu odloučení komunity.

Důležitost multikulturní výchovy, vzdělávání v národnostně rozmanitém prostředí a potřeba vzájemného seznamování odlišných kultur pro vzájemné „poznávání se“ zazněla z úst všech zúčastněných osob. V této souvislosti také považují za nezbytné, aby na školách pracovali kvalitní pedagogové seznámení s odlišným mentálním a sociálním vývojem různých etnik (např. vrozená spontaneita). Je tedy kladen důraz na cílenou edukaci nejen minorit, ale i majority. Velmi podstatné je také zprostředkování kladných vzorů chování a jednání mezi rodiči dětí z majoritní

---

¹³ Etnolekt = neustálená forma nemateřského jazyka, např. specifická romská podoba mluvené češtiny, slovenštiny a dalších jazyků (ABZ, 2013, on-line).

společnosti. Například Eva se zmínila o tom, že spolužáci její dcery si své „poznámky“ k jejímu romství často nosí z domova.

V pracovním procesu zapojený, zkoumaný vzorek romské populace si také uvědomuje nutnost přizpůsobení se vznikajícím tržním podmínkám a novému společenskému uspořádání. Upozorňovali rovněž na problém nedostatku pracovních míst pro Romy, nedostatečný legislativní rámec upravující český pracovní trh a jeho xenofobní nastavení vůči menšinám. Zároveň připouštějí zvýšené využívání sociálních zdrojů některými Romy, kteří již ztratili pracovní návyky a upřednostňují tento způsob života. Špatné ovšem je, že takovým jednáním dávají nesprávný příklad dospívající generaci, která si pracovní návyky chybně osvojuje, má-li tedy vůbec snahu je získat.

Aktuální poptávky na pracovním trhu dokázala nejvíce využít Eva, která využila zvýšeného zájmu po jedincích ovládajících světový jazyk a získala dobře placené místo. Jak sama říkala „*je důležité využít nabízené příležitosti a nezaspat ji. Obzvláště je-li člověk romské národnosti.*“ Z toho vyplývá, že je nutné, aby Romové sledovali společenské a kulturní dění v zemi, kde žijí. Rovněž uzavření se před problémem do relativního bezpečí své komunity, není cestou k jeho vyřešení.

Tím také není „vytržení“ z komunity a odpoutání se od ní. Často se začlenění děje prostřednictvím uzavření sňatku s členem majoritní společnosti. Záleží na velkém množství faktorů, zda takový postup bude úspěšný, především prostředí, do kterého jedinec přijde, zda bude pozitivně akceptován a jaké postavení v „nové“ komunitě zaujme. Ani cesta brzkého těhotenství, kterou mnohdy romské dívky volí, se nejeví jako vhodná, neboť nezískají potřebné pracovní návyky a vztahy s jinými lidmi, a k tomu musí být zmíněn fakt, že pouhou starostí o chod domácnosti, nejsou schopni tito jedinci přispívat do sociálních fondů. Z dlouhodobého hlediska je taková strategie neperspektivní, neboť v případě dosažení penzijního věku, mohou mít potíže s vyplácením sociálních důchodů. Ale to je daleko složitější otázka, která nebyla předmětem zkoumání této odborné práce.

Nejzávažnější skutečnost, kterou všichni respondenti, různými slovy, uváděli, je přesvědčení, že romská minorita, kdekoli na světě, je vzhledem ke svému početnímu rozložení v různých státech a slabé účasti na společenském a politickém dění, používána jako „obětní beránek“. Romové nemají dostatečné a účinné zastoupení v řídicích

orgánech států a pro svoji uzavřenost a výraznou odlišnost, nejsou schopni dostatečně hájit svá legislativně zakotvená práva a svobody. Na takto oslabený národ není těžké svalovat vinu za společenskou či ekonomickou situaci, vlastní neschopnost či neúspěch, neboť nejsou schopni se sami dostatečně bránit. Tato teze se v teoretické části mé bakalářské práce rovněž objevila. Změnit tuto situaci by mohly pomoci nestátní, neziskové a nízkoprahové organizace, ovšem pod odpovídajícím a zainteresovaným vedením, jak uvedla Eva.

Poslední, společný, avšak neméně závažný, problém, viděli všichni zúčastnění v přístupu médií k etnickým menšinám, především Romům. Dostatečně si uvědomují jejich sílu a možnost ovlivňovat veřejné mínění. Stále je velké množství příslušníků majority, kteří přejímají názory uváděné ve sdělovacích prostředcích jako vlastní, aniž by si ověřili jejich pravdivost či validitu. Nelze se proto divit, že xenofobní nálady ve společnosti stále přetrvávají a jednou z hlavních příčin může být neinformovanost majoritní populace o romském etniku a jeho životě nebo právě zprostředkovaný, pokřivený obraz. Vyváženost a pravdivost informací by se měly stát pro média prioritou. Je také důležité, aby si odpovědní pracovníci uvědomili, že nevhodně formulované konstatování může ovlivnit osudy velkého množství lidí, jak se tomu stalo v minulosti již mnohokrát.

Závěr

Česká republika je svoji geografickou polohou pomyslnou křižovatkou různých národností a kultur, které přes její území procházejí nebo zde pracují či se natrvalo usadí. Po dramatických a bouřlivých událostech posledních několika desetiletí, nelze zodpovědně konstatovat, že by české obyvatelstvo bylo připraveno se s vlivy různých kultur a národů úspěšně vypořádat. Multikulturalita je důležitým tématem ve značné části demokratických společností, ovšem ta česká je navíc z minulosti zatížena neujasněnými, vzájemnými vztahy s nejpočetnější minoritou na jejím území a tou jsou Romové. Z teoretické i praktické části mé bakalářské práce vyplývá, že majoritní společnost v České republice je stále zatížena předsudky vůči minoritám a není na změny ve svém okolí připravena, i když si to mnohdy nepřipouští. Je proto velmi důležité, aby postoje a názory členů různých komunit držely krok s nastupujícími trendy ve společnosti, nepodléhaly ustáleným stereotypům a především se naučily respektovat odlišnost.

Pro klidné, nekonfliktní soužití různých kultur či etnik, založeném na zásadách lidskosti, je nutná účast všech členů společnosti, za přispění vhodných intervenčních prostředků. Takové změny musí být uplatňovány na všechny příslušníky společenství a jejich jádro by měla tvořit konstruktivní spolupráce rodičů a kompetentních institucí, v čele s nesegregovanými školskými zařízeními. Významnou roli edukace lze vysledovat nejen v teoretické části této práce, ale i v uskutečněných rozhovorech popisovaných v praktické části. Nicméně, nelze podceňovat ani vlivy prostředí, ve kterém lidé žijí. Lze vysledovat markantní rozdíl mezi Romy žijícími v prostředí majority, kteří nerezignovali na své šance a těmi, co žijí v nepodnětných, vyloučených lokalitách. Kromě těchto dvou významných faktorů ovlivňujících významným způsobem vývoj jedince, se jako velmi důležitá jeví také výchova a rodinné prostředí, na které jsou Romové stále silně fixováni.

Vzájemné vztahy mezi kulturami je nutné podrobovat neustálé analýze, z důvodu včasného podchycení případných konfliktů a vyvození závěrů pro budoucí směřování recipročních postojů. Jako nezbytné se jeví nejen exaktní vnímání rozdílu mezi teorií a praxí, ale především potřeba dalšího, podrobnějšího zkoumání jevů vznikajících ve společnosti. Kromě cílených intervencí zaměřených na změnu náhledu majority na etnické minority, je důležitá také změna přístupu vyloučením ohrožených skupin.

V případě Romů bych apeloval na nezbytnost pochopení vážnosti jejich současného společenského postavení a potřebu otevření se jejich komunity zmiňovaným, vnějším intervencím. Romové si musí uvědomit neperspektivnost spoléhání se pouze na sociální pomoc zvenčí. K tomu však potřebují získat a upevnit si jistotu jejich sounáležitosti s prostředím, pocit akceptace základních práv a smyslu jejich snažení. To nejjednodušší, co jim k tomu může majoritní společnost poskytnout, je *příležitost*.

Práce na tvorbě bakalářské práce mi rovněž umožnila nahlédnout do prostředí Romů a získat informace, které jsou nevědeckým pracovníkům často skryty. Velký podíl na mnohdy zkresleném pohledu na romskou minoritu a následném utváření názoru, mají jednoznačně média, která byla v této souvislosti jako problematičtější označena respondenty rozhovorů uskutečňovaných během metodického výzkumu k bakalářské práci. Sám zastávám skeptický přístup ke zprostředkovaným informacím a než zaujmu stanovisko k obecně rozšířenému, stereotypnímu názoru, potřebuji si validitu sdělení ověřit sám. Osobní zkušenost s Romy je v tomto případě nezastupitelná a pro poznání dané problematiky jednoznačně přínosná.

Domnívám se, že je velmi důležité získat především poznatky o povaze zkoumaného jedince, jeho vlastnostech a o projevech chování. V moderní, demokratické společnosti není přípustné posuzovat jedince a přiznávat mu určité znaky pouze na základě vnějších, tělesných znaků a jeho etnické či národnostní příslušnosti.

Nastupující, mladá generace je často označována jako volnomyšlenkářská, nezodpovědná či lhostejná k hodnotám. Demokratické systémy, umožňující mimo jiné, volný pohyb osob, přinášejí také větší toleranci do myšlení a názorů této generace a zároveň posun v jejich přístupu k odlišným kulturám. Takovou změnu lze vysledovat i u romské populace, především však mimo segregované oblasti. V tomto ohledu by se mohly starší generace učit od mladších. Je však důležitým úkolem, dodat potřebnou odvahu a příležitost všem etnickým menšinám, ale i majoritě, k tomu, aby se odhodlali ke vzájemné vstřícnosti a otevřenosti. Mimo jiných oborů, úkol i pro sociální pedagogiku.

Seznam použité literatury

- Bakošová, Z., Lubelcová, G., Potočárová, M. Sociální pedagogika pre stredné pedagogické školy, pedagogické a sociálne akademie a pedagogické a kulturné akademie. Bratislava: SPN, 2005. 168 s. ISBN: 80-10-00485-5
- Bargel, M., Mühlpachr, P. Inkluze versus exkluze - dilema sociální patologie. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. 184 s. ISBN: 80-8718-212-X
- Bartoňová, M. Strategie ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 223 s. ISBN: 978-80-210-5103-4
- Budilová, L., Jakoubek, M. Cikánské skupiny a jejich sociální organizace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 359 s. ISBN: 978-80-7325-178-9
- Budilová, L., Jakoubek, M. Romové a Cikáni - neznámí i známí - interdisciplinární pohled. Praha: LEDA, 2009. 342 s. ISBN: 80-7335-119-6
- Cohn, W. Cikáni. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 61 s. ISBN: 978-80-7419-008-7
- Davidová, E. Cesty Romů/Romano drom. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. 245 s. ISBN: 80-7067-533-8
- Davidová, E. Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice. Praha: TRITON, 2011. 251 s. ISBN: 80-7387-428-8
- Dědič, M. Ohlédnutí. Praha: Slovenský literární klub v ČR, 2005. 87 s. ISBN: 80-903581-1-X
- Dvořáková, J., Horská, J. Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi příručka pro pedagogy. Praha: TRITON, 2008. 154 s. ISBN: 978-80-7387-044-7
- Fraser, A., Miklušáková, M. Cikáni. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 374 s. ISBN: 80-7106-212-X
- Gillernová, I., Kebza, V., Rymeš, M. Psychologické aspekty změn v české společnosti - Člověk na přelomu tisíciletí. Praha: GRADA, 2011. 256 s. ISBN: 978-80-247-2798-1

Hirt, T., Jakoubek, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN: 80-86898-76-8

Horvátová, J. Kapitoly z dějin Romů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 84 s. ISBN: 80-7106-615-X

Horvátová, R., Balážová, J. Menšiny mezi námi 2009. Praha: Romea, 2009. 36 s. Ilustrovaná brožura

Hübschmanová, M. Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeras). Olomouc: Pedagogická fakulta UP Olomouc, 1993. 129 s. ISBN: 80-7067-355-9

Kaleja, M. Otázky ovlivňující postoje rodičů romských dětí ke vzdělávání. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011. 261 s. Monografie.

Kaleja, M., Knejp J. Mluvme o Romech. Brno: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. 200 s. ISBN: 978-80-7368-708-3

Keller, J. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. 211 s. ISBN: 978-80-7419-031-5

Kobes, T. Nastartovali nás jako motorky – Činnost nevládních organizací při řešení romské problematiky na východním Slovensku. Plzeň: Vydavatelství západočeské univerzity, 2010. 135 s. ISBN: 80-7043-823-1

Kolektiv autorů. Romové – reflexe problému. Praha: Sofis, 1997. 106 s. ISBN: 80-902439-0-8

Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. 211 s. ISBN: 80-8718-219-7

Lebeer, J. a kol. Programy pro rozvoj myšlení dětí s odchylkami vývoje. Praha: Portál, 2006. 264 s. ISBN: 80-7367-103-4

Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Slon, 2003. 161 s. ISBN: 80-86429-19-9

Miklušáková, M. Stručné dějiny Romů v Čechách a na Slovensku. In: Fraser, A. Cikáni. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 374 s. ISBN: 80-7106-212-X

Mühlpachr, P. Sociální práce jako životní pomoc. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. 228 s. ISBN: 80-86633-62-4

Navrátil, P. Romové v české společnosti. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN: 80-7178-741-8

Navrátil, P. Výzkum internetnických vztahů. Brno: Phare, 2002. Výzkumná zpráva.

Nečas, C. Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981. 180 s. Monografie.

Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. 5. doplněné vydání. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 129 s. ISBN: 80-244-0497-4

Nikolai, T. Principy inkluze v psychologickém poradenství. In: Svoboda, Z., Morvayová, P., Schola Excludus. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2010. 204 s. ISBN: 978-80-7414-221-5

Průcha, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, 2004. 199 s. ISBN: 80-7178-885-6

Průcha, J. Multikulturní výchova. Příručka (nejen) pro učitele. Praha: Triton, 2006. 263 s. ISBN: 80-7254-866-2

Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. Pedagogický slovník. 3. rozšířené vydání. Praha: Portál, 2001. 328 s. ISBN: 80-7178-579-2

Samková, K. A. Romská otázka. Praha: Blinkr, 2012. 95 s. ISBN: 978-80-87579-03-9

Sekyt, V. Romové. In: Šišková, T. Menšiny a migranti v České republice. Praha: Portál, 2001. 188 s. ISBN: 80-7178-648-9

Sirovátka, T. Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2004. 237 s. ISBN: 80-2103-455-6

Slowík, J. Speciální pedagogika. Praha: Grada, 2007. 160 s. ISBN: 978-80-247-1733-3

Smékal, V. Podpora optimálního rozvoje osobností dětí z prostředí minorit. Brno: Barrister & Principal, 2003. 197 s. ISBN: 80-85947-82-X

- Straková, J. Vědomosti a dovednosti pro život: čtenářská, matematická a přírodovědná gramotnost patnáctiletých žáků v zemích OECD. Praha: Tauris, 2002. 111 s. ISBN: 80-211-0411-2
- Svoboda, Z., Morvayová, P. Schola Excludus. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2010. 204 s. ISBN: 978-80-7414-221-5
- Ševčíková, V. Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. 233 s. Monografie. ISBN: 80-7042 -282-3
- Šimíková, I., Vašečka, I. Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace. Brno : Barrister & Principal, 2005. 211 s. ISBN: 80-7364-009-0
- Šotolová, E. Příchod Romů do Evropy. In: Romové – reflexe problému. Praha: Sofis, 1997. 106 s. ISBN: 80-902439-0-8
- Šotolová, E. Vzdělávání Romů. Praha: Karolinum, 2011. 130 s. ISBN: 978-80-246-1524-0
- Říčan, P. S Romy žít budeme - jde o to jak. Praha: Portál, 1998. 143 s. ISBN: 80-7178-250-5
- Vágnerová, M. Psychologické podmínky vzdělávání zdravotně, sociálně a sociokulturně znevýhodněných lidí. Liberec: TU v Liberci, 2007. 72 s. ISBN: 978-80-7372-184-8
- Vágnerová, M. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum, 1999. 353 s. ISBN: 80-7184-803-4
- Žantovský, P. Nadace pro svobodu slova. Česká xenofobie. Olomouc: Votobia, 1998. 180 s. ISBN: 80-7220-044-5

Elektronické zdroje:

Agentura pro sociální začleňování (ASZ) při Úřadu vlády České republiky *Metodická příručka pro integraci*. 2009 [on-line], Agentura pro sociální začleňování © 2013, [cit. 2013-03-08]. Dostupné z <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/prirucka-pro-socialni-integraci/download>

Agentura pro sociální začleňování (ASZ) při Úřadu vlády České republiky *Prezentace z konference na podporu sociální integrace*. 2009 [on-line], Agentura pro sociální začleňování © 2013, [cit. 2013-03-09]. Dostupné z <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/konference-na-podporu-soc-integrace-prezentace>

Agentura pro sociální začleňování (ASZ) při Úřadu vlády České republiky *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení v letech 2011 – 2015*. 2011 [on-line], Agentura pro sociální začleňování © 2013, [cit. 2013-03-09]. Dostupné z <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vylouceni>

Agentura pro sociální začleňování (ASZ) *Základní dokument pro podporu sociálního začleňování ve městech, obcích a mikroregionech*. 2009 [on-line], Agentura pro sociální začleňování © 2013, [cit. 2013-02-11]. Dostupné z <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/agentura-pro-socialni-zaclenovani-zakladni-dokument/download>

Bártíková, P. *Vesnička bude ghetto, hrozili. Romové a majorita léta vychází v klidu*. Článek zpravodajského serveru iDnes.cz. 2012 [on-line], © 1999 – 2013 MAFRA a.s., [cit. 2013-03-09]. Dostupné z http://zpravy.idnes.cz/vesnicka-souziti-ve-slezske-ostrave-dvv-/domaci.aspx?c=A120919_095902_ostrava-zpravy_mav

Český statistický úřad (ČSÚ) *Obecná míra nezaměstnanosti v České republice za rok 2012*. Statistická data o zaměstnanosti a nezaměstnanosti v ČR. 2012 [on-line], © Český statistický úřad 2013, [cit. 2013-02-17]. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zamestnanost_nezamestnanost_prace

Český statistický úřad (ČSÚ) *Obyvatelstvo podle pohlaví, rodinného stavu a podle národnosti a věku v roce 2011*. Statistická data podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011. 2011 [on-line], © Český statistický úřad 2013, [cit. 2013-02-06]. Dostupné z [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/AA002CC76D/\\$File/OBCR601.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/AA002CC76D/$File/OBCR601.pdf)

Český statistický úřad (ČSÚ) *Obyvatelstvo podle věku, národnosti a podle pohlaví k 1. 3. 2001*. Statistická data podle výsledků sčítání lidu v roce 2001. 2001 [on-line], © Český statistický úřad 2013, [cit. 2013-02-06]. Dostupné z [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/57004FD44F/\\$File/41140301.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/57004FD44F/$File/41140301.pdf)

Elfstone *Proč nemáme rádi Romy*. Internetový článek vyjadřující názor jedince na romskou problematiku. 2008 [on-line], © Aleš Janda 2005 – 2013, [cit. 2013-02-10]. Dostupné z <http://www.svice.cz/clanek631-Proc-nemame-radi-Romy>

Elliott, J. *Blue Eyes Brown Eyes Exercises*. Projekt americké pedagožky zaměřený na testování senzitivity člověka k diskriminaci z důvodu odlišnosti. 2003 [on-line], © 2003-2006 Jane Elliott, [cit. 2013-03-10]. Dostupné z <http://www.janeelliott.com/workshop.htm>

European Roma Right Centre *Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku ze dne 13. 11. 2007, Věc: D. H. a ostatní proti České republice. Stížnost č. 57325/00*. 2012 [on-line], ERRC © 2012, [cit. 2013-03-07]. Dostupné z <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/D0/m000002D0.pdf>

Evropské centrum mládeže v Budapešti (EYCB) *Program Evropské unie zaměřený na volnočasové aktivity a vzájemné porozumění mladých lidí*. European Youth Centre Budapest. 2007 [on-line], Compass © 2007, [cit. 2013-02-10]. Dostupné z <http://eycb.coe.int/compass/en/contents.html>

Evropský strukturální fond České republiky (ESFČR) *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Odbor řízení pomoci z Evropských strukturálních fondů. 2006 [on-line], GAC spol. s r.o., MPSV © 2013, [cit. 2013-02-10]. Dostupné z http://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html

Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě (OSU) *Základy romologických studií*. Vzdělávací program určený pro celoživotní vzdělávání. 2013 [on-line], © Ostravská univerzita v Ostravě 2006 - 2013, [cit. 2013-02-12]. Dostupné z <http://www.osu.cz/index.php?kategorie=14&id=4298&idkurz=120>

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (FFUK) *Seminář romistiky*. Samostatný bakalářský a magisterský studijní obor. 2000 [on-line], © 2008 FFUK, [cit. 2013-02-12]. Dostupné z http://www.romistika.eu/?c_id=383

Gabal Analysis & Consulting *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. Závěrečná zpráva projektu MŠMT ČR. 2009 [on-line], GAC spol. s r.o. © 2013, [cit. 2013-03-07]. Dostupné z http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf?langSEO=documents&parentSEO=nase_prace_vystupy&midSEO=GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf

Gendalos. Charitativní a stipendijní program založený občanským sdružením IQ Roma servis. 2011 [on-line], IQ Roma servis © 2012, [cit. 2013-02-11]. Dostupné z <http://gendalos.cz/cs/my>

Greenhaus, J. H., Beutell, N. J. *Sources of Conflict between Work and Family Roles*. 1985 [on-line], Ithaka © 2013, [cit. 2013-03-06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/258214?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=21101778469221>

Inovativní metody a praktiky na podporu společenského začlenění. Hra „Udělejte krok vpřed.“ Mezinárodní projekt směřující k rovným příležitostem a nediskriminaci zaštitěný litevskými organizacemi. 2009 [on-line], 2009 - 2011 © EU Grundtvig Projekt, [cit. 2013-03-10]. Dostupné z <http://www.socialmobility.eu/outcomes/CD1/cz.html>

IQ Roma servis, o. s. *Ethnic Friendly zaměstnavatel*. 2007 [on-line], © 2011 IQ Roma servis, [cit. 2013-03-09]. Dostupné z <http://www.ethnic-friendly.eu/>

Junášek, M. *Carl Gustav Jung*. Profesní životopis C. G. Junga převzatého studentem oboru Specializační studium výchovného poradenství z internetových stránek Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (PedF). 2005 [on-line], UK PedF © 2013, [cit. 2013-02-14]. Dostupné z <http://www.ssvp.wz.cz/Texty/Jung.html>

Listina základních práv a svobod České republiky (LZPS). Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod. 1992 [on-line], Parlament České republiky © 2013, [cit. 2013-02-20]. Dostupné z <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN). Světová zdravotnická organizace (WHO), prostřednictvím Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky. 2004 [on-line], © WHO/ÚZIS ČR 2013, [cit. 2013-02-19]. Dostupné z <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F70-F79.html>

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (MPSV) *Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině*. Zákonná úprava rodinných a příbuzenských vztahů, jakož i práv a povinností z takového vztahu vyplývajících, uveřejněná na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky. 2012 [on-line], MPSV © 2013, [cit. 2013-02-16]. Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7262/Zakon_o_rodine.pdf

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) *Koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí*. V roce 2009 byl k této koncepci schválen akční plán realizace. 2008 [on-line], © MŠMT 2006 – 2012, [cit. 2013-03-17]. Dostupné z http://www.msmt.cz/file/1542_1_1/download/

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) *Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*. 2005 [on-line], © MŠMT 2006 – 2012, [cit. 2013-03-17]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-73-2005-sb-1>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) *Zákon č. 561/2004 Sb. (ve znění pozdějších novelizací), o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. 2008 [on-line], © MŠMT 2006 - 2012, [cit. 2013-03-17]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>

Neužilová, V., Pavlovská, M., Sadílková, H. *Druhá směna*. Metodická příručka občanského sdružení Romea základním školám a víceletým gymnáziím určená pro přiblížení romské kultury a historie žákům těchto tříd. Elektronická forma volně dosažitelná na www.romanovodori.cz. 2012 [on-line]. Romea, o. s. © 2013, [cit. 2013-03-17]. Dostupné z <http://www.romanovodori.cz/ucebnice/>

OECD. Mezinárodní organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj se sídlem v Paříži (Francie). 2013 [on-line], OECD © 2013, [cit. 2013-02-20]. Dostupné z <http://www.oecd.org/about/history/>

Původ Romů a jejich příchod do Evropy. Vzdělávací server sdružení Romea informující o historii, kultuře a významných osobnostech z řad Romů. 2004 [on-line], Škola Romea © 2012, [cit. 2013-02-06]. Dostupné z <http://skola.romea.cz/cs/historie/puvod-romu-a-jejich-prichod-do-evropy/>

Slovník cizích slov. 2013 [on-line], © 2005-2006 ABZ.cz, [cit. 2013-02-07]. Dostupné z <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>

The World Bank *Roma Inclusion: An Economic Opportunity for Bulgaria, Czech Republic, Romania and Serbia*. 2010 [on-line], © 2013 The World Bank Group, [cit. 2013-03-09]. Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/en/2010/01/16371249/roma-inclusion-economic-opportunity-bulgaria-czech-republic-romania-serbia>

Together and Across, Závěrečná zpráva organizace IQ Roma servis, o. s. z mezinárodního projektu zaměřeného na metodologii a nové koncepce při zvyšování vzdělanosti, zaměstnanosti a celkového sociálního začleňování vyloučených minorit v různých evropských zemích. 2012 [on-line], IQ Roma servis © 2009 – 2012, [cit. 2013-03-08]. Dostupné z <http://www.iqrs.cz/search.php?rstema=229&rstext=all-phpRS-all&rsvelikost=sab>

Varianty. Vzdělávací program společnosti Člověk v tísni, o.p.s. 2001 [on-line], © 2008 studio EpaX, [cit. 2013-02-19]. Dostupné z <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b02romove/18.pdf>

Vláda České republiky (Vláda ČR) *Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013*. Vládní usnesení č. 1572 z roku 2009. 2010 [on-line], Vláda ČR © 2009 – 2013, [cit. 2013-03-08]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-2010---2013-71187/>

Vláda České republiky (Vláda ČR) *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace*. Úmluva přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1965 uveřejněná na internetových stránkách české vlády. 2006 [on-line], Vláda ČR © 2009-2013, [cit. 2013-02-17]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19721>

Vláda České republiky (Vláda ČR) *Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin*. Mezinárodní úmluva přijatá ve Štrasburku roku 1995. 1998 [on-line], Vláda ČR © 2009-2013, [cit. 2013-02-17]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/ramcova-umluva-o-ochrane-narodnostnich-mensin-1405/>

Vláda České republiky (Vláda ČR) *Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*. Zákon schválený Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky dne 10. července 2001. 2001 [on-line], Vláda ČR © 2009-2013, [cit. 2013-02-06]. Dostupné z http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/vladni-dokumenty/zakon_novela_mensiny.pdf

Zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky. Zákon České národní rady ze dne 29. prosince 1992. 1993 [on-line], copyleft © 2005 – 2012, [cit. 2013-02-21]. Dostupné z <http://zakony-online.cz/?s148&q148=all>

Ostatní zdroje:

Osobní návštěva Muzea romské kultury v Brně (MRK) uskutečněná v listopadu 2012.

Učiněny osobní poznámky jako podklad bakalářské práce.

Seznam obrázků, tabulek a grafů

OBRÁZEK 1:	JAK PROBÍHÁ SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ.	27
OBRÁZEK 2:	LOGOTYP AGENTURY PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ PŘI ÚŘADU VLÁDY ČR.	31
OBRÁZEK 3:	POSTAVENÍ SOUČASNÉHO ROMA V ČESKÉ SPOLEČNOSTI.	39
OBRÁZEK 4:	PAST SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ.	60
OBRÁZEK 5:	SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ A SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM OHROŽENÉ LOKALITY JM A ÚSTECKÝ KRAJ.	77
OBRÁZEK 6:	SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ A SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM OHROŽENÉ LOKALITY V BRNĚ.	78
OBRÁZEK 7:	TABULE ZAKAZUJÍCÍ VSTUP „POTULNÝCH CIKÁNŮ A TULÁKŮ“ DO JISTÝCH OBLASTÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICKY V LETECH 1927-1947.	83
OBRÁZEK 8:	SCHÉMA OPTIMÁLNÍ SPOLUPRÁCE PŘI ŘEŠENÍ SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ.	115
OBRÁZEK 9:	ÚŘADY A INSTITUCE SPOJENÉ SE SOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM ROMŮ.	116
TABULKA 1:	KOMPARACE POČTU OBYVATELSTVA DLE NEJPOČETNĚJI ZASTOUPENÝCH NÁRODNOSTÍ V ČR V LETECH 2001 A 2011.	14
TABULKA 2:	ROMOVÉ VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH.	42
TABULKA 3:	MÍRA NEZAMĚŠTNANOSTI ROMŮ PODLE VZDĚLÁNÍ V %.	65
GRAF 1:	KOHO BY RESPONDENTI VÝZKUMU CVVM NECHTĚLI MÍT ZA SOUSEDY.	17